

Ба 226 444

Хрэстаматыя
новай беларускай літаратуры

Ба 226444

~~ас 32746~~

І. ДВАРЧАНИН

ХРЭСТАМАТЫЯ НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

ВЫПУСК Ш

Алесь Гарун, Зьмітрок Бядуля,
Констанцыя Буйла і Гальляш Леўчык

Прагледжана спецыяльнай камісіяй Беларускага
Навуковага Таварыства.

ВІЛЬНЯ — 1927

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

с 32716

І. ДВАРЧАНІН

1964 г.

ХРЭСТАМАТЫЯ

НОВАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТЭРАТУРЫ

(ад 1905 году)

Sub 1500

ДЛЯ СТАРЭЙШЫХ КЛЯСАЎ
БЕЛАРУСКІХ СЯРЭДНІХ ШКОЛ

ПРАГЛЕДЖАНА СПЭЦЫЯЛЬНАЙ КАМІСІЯЙ
БЕЛАРУСКАГА НАВУКОВАГА ТАВАРЫСТВА

БЕЛАРУСКАЕ ВЫДАВЕЦКАЕ ТАВАРЫСТВА

1 9 2 7

1927

216644

Цэнтральная
бібліятэка БССР
імя У. І. Леніна

I. Dwarczanin. — „Chrestomatja Nowej Literatury Białoruskiej“

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. Kleckina, M.-Stefańska 23

0. 0 3. 2010

Алесь Гарун.

Ня глядзячы на сваё паходжаньне, Гарун, праўдзівае імя якога Аляксандар Прушынскі, найбліжэй падходзіць да пісьменьнікаў сялянскіх. У яго — тая самая мотывы, нязьмерная любоў да бацькаўчыны, так вядомы смутны тон, буджаньне народу. Толькі ў адным месцы Гарун паказаў сваё пролетарскае паходжаньне, гэта ў вершу „Муляр“. Па характару творчасці найбліжэй падыходзіць да Янкі Купалы. Усё-ж, як кажуць крытыкі, Гарун не зьявіўся нічым падгалоскам а). Ён самастойны. Але можна сказаць — гэта самастойнасьць заваёвана Гаруном сілаю таленту. Ён жывы, магутны, самабытны. У цэлым-жа Гарун сын сваёй эпохі. Ён — нашанівец. Гэтым тлумачыцца і сялянскі характар яго творчасці і найбольш сильны ўплыў на ім Янкі Купалы. Розьніца тая, што Гарун выціскае з сэрца тое, што Купала праводзіць сьведама. Гарун — не правадыр, ён дзіця гушчы, колектыву. І трэба дадаць — колектыву нованароджанай беларускай, яшчэ такой слабой, забітай, але веручай у сваі сілы інтэлігэнцы.

Нарадзіўся 1887 г. у Менску, у сям'і чорнарабочага. Вучыўся ў школе рамеснікаў, а потым, займаючыся самаадукацыяй, разьвіўся і стаў на вышні інтэлігэнцы свайго часу.

1907 г. за працу ў партыі соц.-рэволюцыянераў б) быў засуджаны і сасланы ў Сьбір. Вярнуўся ў Менск падчас рэволюцыі 1917 г. і працаваў пры розных часопісах. Творы яго, як і ўсіх, раскіданы па часопісах.

Асобнымі кніжкамі выйшлі:

1) „Матчын дар“ — Менск, 1919, зборнік вершаў, куды ўвайшлі і лепшыя рэчы з раскіданых;

2) „Жывыя казкі для дзіцячага тэатру“, Менск, 1920. Тры п'есы для дзяцей: „Хлопчыж у лесе“, „Шчаслівы чырвонец“ і „Дзіўны лапаць“.

Пісаў і ў прозе пад псеўданімам — Жывіца. Выдзяляюцца: П'еро і Колёмбіна, Пан Шыбуневіч і інш.

Іншыя псеўдонімы — Сальвесь і А. Сумны.

Алесь Гарун.

а) Гарэцкі. Гіст. Бел. літэр. Вільня 1920, стр. 189. Калядняя Псанка і інш.

б) Партыя, выкліканая да жыцьця ўмовамі на Усходзе Эўропы. Блізкая да анархізму. Злучае працоўную інтэлігэнцыю, сялян і рабочых. Дзеліцца на некалькі адценкаў.

З зборніка „Матчын дар“.

Чаму з маленства...

Чаму з маленства, з ураджэнства,
Ў жыцьцёвы май,
Ня ўмеў, як маці, шанаваці
Цябе, мой край?
То-ж я з тваёю ключаваю
Сьвятой вадой
Напіўс і болю аб нядолі,
Бядзе людзкой!
То-ж ты, мой хмуры, даў мне пануры
І ціхі гнеў,
А днём падчасным, так пекным, ясным,
Надзею грэў.
Твае-ж курганы, лясы, паляны,
Дубкоў тых шум,
Палёў абшары, люд, бедны, шары
Мне далі дум.
А дум тых многа... Не, ня убога
Ты даў мне іх!
І ты-ж, як маці, наўчыў сьпяваці а)
Аб думках тых.
Я браў, ня бачыў і не аддзячаў
Табе нічым,
Бо счараваны — цябе, ўкаханы,
Ня знаў зусім.
Цяпер, хоць знаю, дык што-ж параю,
Ад позьніх скрух?
Ў чужой краіне паволі гіне
За целама — дух.
Вазьмі-ж хоць сьпевы, дум перапевы
Лясоў тваіх.
З тваеі глебы б), з тваёга неба
Узяў я іх.

Начныя думкі.

Часам я ўночы сны дзіўныя бачу:
Роіцца нейкі нязьведаны край,
Повен то шчасьця, то жаласьці, плачу,
То зло-хмурлівы, то сьветлы, як рай.

Бачу вялікія стэпы з-над Нёмна;
Туліць у сьлёзах матуля сынка;
Сьцелецца пушча глухая і цёмна;
Косьці з магілы глядзяць бедака...

а) Ужываецца болей — пяць. б) Грунту, ральлі.

Бачу я жоўтае жытняе поле, —
Коласам ціха шуміць-шаласьціць;
Межы, курган векавечны і хвоя;
Каня ^{а)} з аднёю малітваю — „піць“.

Траўка ў ляску у цяню вырастае,
Корміцца сокам зямелькі сырой;
Птушка шчабеча—людзей пацяшае;
Льлецца крынічка, пляскоча вадой.

Ночкай ля рэчкі раздольна, прывольна!
Гуртам русалкі ^{б)} сьмяюцца, пяюць,
Кветкі купальскай шукае бяздольны;
З зельлем шаптухі паціху снуюць...

Хочацца быць мне ўтым краю нязнаным,
Хочацца край той абняць з прастаты,
Хочацца крыкнуць: гэі, краю каханы,
Будзь мне, як маці, будзь родным мне ты!

Дай мне зрабіцца крынічкай лясною,
Бераг вадой абмываць, цалаваць;
Дай мне век цэлы дружыці з табою,
Хвойкі і зоры ў сабе адбіваць.

Дай мне купальскую кветку ^{в)} у рукі,
І луты жалезныя мне разьвяжы,
Дай ты мне зельля на гора і мукі,
К шчасьцю гасьцінец мне дай, пакажы!

Ціха. Нічога ня чую, ня бачу.
Роіцца толькі нязьведаны край,
Повен то шчасьця, то жаласьці, плачу,
То зло-хмурлівы, то сьветлы, як рай...

Маці-Беларусі.

Мілая, родная старонка — маці!
Моцна ²⁾ цябе я і шчыра люблю,
Бедныя ніўкі твае, сенажаці
І нешчасьліваю долю тваю.

Горам, матуля, цяпер ты замучана,
Стогнам спавіта у сець з ланцугоў,
Рукі і ногі да слупа ^{б)} прыкручаны,
Ціха наругу ты зносіш, бяз слоў.

^{а)} Балотная птушка. ^{б)} Рачныя дзяўчаты, на павер'ях народных — утопленіцы, або вяхрышчоныя. ^{в)} Полён—краскі.

Толькі-ж уцешся, матуля каханая!
Слуп твой патроху пачаў падгніваць,
Прыдзе к нам воля — сьвятая, чаканая,
Сець з ланцугоў як пачнём разрываць.

Ты, мой брат...

Ты, мой брат, каго зваць Беларусам,
Роднай мовы сваей ня цурайся ^{а)};
Як ня зрокся яе пад прымусам,
Так і вольны цяпер не зракайся.

Ад дзядоў і ад прадзедаў, браце,
Гэта скарб нам адзін захаваўся,
У сялянскай аграбленай хаце
Толькі ён незабраны астаўся.

Ў старыну Беларус непадданы
Гаспадарыў, быў сам над сабою
І далёка у сьвеце быў знаны
За літоўскай і ляшскай зямлёю.

Але час прамінуў, і нядоля
На народ, як-бы камень, звалілась,
Беларуская слава і воля
Адыйшла, адцвіла, закацілась.

Не зьмяняючы шэрай апраткі,
Працаваў ты, як вол, гаратліва;
А у хаце тваей недастаткі,
А на ніве тваей неўрадліва.

А чаму? Ты няздолны, ці хворы,
Ці блігі гаспадар, ці п'яніца?
Мусіць не! Бо і іншым у пору
У цябе гаспадарыць наўчыцца.

Сьветлы розум твой, брат, але дзетак
Ад цябе, як і ўсё, адбіралі
І на бацькаўскі родны палетак
Працаваць — памагаць ня пушчалі.

Хто хацеў, той і сьмеў рабаваці,
Бяз прыпросу зьяжджаліся госьці —
Абдзіраць, аб'ядаць, апіваці
І крышыць гаспадарскія косьці.

Можа-б ты і памёр і загінуў,
Каб ня вешчая мова Баяна.
Хто-ж быў добры — яе хоць пакінуў?
Як-жа так, што яшчэ не забрана?

^{а)} Не выракайся.

Бо што бачылі госьцікі-гэрцы:
І зямлю, і лясы, і кілімы, ^{а)} —
Ўсё забралі. А мову у сэрцы,
Ў сваім сэрцы хавалі — нясьлі мы.

Дык шануй, Беларус, сваю мову —
Гэта скарб нам на вечныя годы;
За пашану радзімаму слову
Ушануюць нас брацьця-народы!

Песьня-звон

Гэй, ты, маці, родна мова,
Гэй, ты, звон вялікі, слова,
Звон магучы,
Звон бліскучы,
З срэбра ^{б)} літы,
З злата ^{в)} зьбіты,
Загрымі ты,
Загрымі!

Гэй, званар, званар, мой пане,
Бі у звон, як змогі стане,
Без спачынку,
Бяз упынку,
Потам зьліты,
Ім умыты, —
Бі, звані ты,
Бі, звані!

Гэй, гусьляр, пясеньяр, мой браце,
Граі, сьпявай у полі, ў хаце,
Дзе гарота,
Дзе галота,
Дзе нясыты,
Дзе няўмыты.
Ім спыні ты,
Жаль спыні!

Струны хай грымяць і рвуцца
З болю, з гневу. Хай сьмяюцца
Разам з імі,
Ія чужымі,
Голас чысты,
Залацісты
З імі зьлі ты,
З імі зьлі!..

^{а)} Вялікія каберцы, дываны. ^{б)} Полён.—серабра. ^{в)} Полён.—золата.

В о с е н ь.

Восень халодная, чорная, хмурая
Сунецца ціха, нячутна, штодзень;
Хварбы наўкола паклала панурыя,
Сонца хавае за чорную цень.

Збожжа пажатае з ніваў пазвожана, —
Голья гоні самотна ляжаць,
Неба дажджліваю хмарай абложана,
Траўкай ня грае сваей сенажаць.

Кветкі ня сьвецяць галоўкамі яснымі;
Кусьце бяз лісту, бяз красак стаяць;
З гэтымі восені днямі бяскраснымі ^{а)}
Цяжкія думкі у сэрца ляцяць.

Вольхі, рабіны, асіны з бярозамі
Лістам пажоўклым тужліва шумяць:
„Хутка надыйдуць завеі з марозамі,
Ветры з сьнягамі ізноў наляцяць“.

Толькі высокія хвоі іглістыя
Вечназялёны свой кажуць убор.
Днямі зімовымі, цёмна-імглістыя,
Будуць чарнець навакол, наузгор.

Зіму пачуўшы, мядзьведзь неспакоіцца,
Ходзіць па лесе, шукае бярог,
Хмурны і злосны, пакуль супакоіцца,
Горш на скацінку, на людзі налёг.

Гусі і качкі гуртамі зьбіраюцца;
Хутка на поўдзень зусім паляцяць.
Хэўра за хэўрай ^{б)} на рэчцы зьмяняецца;
Ўранку крычаць на вадзе, лапацяць.

Так няпрыкметна часамі, дзянёчкамі
Восень зьмяняе аблічча зямлі...
З гэтымі днямі васеньнімі, ночкамі
Думкі мне ў сэрца жудосны прыйшлі.

Нешта старое усё спамінаецца, ^{в)}
Толькі няясна, маўляў, праз туман
Нейкі няведамы жаль уздымаецца,
Вабіць і цягне ўспамінак-дурман.

Сэрца баліць над жаданьняў прымусамі ^{г)},
Што за жаданьні — ніяк не пазнаць;
Можа ляцеці адгэтуль за гусямі...
Можа заснуць, каб нічога ня знаць?...

^{а)} Направільны зварот — з гэтымі бяскраснымі днямі восені. ^{б)} Гурт, куча, таўрыства. ^{в)} Пацраўлена; у арыгінале — „Старое нешта“... ^{г)} Прав. — над прымусамі жаданьняў.

Навакол^{а)}.

Сьнягі, ляды,
Абрус жуды,
Назаўсягды,
На вечны час
ляглі.

І разам з ім
На жах благім
І добрым, ўсім,
Тужлівы сьпеў
вядуць:

Гара, скала
Наўкол лягла
І узрасла
Па ўскрайны пас
зямлі.

„Засьні, засьні,
У ноч ўсе дні
Перамяні
І нас ня гнеў^{в)},
ня гудзь.

Узрос на ёй
Вялізаў хвой,
Туману з мглой
Прытулак,—лес
стары.

„Скалей, як лёд.
На сотні год
І сэрца лёт
Спыні. Вярні
да сну.

Прадзіўны мур
Нярушных хмур,
Як той каптур,
На бор узлез
з гары.

„А сонца сьвет,
З далёка, з гэт'..
З нябёс прывет —
Мана. Гані
ману.

І сонца сьвет,
Здалёка, з гэт'!..
Нябёс прывет
Ня здужыць^{б)} к нам
дайсьці.

„Гані. Раі
Тых дум спыні
І жаль стаі,
І кінь з пашчот
у цьмы^{г)}.

Адны вятры
Праз хмар муры
Лятуць з гары,
Праз лес той сам,
гусьці.

„На сьвет адны
Твае паны
І вартаўны
Табе пачот —
то-ж мы^{а)}...

Думкі-дыямэнты^{д)}.

Думкі-дыямэнты, краскі жыцьця,
Песьні — вас гэтак люблю,
З вамі салодкіх гадзін забыцьця
Часам і я пазнаю.

а) Гэта абразок прыроды Сыбіру. б) Здужае. в) Не гняві. г) Ужываецца бо-
лей—цёмры. д) Дарагія каменні: нешта найлепшае.

Жыцьцё-няволя ў чужой старане,
Працы надмернай яром ^{а)}
Зараз знікаюць, бы ў госьці ка мне
Вы паказаліся ў дом.

Слухайце-ж, думкі: як прыйдзе мой скон,
Ў хатку зьяцеце ка мне;
Хай перадсьмертны ўцішыцца стон,
Сэрца на момант спачне.

Хай засьпяваю, як лебядзь, калі
Прыйдзе гадзіна яму,
Узьнёсшыся ў неба ад маці-зямлі,
Рыне ў адвечную цьму.

Хай засьпяваю аб сьне залатым
Веку людзкага радзтва,
Роўнасьці, вольнасьці, брацтва,—аб тым
Веку красы, хараства.

Можа, пачуўшы прад'згонны мой сьпеў,
Сьціхла-б на сьвеце вайна...
З радасным духам-бы я паляцеў
У царства каханьня, відна ^{б)}.

В я с н а.

Эх, вясна, вясна!
Як прыйшла яна,
Прынясла сьвятла,
Прынясла цяпла.
Наліла ў лагох
Сьнегавой вады,
Расцьвіла ў лугох,
Распляла сады,
Прабудзіўся лес
На вясеньні шум,
А глыбокі сум
Мне ў душу улез...

Першыя гусі ужо праляцелі,
Палі на рэчцы, узгорак абселі,
Гвагалі ^{в)} доўга, нараду сабраўшы,
Потым згадзіліся, дось ^{г)} пакрычаўшы,
Ўзьляцелі высока над сосны, над елі
І недзе прапалі ў нябесным касьцэле...
Ах, каб крыльлі, крыльлі мне
І той лёт гусячы,

а) Рус. — няволя, яром. б) Значыць — сьвятла. в) Крычалі. г) Даволі.

Я прапаў-бы ўгарыне ^{б)}
Хто-б мяне і бачыў!
Раз-у-праз, раз-у-раз
Ў неба-б біў крыламі...
Гусі, гусі, я да вас,
Я лячу за вамі!
Дзе былі вы? Што было там?
Дзе жылі вы? Над балотам?
Мо' ля рэчкі? Мо ля хаткі?
Ля сялібы майго таткі?
Мае маткі, майго браткі
Вы ня бачылі часамі?
А сястрыцы? А дзясвіцы,
Маей любы,
Вы ня бачылі часамі?
А у шлюбы
Ня зьбіраецца сястрыца?
Не? А любя, чараўніца?...
Ці там ймгліста,
Ці там ясна?
Красна? Міла?
Гусі! Шчасна?..

Н о с т у р н о .

Спаткаў сягонья я сваю Нядолю,
Знайшоў яе у сіменькім ляску,
Брадзіў бяз мэты я, душа гарэла з болю,
І думаў: будзе мне лягчэй у халадку.

Спаткаў, пазнаў яе і, вось, пытаю:
— Скажы ты мне, Нядоленька мая:
Багата ^{в)} жыцьця кніг яшчэ перачытаю?
Калі і на якой чытаньне скончу я?

Скажы, ня крыйся мне, мая камратка ^{г)},
Дзянькі мае маркотныя чаму?
Адзін ў адзін ідуць, ва ўсіх адна апратка,
Як думы грэшныя, ці вінныя каму.

Чаму, яшчэ скажы, мая ядына ^{д)},
Люблю зямлю, вялікі жыцьця ток,
Як неба зорачкі, каханьнем моцным сына,
А сам — адлучаны ад дзераўца лісток?

Яна у вочы любя мне зірнула,
Ўзлажыла белы ручанькі на мне,
Маўляў сястра мая, да сэрца прыгарнула, —
Часамі так цябе каханка прыгарне.

а) Угары. б) Шмат. в) Герм.—сяброўка. г) Полён.—адзіная.

— Чакай, харошы мой, пакінь задумы!
Душу сваю пытаннямі ня муч.
Зірні на гэты лес, прыслухайся у шумы,
А можа знойдзеш ты жыцьцёвы вечны ключ!

Стаіць магутны лес, ізноў убраны
Ў зялёны ліст дагадлівай рукой,
І п'ець спажыўны клёк, старыя гоіць раны...
Зірні: якая моц! Зірні, які спакой!

Штогод ўміраець ён парой асеньнай,
Каб зноў ад'жыць, убачыўшы вясну.
І гэтак ўсё ідзець чаргою пераменнай:
То скіне сон з вачэй, то зноў ідзець да сну.

Расьцець дубочак тут, — які зялёны!
Другі, стары, калодаю палёг;
І сын ідзець ўгару, як бацька ў час мінёны,
Што даў жыцьцё яму, а сам зваліўся ў мох.

Цячэць ручайка вось і ту-ж а) ня стала!
Няма яго, схаваўся у зямлі,
А недзе—тамака рака зямлю прарвала
І воды тэй ракі па лузе пацяклі.

І ты, о, любы мой! Як лес зімовы
Заснуў, ляжыш, ня могучы устаць.
Але наступіць дзень вясёлы, пекны б), новы,
І радасьць вольнасьці павінна завітаць.

Дзянькоў маркотнасьць ты сваіх ў распачы
І тэй сваей адлюднасьці ня гудзь:
Пакуту Рок табе, шчасьліваму, прызначыў,
І ўдзячным за яе Вялікаму ты будзь.

Няма пакуты, дзе няма пазнаньня,
Душа тагды лагчынамі паўзець.
А што гарчэй, скажы, цяжэй перапаўзаньня?
А што страшней яшчэ, як вочмі не глядзець?

Жыві, каб даць жыцьцё другім, малодшым,
Як дуб стары, што ўзгадаваў дубка.
А там... ручайка зьнік! І мы пуцём в) каротшым
Пайдзем ў зямлю за ім, каб выплысьць, як рака.

Хто сказаў..

Хто сказаў: „і я з народам“,
Хто з ім попlech стаў, як з братам,
Хто пашоў з ім роўным ходам
К роўным зыскам, роўным стратам, —
З тым і я. Няхай-жа ліча,
Будзе трэба — хай пакліча.

а) Раптам. б) Полён. — прыгожы, харошы. в) Шляхам.

Хто сказаў, а потым здрадзіў,
Хто пашоў, а потым кінуў,
Хто ў душы сумленьне згладзіў,
Ў кім апошні розум згінуў,—
Хай дрыжыць. У дзень прысуду,
Ў страшны дзень я сьведчыць буду!

Ідуць гады.

Ідуць сабе гады, ідуць,
Бы карагод бяз конца,
Што ў небе зорачкі вядуць
Ля месяцу, ля сонца.
Ідуць сабе гады, ідуць —
І чалавек за імі.
Куды цябе яны вядуць
І сьцежкамі якімі?

— „Няведама мне, скуль усе і што я;
Няведама мне і куды я іду.
Пытаньня ня маю ці што там знайду,
Ня ведаю—жыцьце, ці шчасьце, ці не,—
Пачалося гэта, браток, не на мне“.

Ідуць гады, ідуць гады,
І з імі ўсё на сьвеце.
Сягоньня ты, а йшлі дзяды,
А заўтра пойдуць дзеці.
Ідуць гады, і ты ідзеш
Ўздагонь за імі, з імі.
На што, скажы мне, ты жывеш
І з думкамі якімі?

— З аднэю я думкай у сьвеце жыву,
Настаўнікам ўзяўшы і лес і траву,
Крыніцы і кветкі, і цемру, і сьвет,
І месяц, і зоры, і сонца прывет.
Прысуджаны шлях свой рабі дарагім,
Красуйся на радасьць сабе і другім.

Н о ч.

Ў гэту ноч мне ня ў моч —
Няма сілы чакаць і маліцца...
Каб я ўмеў, каб я сьмеў
Узьляцець, паляцець і разьбіцца!
Як сакол, як арол,
Я падняўся-б высока страшэньне,
Я-б узяў, я-б украў
І сабе і усім адпушчэньне.

Калі-ж не, калі-б мне
Адпушчэння на небе ня далі,
Я-б маліў, я-б прасіў,
Каб і крыльлі мае паламалі.
І тады, наўсягды
Папрашчаўшыся ^{а)} з небам, з зямлёю
З гарыні, з вышыні
Паляцеў-бы за сьмерцю сваёю.
Але-ж не, то ня мне
От такая вялікая доля:
Узьяцець — паляцець,
Ці упасьці разьбітым на поле.
Ня пры нас сьвяты час
Вызвалення людскога настане,
Мо' праз век чалавек
Да вялікага жыцьця устане.
Бяз бяды, без жуды
Будзе жыць-панаваць, весяліцца;
А для нас — цяжкі час —
І чакаць, і цяпець, і маліцца...

П о э т у.

Што кажаш мне, поэт, а праўдзе тэй, што будзе?
Мне сэрца кроіцца ад крыўды нашых дзён!
А бачу добра й сам: ідуць да працы людзі,
Расьцець яе жаўнер і шырыцца загон.

Марудна, братачка! пакулай сонца ўзыйдзе,
Дык вочы высьць нам салёная раса,
І покуль першы дзень людскога шчасьця прыйдзе,
Мільёны сэрц ^{б)} праткне гароты злой каса.

Пакінь, пакінь сьпяваць а праўдзе тэй, што ў небе!
Яна чужая нам, таемных праўда сіл;
Яна ня сходзіць к нам ў канечнае ^{в)} патрэбе,
Калі пакуты дзень так доўгі і няміл!

Прашу цябе, мой брат, сьпявай аб нашым горы,
Аб тым, што ёсьць цяпер і што даўней было,
І што на ўсякі твар кладзець, як плуг, разоры,
І што ў мільёнах душ разоры правяло.

Прашу цябе, сьпявай аб горы песьню ^{г)} адну ты
І нам гаротны лёс рабі яшчэ цяжэй,
Тагды, убачыш сам, парвуцца духа пугы
І будзе ясны дзень да нас тагды бліжэй.

а) Лепш — разьвітаўшыся. б) Сэрцаў. в) У канечнай. г) Правільна — песьню.

Муляру.

— Муляр, слухай! Што кладзеш ты?
— „Дол сьмяротны, бачыш, — склеп.
„От, як скончу ўсё да рэшты,
„Буду мець рубель на хлеб“.

-- Слухай, муляр: пакідай ты
Сьмерці сховы мураваць! —
Хай ня знаць іх! Уставай ты,
Пойдзем жыцьце будаваць.

Бачыш: людзі, як бяздомкі,
Ходзяць скрозь бяз ўласных хат!
Я работнік спрытны, ёмкі,
Пойдзем муляр, пойдзем, брат!

Возьмем кельні ^{а)}, малаточкі,
Дзьве рыдлёўкі, вінкель, шнур,
Гукнем: „людзі, галубочкі!
„Хто ахвочы класьці мур?“

„Мур вялікі вольнай волі,
„Мур высокі да нябёс,
„Мур братэрства, роўнай долі,
„Мур для радасьці бяз сьлёз?“

От, убачыш, прыйдуць людзі
Наўспамогу ў грамадзе;
Кожны цэглу класьці будзе...
От дзе праца загудзе!

Сьцены зробім чыста, гладка,
Як з крышталю, столь, як шкло.
Скажуць людзі: „вось дык хатка!
Роўнай ў сьвеце ня было!“

Будзем есьці ў гэтай хаце
Смачны, чысты, пульхны ^{б)} хлеб.
Пойдзем, муляр, пойдзем, браце,
Хай другі канчае склеп!

У прыпар.

Прыпарыла,
Нахмарыла,
І ўдарыла!
— Сьвяты Ілья...

Маланка ўраз зьявілася,
Мільгнула і звалілася,
І дожджыкам аблілася
Гарачая зямля.

^{а)} Прылады, лапаткі для кіданьня гліны. ^{б)} Полён. — мяккі, пушысты.

Кроплі разам, згодна, жвава,
 Пояць ўсё, што хоча піць:
 Збожжа, дрэвы ^{а)}, кветкі, травы,
 Вулкі хочуць затапіць,
 Б'юць у стрэхі, мыюць шыбы,
 Мыюць хаты, мочаць сад,
 Ё рэчцы спожыў маюць рыбы...
 — Хто ў прыпар дажджу ня рад?
 Сьцішаецца,
 Зьмяншаецца,
 Унімаецца.

-- Няма!
 І слонка ^{б)} паказалася,
 Маўляў, само купалася;
 Прыемна усьмяхаецца,
 Блішчыць, пераліваецца,
 Яскрава адбіваецца
 На траўцы, на лісточку,
 На вулачцы, ў садочку.
 Зямля ўздыхае поўнымі,
 Шчасьлівымі, чароўнымі
 Грудзямі усіма.

П е с ь н я.

Прыказала сонца ветру
 Перастаці,
 Прамаўляла: „Годзі, ветру,
 Бусаваці“.
 Прамаўляла: „дай жывёлам
 Адпачынку,
 Перастань-жа, ветру, дзьмуці
 Бяз упынку“.
 І ўзыйшло ў бліскучай шаце ^{в)}
 Залатое
 І пястуець любым вокам
 Ёсё жывое.
 Не сядзіцца ветру ў хаце —
 Быстраходу,
 Не ўцярапеў, узняўся бурай
 Ад заходу.
 Карагоды хмар па небе
 Панясьліся.
 Паліліся з неба сьлёзы,
 Паліліся...
 Прамаўляла дзеўча сэрцу —
 Ненаглядзе:

„Не хадзі ты вішні есьці
 Ё чужым садзе.
 Не хадзі к другой, ё залёты
 Не ўдавайся,
 У другія вочкі любы
 Не ўглядайся“.
 Лугавой лілеяй дзеўча
 Расьцвітала, ^{г)}
 Цалавала сваю ўцеху —
 Мілавала.
 А няверны той удаўся
 За другою, —
 З млынароўнай пахаджае
 Над ракою.
 З млынароўнай жарты строіць
 Каля млына,
 А дзяўчынка сохне, вяне,
 Як галіна...
 Ой, з-за хмарак ясна сонца
 Ёшчэ ^{д)} узыйдзе,
 Да дзяўчынкі-ж любы ўвечар
 Больш ня прыйдзе.

С ы н.

Гэй, у чыстым полі ды ня сонца грэе,
 Дый ня сонца грэе, ды ня вецер вее,
 Ня туман спусьціўся,
 Ня дубок сьхіліўся.
 На шырокім полі, ды на тым прасторы,
 Ля дарогі самай, на зялёным ўзгоры
 З ног дзяцюк зваліўся,
 Бразнуўся, пабіўся.

^{а)} Полён. — дрэвы ^{б)} Сонца, сонейка. ^{в)} Багатай адзежыне. ^{г)} У арыгіналі — расквітала. ^{д)} Яшчэ.

— Ці-ж ня сорам, хлопча, табе маладому?
Ганіць будуць людзі, едучы да дому:
„А ты-ж, маладзенькі,
Піці нядужэнькі!“

— Ой, ня ганьце, людзі,— з гарэлкай ня знаўся,—
Я у сьвет далёкі за шчасьцем пагнаўся,
Ад радзімай маткі
Ды і з беднай хаткі.

Ды па ўсей зямліцы, дзе шыбае вока,
І пад самым небам, доле а) то-ж глыбока
Быў я, цікаваўся,
Шчасьця прыглядаўся.

Не памеў б) я шчасьця, ды пазнаў я гора
І крыві разьлевы, сьлёз сірочых мора,
Скрозь а скрозь гарота,
Дзе ні глянь — маркота.

І падумаў зноў я да хаты вярнуцца,
Да раджонай маткі к сэрцу прыгарнуцца,
Рукі цалаваці,
Сьлёзы праліваці.

Каб прыняла сына свайго, валацугу,
Каб прыпаставала, адагнала тугу
Зелейкам паіла,
Раны пагаіла.

От, ня маю сілы, ня трымаюць ногі,
Раптам заняджуаў, паў каля дарогі.
Знаць — ні ўбачыць маткі,
Ні дайсьці да хаткі!

Шчасьце Мацей.

(Старадаўняя казка).

Жыў сабе ў сяле Мацей,
Меў шасьцёра ён дзяцей,
Сядзеў бедны без работы,
Бо ня меў к таму ахвоты.
Красьці ён высьцерагаўся,
Знаць астрога крат в) баяўся.
А шасьцёрка дзетак плача,
Трэба хлеба ім аднач.
Вось ад гэтае нядолі,
Каб ня чуці стогнаў болей,
Рушыў раз Мацей ў дарогу,
Проста ў рай — к Самому Богу.

Ўздумаў праўды дапытацца,
Што рабіць, за што узяцца?
Брыў ці многа ён, ці мала,
Ў лес густы яго прыгнала.
Поўдня, мусіць, шоў па лесе,
Ды зблудзіўся: нос павесіў,
Сеў пад дрэвам і д' чакае,
Можа пройдзе хто. Гукае.
Толькі ўчуў ён: нехта едзе;
Лес трашчыць, як ад мядзьведзя,
Конь капытам так грукоча...
Уцячы Мацейка хоча,

а) Удоле, унізе. б) Не надбаў, сустрэў. в) Жалезныя пруты ў вокнах турмаў.

Хоча ўстаць — ніяк ня можа...
 — Вось бяда дзе, моцны Божа!
 Збліўся потам ўвесь, трасецца...
 Бачыць—сьвет к яму нясецца:
 Бяжыць ясны, пекны а) конь,
 Ўвесь гарыць, маўляў агонь,
 Збруя белая раменна
 Ўбрана ў золаце адменна;
 На кані, узяўшысь ў бокі,
 Чалавек сядзіць высокі,
 Пекна надта прыадзеты,
 Але быццам з таго сьвету.
 Вось узехаў на паляну,
 Дзе сядзеў Мацей зьялканы. б)
 Конь спыніўся, стаў, чакае,
 З воч яго агонь шугае.
 „Што сядзіш тут, маладзец?“ —
 Так спытаўся той язьдзец: —
 „Куды брыў, на што сабраўся?“
 Мацей духу тут набраўся,
 Зірнуў проста на яздца.
 „Ў імя Сына і Айца!!!
 Сьвяты Юр'я пэўна гэта:
 Такі з твару, так адзеты,
 Як я бачыў на абразу!“
 Пасьмялеў Мацей адразу
 Ды й прамовіў да сьвятога:
 „Я — Мацей з Бару Крутога.
 Шмат дзяцей, паночку, маю,
 А карміць іх чым — ня знаю.
 Працаваў-бы — не здалеці,
 Бо гультай я ў гэтым сьвеце!
 Красьці? — краў-бы, дык баюся,
 Бо, крый Божа, пападуся
 Да пачцівых як людзей,
 Так паходзяць ля грудзей,
 Што жыць стане неахвота!
 Вось, такія мне клопаты.
 Я і думаў, як мне быць,
 Дзе спакой сабе здабыць?
 Не дайшоў сам да нічога,
 А надумаўся — да Бога
 Я пайду і запытаю,
 Што рабіць на сьвеце маю?
 Ды, у лесе, во', зблуканься,
 Начаваць у ім сабраўся...
 Вы-ж, паночак, быць павінна,
 Ў неба едзеце ў гасьціны?

Дык мне ласку там зрабеце:
 Аба мне усё скажэце,
 І аб дзетках маіх разам;
 Што там скажучь? З пераказам
 Сюдзі едзьце проста ў лес“.
 — „Добра, добра, я увесь
 Для цябе гатоў службыць!
 Як мне толькі не забыць
 Тое ўсё, што ты казаў?
 Я-б паяс расперазаў
 На ўспамін, — дык меч спадзе,
 Што параіш у бядзе?“ —
 — „Эт, панок! Я спосаб знаю, —
 Простым розумам параю:
 Каб вам мець перасьцярогу,
 Не забыцца-б ў Пана Бога, —
 Адно стрэмя залатое
 Вы пакіньце мне на тое.
 Помніць будзеце ўвесь час,
 Што я тут чакаю вас“.
 — „Добра, розуму бярэмя
 Маеш, чалавеча! Стрэмя
 На, вазьмі маё; сядзі
 Ды чакай мяне, глядзі!“ —
 І Мацею стрэмя даўшы,
 Сам паехаў, паскакаўшы
 Зноў па лесе на каню...
 Бліск ідзе, маўляў, з агню,
 Зьязе стрэмя залатое.
 — „Вось-бы мне яшчэ другое!“
 Гэтак думае Мацей: —
 Было-б хлеба для дзяцей.
 Узрос Мацей і жыў бяз цноты,
 Ня было бацьком турботы, —
 Дык ня дзіва, што лазаты
 Бэльзэбула в) сын рагаты
 З гэткай думкай падступіў,
 А Мацей яе ўхапіў).
 Потым стрэмя закапаў,
 Палажыўся і праспаў.
 Аж да заўтра, да паўдня...
 Пралупіўшы толькі вочы,
 Чуе: конь ізноў грукоча.
 Сьвяты Юр'я то нясецца.
 Мацей ў вус сабе сьмяецца.
 Многа часу не чакаў,
 Хутка Юры прыскакаў;
 Конь пад ім гуляе, скача.

а) Полён. — прыгожа. б) Полён. — спалоханы. в) Па бібліі злы дух, д'ябал.

— „Ну, ты, слухай, небарача:
 Аб табе з тваею справай
 Я ў абедзе за расправай
 Богу ўсё, як ёсьць, сказаў;
 Пастараўся, як зьвязаў,
 І як ты жывеш, гаруеш,
 І з дзяцьмі сваймі бядуеш;
 Як галаву сваю ламаеш а)
 І які ты розум маеш!
 Так казаў, што ледзь-ня-ледзь
 Сам ня плакаў. Адпаведзь б)
 Бог такую табе даць
 Меў мне міласць прыказаць:
 Красьці — гэта грэх! Глядзі,
 Ты ніколі не крадзі!
 Калі-ж будзеш ты што браць
 У людзей, то, каб аддаць,
 Надта рупіцца ня трэба, —
 От і будзеш меці хлеба.
 А то часам і зусім
 Не аддай нічога ім:
 Я ня ведаю, ня браў...
 Калі-ж будуць набівацца,
 Ты ня бойся адпірацца,
 Шчасьце знойдзеш так сваё.
 А цяперака маё
 Стрэмя зноў ты мне зьвярні“.
 — „Стрэмя?! Я яго ня браў!
 Хіба-ж пан мне аддаваў?!“
 — „А ну, як-жа, можа не?“ —
 — „Не давалі, панок, мне!
 Мо' ў дарозе дзе згубілі,
 Мо' зусім бяз стрэмя былі?“ —
 — „Ня кажы, Мацей, пустога,
 Свайго стрэмя залатога
 Я ніколі ня губіў;
 Я пакінуў, як тут быў,
 Ды ад'яжджаць ужо зьбіраўся“.

А Мацейка ня спужаўся:
 — „Ясны пане! мяне маці
 Ня вучыла, каб ілгачі,
 І калі я вам сказаў,
 Стрэмя вашага ня браў, —
 Значыць, так яно і ёсьць,
 Дайце веры, ваша мосьць“.
 Так Мацей выпрысягаўся.
 Сьвяты Юры паспрачаўся,
 Потым бачыць, што дарма
 Тут стаяці, што няма
 Ужо ніякае надзеі
 Вярнуць стрэмя ад Мацея,
 Уздыхнуў дый кажа ціха:
 „Ну, ня жычу табе ліха,
 Бог з табою... Спажывай! —
 Дробных дзетак паднімай.
 Хоць... Па праўдзе... Каб я знаў,
 Стрэмя-б мо' табе ня даў“.
 І, сказаўшы так, сьвяты
 Паскакаў у лес густы.
 Мацей стрэмя адкапаў
 Ды й за пазуху схаваў,
 І пайшоў сабе да хаты
 І вясёлы, і багаты.
 Як ён сьцежачку знайшоў,
 Як да дому ён прыйшоў,
 Як далей ён сабе жыў,
 З кім сварыўся, з кім дружыў,
 Які ў жыцьці меў ён цель, —
 Я ня ведаю. — „Круцель“ —
 На яго казалі людзі.
 Хай і гэтак сабе будзе!
 Мне-ж, калі так ваша ласка,
 За маю за гэту казку
 Чару мёду паднясеце
 Ды закускаю дарэце.

З раскіданых вершаў.

Багаты вы...

Багаты вы,
 Мае паны,
 Грашыма...
 — Сваіма?
 Дык бедны вы,
 Мае паны,
 Ё палацы...
 — Да працы.

Багаты вы,
 Мае паны,
 Зямлёю...
 — Сваёю?
 Дык бедны вы,
 Мае паны,
 Работай
 — Ахвотай..

а) Дзепей — ломіш. б) Пблён. — адказ.

Багаты вы,
Мае паны
І сілай
— Змарнелай..
Дык бедны вы,
Мае паны,
Гадамі?
— Не! — днямі..
Багаты вы,
Мае паны,
Навукай?
— Не! — штукай..
Дык бедны вы,
Мае паны,
На розум
— Цьвярозы.

Багаты вы,
Мае паны,
Хаценьмі
— Э-пад цемні..
Дык бедны вы,
Мае паны,
Паверце
— На сэрца..
Багаты вы,
Мае паны,
Шмат чым,
— Чужым..
Багаты вы,
Мае паны,
Кругом..
— Больш злом!..

К л і ч.

Гэй, народзе, трэба ўстаць,
Дух свой з рабства распрастаць,—
Чуеш: Волі зычны звон,
Будзіць, кліча медзьдзю ён
Ўсе народы, ўсіх старон,
Каб разбурыць крыўды трон. а)
Скрозь, куды хаця зірні,—
Зьдзівіць з дзіва дзіваў цуд: з)

Ў небе літары — агні.
Сьвецяць ноччу і пры дні —
„Вызваль дух свой, рабскі люд!“
У гэты час пракляты будзь,
Хто свой карк захоча гнуць
Й рукі ворагу лізаць,
Й словы льсьцівыя казаць!

Ж ы ц ь ц ё.

Жывець спакойна век пад тым ярмом сваім,
Намуляў карк. Мазолі скрозь, мазолі!
Падкінуць сена жмут — яму таго даволі,
І лёс мізэрны свой не назаве благім.

Цярпліва зносіць ён нявыгады жыцця:
Няхай яго часамі злэець ліха,
Хай сьвішча страшны біч: пакорліва і ціха,
Ідзе разораю. Кіруе ім дзіця.

Жыві-ж спакойна, вол, хадзі ў сваім ярме,
Цягай плугі і лі свой пот на пана,
Хаця ня ведаеш, якая рэч пашана.
— На што яна табе? Сьялому добра ў цьме,
Лягчэй ісьці яму дарогаю жабрачай;
А ты — жывёлаў цар? Ці-ж ты жывеш іначай?!

а) Русіц. — пасад.

П р а л е с к і.

Прынеслі вы чароўныя дары вясны-пралескі,
У добрасьці сьвятой іх для мяне, сваім зрабіўшы дарам,
Як колер гэтых кветчак, так помysl Ваш — нябескі, —
Прыйсці, парадаваць вясной мяне ў маім замкнёньні
шарым.

Зрабіўся мой пакой цяпер — пудэлак ^{а)} цесны мескі —
Тайгой ^{б)} шумячаю на шчыце гор, ўпаблізку к сонцу,
к хмарам,

Ляжу у ёй, хваін жывучы пах п'ючы і горных зёлкаў,
А ў думках і ўваччу — прасьлічная ^{в)} паўночная фіёлка.

З расказаў.

Пан Шабуневіч.

... З панам Шабуневічам з Стара-Папельскіх Шабуняў пазна-
ёміўся я тады, як „усё на галаве пашло хадзіць“ ^{а)}. Вялізная, пек-
ная ^{б)} сая ў будынку гарадзкой думы была паўнюсенька людзей.
Здавалася, зьнекуль укаціўся сюды магутны ручэй і ніяк ня можа су-
пакоіцца, і гарачыя, спацелья хвалі чалавечага цела налазяць адна
на другую, пнуцца ўперад, адліваюцца ўзад, перакачываюцца ўбакі,
шукаючы выхаду з гэтых чатырох мураваных, у пекныя абразы ма-
ляваных, сьценаў.

Пасярод гэтага мора маленькай выспачкай падвышалася амбо-
на ^{в)}, а на ёй па чародзе прамаўлялі лепшыя красамоўцы нашага
гораду. Кожны з іх ганіў чужую „веру“, хваліў сваю і, запрашаючы
„пана абыватэля“ пад свае параты ^{г)}, дакляраваў, што толькі гас-
туючы ^{д)} ў яго хаце знойдзе пан абыватэль і патрэбную абарону і па-
трэбную апеку над яго інтарэсамі.

Ось гэта стаялі мы з панам Шабуневічам попlech і слухалі. Ле-
пей сказаць слухаў, аб чым гукалася, пан Шабуневіч, бо я, заняты
сваімі думкамі, і ня прымеціў, калі на амбоне стануў нявысокі, мала-
дога веку, сьветлавалосы, са сьветлай бародкай чалавек у шэрым
адзеньні і пачаў гаварыць. Нешта нязвычайнае ў яго мове адразу
зьдзівавала мяне і зацікавіла; ад першых слоў прыемна заказытала
ў грудзях, на момант перахапіўся дух, і спуджаныя думкі, зьмяняючы-
ся адна па аднай, праяталі, як бліскаўкі, каб у цемнях памяці знайсць-
ці сабе вечны прыпынак. Што гэта і хто гэта?! — Мужык? Просты
вясковы мужык, араты, прыйшоў, адарваўшыся ад працы, прыйшоў
да гэтых, у чорныя сурдуды ўбраных, паноў, і сам праз сябе і ад сябе
загукаў ей — „простай мовай“? Ці-ж гэта можа быць? І вочы, зьвяр-
нуўшыся да амбоны, шукалі згрэбнай кашулі, шэрай сярмягі.

Але той, хто гаварыў, саўсім не паходзіў на мужыка. Баржджэй
можна было прызнаць у ім чалавека з лічбы „панскага роду“. Гэта

а) Полён. — скрыпка. б) Вялікая пушча ў Сібіры. в) Полён. — вельмі прыгожая.
г) Значыць, калі быў вялікі неспакой. д) Полён. — прыгожая, харошая. е) Мавыша-
нне месца ў перадзе царквы, хаты; падмостак ж) Парасолі; да сябе. з) Госьцячы.

аднак ня шкодзіла мне слухаць яго далей і далей, ня выпушчаючы з вусэй ніводнага слова. Ён журыўся на чорную нядолю, якая агарнула бацькаўшчыну, на глуз і зьдзек, што запанавалі над ёю, на атрутнае занядбаньне роднай мовы. Запрашаў усіх, у каго ёсьць „крышку сэрца і кропелька міласьці“, „даць у іх месца выгнанай стуль Бацькаўшчыне“. Словы гэтыя былі мне—ой, ці мне толькі?—сякучы меч і гаючая вада адразу. Калі праўдзівым дакорам расьцінаў ён сэрца, то й добрым словам гаіў яго, бо даваў надзею, што ёсьць мага хоць што, калі ўжо ня ўсё, паправіць. Моцай ²⁾ іх падняў ён мяне па-над гэтай саляй, па-над гэтымі людзьмі і памчаў за горад, за лес, за палі, у бязконцы цёмнай ночы. Шумелі курганы, быццам прыціснутыя цемняй, ляжалі палеткі, пачарнеўшыя з нядолі, раскідаліся вёскі. Маўчала зямля... і адзін вецер толькі трывожыў гэту цішу. Калыхаючы старыя крыжы на курганах, блукаючыся пад саламянымі стрэхамі, блудзіў ён—ціхі стогн. Ціхі, ціхі... Як слабыя шэпты сьцепавога сухабыльніку.

„Божа мой. Божа мой!“

Блізкасьць і праўдзівасьць гэтага стогну-шэпту зноў зьвярнулі мяне да тэй салі і людзей, сярод якіх я стаяў. Азірнуўшыся навакол, я ўбачыў, што мой сусед з левага боку, чалавек ужо сталага веку, з невялікай лысінай па макоўцы, з доўгімі спадзістымі вусамі на круглым і строгім твару, чырвонай хустачкай гаротліва выціраў дзьве рыскі, што глыбока ўрэзаліся ў твар ад пераносься аж да вусоў, ля краю вуснаў. Вочы яго чырванелі, як хустачка, і блішчэлі.

Відаць нейкая цягасьць у сэрцы расчуліла чалавека.

З усей, прыязню і спогадзьдзю, якія я толькі здолеў паказаць на сваім твару і ў голасе, я адважыўся запытацца: „аб чым васан“? ^{а)} Маё неспадзяванае запытаньне засароміла, ці перапудзіла суседа; мо яму здавалася, што яго ніхто ня бачыў, ці што.

Адхіснуўшыся крыху, быстра зірнуў мне ў вочы, потым памкнуўся, як-бы шукаючы дапамогі, туды да амбоны, дзе ўжо стануў другі,—йшчэ раз даўжэй паглядзеў мне ў твар і ў вочы і, відаць, не павярнуўшы мне, марматнуў: „Так-сабе!—Проста ў галаву ўлезла“. І, адвярнуўшыся ад мяне, зрабіўся, як каменны, уляпіўшыся вачамі ў амбону. Але праз хвілінку парухаўся і набраўся адвагі, ці ўжо пачуцьці не далі маўчаць, зьвярнуўся да мяне і, паказаўшы галавой на амбону, высмаліў: „От гэта, аб чым казалі!.. Ці-ж я не казаў?! Га? Усё праўда! Далі-Бог, праўда! я паказаў!..“

Пасьля, панізіўшы голас, ужо пэўны ў маёй асобе, бурчлівым, як-бы каму вымаўляў, на некага гневаючыся, голасам, цягнуў далей:

„Здаецца другому дурню, што зьмяніў ліповыя падошвы на раменныя, дык ужо і сам-ня-сам зрабіўся. І лапці ганіць, і з сярмягі сьмяецца, а над сваёй гутаркай, якой маці пеставала, кпіць ^{б)}, ажно слухаць прыкра. А хай-жа бязглузды прыйшоў-бы сюды, ды паслухаў, як людзі кажучь“...

І, кіннуўшы яшчэ раз вокам у бок амбоны, сусед мой пакіраваўся да дзьвярэй. Мне самаму не хацелася болей стаяць і слухаць, бо лічыў, што нічога цікаўнага не пачуеш ужо гэтта, і дзеля таго я пасьпяшыў таксама выйсьці разам з ім. На вуліцы быў позны вечар, калі мы, хлопаючы галёшамі, ішлі і зюкалі ^{в)} сабе, як даўнейшыя пры-

а) Васпан, форма зварот. б) По: ён. — насьмяхаецца. в) Гутарылі.

яцелі. Ён расказаў мне невялічкую гісторыю свайго жыцця, з тымі крыўдамі, якія ён цяпеў у сваёй сям'і, і, калі мы расставаліся, каб разыйсціся кожнаму ў свой бок, папрасіў мяне заходзіць да яго часамі: «як будзе вольны час, бо мне дык ня надта можна ад вар-статаў».

Пан Шабуневіч паходзіць ад каталіка, а матка-нябожчыца была праваслаўнай. У мэтрыках пішацца „каталіцкай веры“, але нічога ня меў ён і да праваслаўя. Бацькі, хай іхным душачкам у Бога вечны спакой будзе, пакінулі яму ўспадку кавалак зямлі, так што добры агарод выходзіць, ды хатку. Навучылі майстэркі — праз пяць гадоў тэрмінаваў ^{а)} у суседа пана Бэрковіча і навучыўся шавецтву. І ажанілі, узяўшы яму ў жонкі дачку пана Німартовіча, шляхцянку з Старога Папеля. Дык цяперака, маючы з чаго жыць, маючы жонку, сына, мог-бы пан Шабуневіч, здаецца, жыць і Богу дзякаваць, але каб усё так было, як здаецца.

Уся бяда з жонкі ідзець. Паня Шабуневічыха лічыць сябе і мужа „польскай веры“ і дзеля таго ня спускае свайму гаспадару ані рэлігійнай бесстароннасці, ані яго „простаі“, „мужыцкай“ мовы. Каталічка аж з „дзесятага калена“ заўсёды выракала і вытыкала яму:

„Ты грэх робіш, а ты ў царкву ходзіш, а ты не саромішся, а ты на людзей не ўважаеш, а ты сам сябе і мяне не шануеш, бо гаварыць, як у тваім стане сьлед, ня хочаш“ і пачне і пачне. Што ты ёй на гэта скажаш?! Кажы не кажы, што і Бог адзін, што і Матка Боска, і Пан Езус—адны на ўвесь сьвет, яна ўсё сваё. Ты ёй слова, яна табе два, ты ёй два, яна табе тры. Дык пан Шабуневіч ніколі доўга не спрачаўся, калі жонка пачынала аб веры.

Але калі Янова прычэпіцца да яго за „простую гутарку“, тутак пан Ян, не ўважаючы на свой спакойны, па бацьку нябожчыку, характар, ніколі ня ўступіць. Тутак жонка з ім нічога ня зробіць. Упрэцца, як вол каля стайні, і ні туды, ні сюды. Йшчэ пашкелівае ^{б)} часамі з яе „польскае, мовы“: Я в огродзе полем грэнды, а мой Янка сюды, тэнды, ах, Ясенко муй коханы, дам паясэк прэтыканы „... ^{в)}“. Ды йшчэ гэтак усьмяхаецца, што пані Яновай вочы выскачыць гатовы са злосьці. Колькі разоў быў я сам сьведкам гэтых спрэчак. Нават заслужыў няміласць у Яновай. Бо калі здаралася мне папасці да іх за судзьдзю, дык, і асьцерагаючыся, і ўсё, але заўсёды судзіў у карысьць мужа. Прызнаціся ^{г)}, тады мне нясоладка было пад яе вокам. Зьесьці гатова.

II.

Ну, але і на вайне ёсьць замірэньні, і на моры пагода. Пануюць яны і ў гэтай сямейцы часамі. Тады, Божа мой, ня трэба лепшай пары на сьвец. Проста радасьць бярэць, як убачыш, якую пару бог злучыў. Адно аднаго слухае і паважае, адно другому стараецца дагадзіць, гукаюць паміж сабой лагодненька, міленька—галубкі, дый годзі! Пан Шабуневіч, седзячы ля ваконца, што ў вагарод

^{а)} Адбываў тэрмін, вучэньне. ^{б)} Жартуе, кпіць. ^{в)} Я ў гародзе палю грады, а мой Янка сюды, туды, ах, Ясенька мой мілы, дам паясок ператыканы. ^{г)} Провінц.—прызнацца.

выходзіць, пры сваім варштаціку і муркаюны, як кот, пад нос сабе якую песьню, падшывае дратвай перады, ці падбівае падноскі на чаравікі. Паня Янова, як тая курка, туж ^{а)} пад ваконцам у гародчыку полець грады і, выбіраючы па каліўцу зяло ^{б)}, не-не—ды адвернецца да чалавека: „а падзівіся, Ясечка, як бурачкі ўзышлі, ніводнае зернятка не прапала; ці бачыш, як цыбулька ў нас у цыбучкі ідзець, а расада якая зялёненькая, пэўна ўжо саўсім абмацавалася. І пан Шабуневіч, высунуўшы галаву з ваконца, з радасьцю бачыць, як спраўдзі ^{в)} бурачкі ўзышлі і цыбулька паперылася, і расада, абмацаваўшыся, зелянее.

— „А ведаеш, Каруся, здаецца бурачкі, гэтта, крыху густавата сядзяць“.

„Але! Заўтра я бацьвінкі згатую на абед“.

„Добра. Люблю я зеляніну! Гм.. а як-жа ў нас абед сягонья?“

„Абед гатовы. Віця прыбяжыць, і зараз есьці будзем“.

„Час, час, — у жывае ўжо нешта пабурківаець“.

Праз паўгадзіны прыходзіць са школкі Віцька—ядынак ^{г)} і ўлюбенец панства Шабуневічаў, пястунчык матчын і гордасьць бацькі—і ўсе сядуюць за стол. І пры стане дух згоды чуецца як найлепей. Бацька з сынам аж пачырваняюць ад натугі, стараючыся дагадзіць матцы, а яна, як тая ластавачка, ўвіхаецца каля стала. Падлівае ў талэрку гарачай стравы то аднаму, то другому, падсоўвае хлеба, просіць есьці, каб сыты былі. Віця апавядае ^{д)}, аб чым казалася ў школцы, як вучыцель пакараў каго небудзь з вучняў, што спаткаў, ідучы ў школу і адтуль.

У Віці разумная галоўка. Сам бацька часам, як роўнага сабе, плясьне яго па плячу і кажа: „Ты, сынку, пойдзеш далёка! Хай ужо мы з маткай бяз жаднай адукацыі, а ты будзеш мець. Выўчым цябе на дохтара, або на інжынера“... Гэтта Янова заўсёды ўстрэнчыцца ^{е)}: „Не, лепей на ксяндза“...

А бацька на гэта: „не хачу, каб ён ксяндзом быў. Памятай ты: маці, што пад старасьць і нам дапамагаць трэба будзе. А ад ксяндза дапамога кепская; дый якая табе ахвота сваё дзіця ад сябе адлучыці? Я хацеў-бы, каб сын на маіх вачох быў, а яна ўсё не!“ Ну, Янова адпіраецца: „Я хіба кажу?! Хай сабе дохтарам будзе. Як лепей“...

— „От-жаж! А ты, сынку, як кажаш?“

— „Я, татачка, хачу ў чужыя краі паехаць. Вельмі цікава, як тамака людзі жывуць“.

— От табе і маеш! Маці з хаты выпраўляець, і сам уцячы хоча. Эх, вы!..

— Калі я казала, каб ішоў з хаты?

— А не...

Але спрэчка гэта ніколі далёка пры добрым гумары ня зойдзець. І згода пануе дзень-у-дзень, аж пакуль узноў ^{ж)} як небудзь не падкусіць яе чым адвечны наш вораг-бес.

III.

Прайшло з паўгоду, як я пазнаёміўся з панам Шабуневічам, і, у адну пекную ^{з)} ноч, калі з саду, праз расчыненае вакно майго па-

а) Пол. — ведалёка. б) Зелье. в) Запраўды. г) Лепей — алініюк. д) Трэба лічыць за полён. — расказвае. е) Полён.—спрацівіцца. ж) Лепей — ізноў, зноў. з) З польск.—прыгожую, харошую.

коіка ліўся прыемны пах кветак, ^{а)} а ад далёкага возера пачуваліся пералівы песньі маленькага песьняра каханьня, а я меў моцнае перакананьне, што Зося Альбэртаўна прыстайнейшая дзяўчына на цэлы сьвет,—у гэтую ноч да мяне прыйшоў адзін даўны знаёмы з двама сваімі сябрамі і гэтак шчыра запрасіў да сябе ў госьці, што, не адкладаючы на другі раз, пазьбіраў я, што было, трэба, і пайшоў з імі. А потым... потым я ўжо ня прыходзіў да дому цэлыя пяць год. Пазнаў я за гэты час, як добра мандраваць ^{б)} па чужых краях і як цяжка тужыці па сваім куточку. Пазнаў багата чаго і іншага. А нарэшце ізноў апынуўся дома. За пяць год многа чаго можа зьмяніцца. Зьмяніўся крыху родны горад, зьмяніўся я сам душою і целама, зьмяніліся тыя, каго я ведаў. Некаторых нават і не знайшоў на месцы. От, аднаго дня пайшоў я да свайго старога прыяцеля, некалі бабыля, як і я цяперака, а цяпер ужо чалавека жанатага і „бацькі“. Якраз дзень быў сьвятковы, калі „адны сьвяткуюць, а другія смуткуюць“. Сьвята было і навокал. Сьвятла і сонца колькі чалавеку трэба на вясёлы дух і яснасьць уваччу. Чыстага паветра і зелена,—таксама. Здаецца, радуючыся цёпламу сьвету, ціўкалі ў гушчары тапалёвых прысадаў па абодвух баках вуліцы вераб'і, і ад таго-ж усміхаліся твары сустрэчаных людзей. І хаця сьвята адчувалася ўва мне, недзе ў сэрцы скрослі сум, і нехта, крыху глузуючы, ^{в)} шаптаў: „А спрабуй, павесілася, як яны, гэ-гэ! Зьелі, браце, твой сьмех! Гэ-гэ!“ Гэтак ішоў я адзін сам-на-сам з сваімі думкамі, аж пакуль на рагу адной вуліцы не спаткаў пана Шабуневіча. Ён бадай што не зьмяніўся саўсім, такі самы спакойны ў хадзьбе, такі самы пахмуры твар. Толькі ў вусы ўплялося колькі срэбных ^{г)} нітак і больш нічога. Тая самая статэчнасьць ва ўсёй пастаці. Угледзеўшы мяне, ён дужа абрадаваўся, першы падскочыў і, па свайму старому звычаю сьціскаючы ў сваіх моцных руках мае, што яны аж захрусьцелі, адразу загаманіў:

„А! Пан зноў дома! А чаму-ж да мяне не заходзіш? Ці забыліся, дзе жыву? Гэ-гэ! час немалы, можна было і забыцца. Хадзем, хадзем!—І пацягнуў мяне ў той бок, куды сам ішоў і куды мне было якраз па дарозе.

Абрадаваўся і я, спаткаўшы дарагога прыяцеля. Распытываўся аб усім; цікавы быў—ці не пераканала пана Шабуневіча жонка на сваю старану. Але не! Жонка сваёй грызьнёй зрабіла толькі, што пан Шабуневіч цяперака йшчэ ^{д)} большы патрыёт ^{е)}. Захваціўся ён да чытаньня, а злашка ^{ж)} гэтых кніжак, скуль мог больш узяць доказы сваёй справядлівасьці; зрабіўся найшчырышым чытачом беларускай газэты і, пазнаўшы багата чаго новага, яшчэ другіх навучае. Кінуўся ў палітыку, стараецца, бегае, палавіну сваёй вуліцы цягнець за собою і, здаецца, знайшоў, чаго ўсё жыцьцё шукаў.

Але ў апошніх часах спаткала пана Шабуневіча колькі цяжкіх няўдач. Як ня плакаў чалавек, а павядаючы ^{з)} аб гэтым! „Ведаеце, былі гэтыя выбары ў Земства. Падзялілі нас, тутэйшых жыхароў, на куры ^{и)}. Як яшчэ ў пятыхі не прыдзялілі, а толькі ў куры. Ну, я проста ня ведаю, што рабіць. Маю права выбіраць, дэнз ^{к)} у мяне

а) Лепей — красак. б) З ням. — wendigen — падарожніцаць. в) Насьмяхаючыся. г) Полён. — сярэбраных. д) Яшчэ. е) Лац. — той, хто любіць сваю бацькаўшчыну. ж) Полён. — асабліва. з) Трэба ўважаць за полён. — расказваючы. и) Лац. — двор, тут аддзел, часць выбарная. к) Лац. — злучэньне ўмоваў, якія даюць права; ёсьць дэнз — маемасны. адукацыйны, дэнз веку, службы, і г. д. Тут — выбарны.

ёсьць, а да каго кінешся? Запісалі мяне ў польскую курью, а я кажу: „Дзякуй вам, я ўжо лепей у жыдоўскую пайду, калі вы мяне беларусам ня лічыце, або і саўсім не пайду. У жыдоўскую, ведама, мне ня можна, але гэта я ўжо са злосьці, ведаеце. А жонцы гэтай крыўда, як лазанка з макама:— от, кажа, табе і вучоныя твае, і беларушчына! А вось-жа вучоныя знайшліся, га?!.. Ну, што ты ей дурной?! Я ўжо і спрацаца пакінуў, маўчу... Потым ізноў выбары ў Думу „Ну, гэтта, думаю, не папушчуся“. Узяў я кніжку, ёсьць у мяне гэтка добрая кніжка! надта а) добрае аб нас у ей пішацца, і пайшоў. Прыйшоў у гарадзкую думу. Кажу: я такі-то і такі-то, ці мяне запісалі на выбары? Паглядзелі ў сьпіскі: „а вы якой веры?“.

— Каталіцкай“, — адказываю.

— Ну, дык вы, гэтта, у польскую курью запісаны.

— Як, кажу, а чаму не ў беларускую?“—Сьмяюцца шэльмы: „Бо такой, кажучь, няма, а ёсьць проста руская, калі хочаце туды, то яшчэ можна“.

Дык я-ж, дзякуй вам, не расеец, не паляк і ня жыд! Як-жа беларускай курыі няма?

— А вы каталік?

— А ўжо-ж!

— А мы ўсіх каталікаў у палякі..

— Дык гэта, крычу, жонка не разумней судзіць!—і паказваю ім кніжку—от, паглядзеце, гэтта пішацца!

Папрасілі ня крычаць у прысутвіі б), а, кажучь, што вы кніжку паказываеце, дык у нас у паперах саўсім іначай пішуць, але! Бывайце здаровы, бо ня маем часу! — „Каб вас, думаю! Хіба мяне маці дзеля вашых папераў радзіла?“

А жонка ізноў рада: хай цябе, проста сам сабе ня рад, ані свайму жыцьцю. Тутка няўдача, у хаце адна згрызота, эт! Можна вы ведаеце, калі гэта ўсё зьменіцца?

І ўпёрся ў мяне вачыма, чакаючы, ці ня дам я часамі якой рады, якой пацехі.

Але я што ведаю? Будзем чакаць, а пакуль што будзем рупіцца, каб больш нашых „тутэйшых“ не хацелі пісацца ў гэтыя курыі. Як пачнём дакучаць кожан в) раз, як будзем прыходзіць што раз усё большай грамадаю з кніжкай, у якой надта добра пішацца аб беларусах, тады можна, ды і пэўне нешта будзе.

— Праўда, праўда ваша. Йшчэ дачакаем сьвята. Зробім сабе сьвята. Калі мяне скранула, што, як хлапец які, бегаю, то і з усімі тое будзе. А ведаеце што?—і пан Шабуневіч азірнуўся, ці хто не падслухівае,—ведаеце, у мяне ёсьць думка і хацеў-бы яе з'істніць з). Добра было-б зрабіць у нас нешта кшталтам школкі беларускай. Чытаць, пісаць і крыху гісторыі. Га? як на вашу думку? Хата ў мяне знойдзецца, а вы мо-б былі настаўнікам. Гадзіны дзьве ў дзень. Га? захо-дзьце да мяне, пагамонім ляпей.

Але мы якраз падыйшлі да таго двара, дзе жыў мой прыяцель, і я, паабяцаўшыся зайсьці да пана Шабуневіча і пагаварыць, як сьлед аб гэтай важнай справе, падаў яму на прашчаньне руку. Ён зноў сьціснуў яе, што аж захрусьцела, сказаўшы йшчэ раз: „прыхадзі-ж,

а) Лепей — вельмі. б) Рас. — установе. в) Кожны. з) Правясьці і ў жыцьдэ.

пан“, — пайшоў сабе да хаты, вясёла ступаючы моцнымі 2) абсацамі па тратуару а).

Прайшло колькі дзён, і я, йшчэ не сабраўшыся пайсьці да пана Шабуневіча, зноў спатыкаю яго на вуліцы.

Ён налятае на мяне, як каршун на голуба.

— Ага! Чулі?

— Што?

— Дык ня чулі?

— Аб чым?

— А вот, — і, выцягнуўшы з кішані апошні нумар газеты, пальцам паказвае на першай старонцы — „Чытайце!“

Пішуць, што цяперака ў пачатковых школах веры дзяцей будуць навучаць у гэтай мове, якою гукаюць бацькі. А значыцца павінны будуць вучыць чытаць і пісаць у роднай мове.

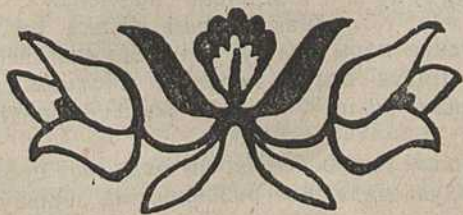
— Ну, як вам падабаецца?

— Што-ж — мне гэта аж надта да смаку, бо я хацеў-бы, каб мае дзеці (а я-ж некалі ажанюся йшчэ!) разумелі крыху, „якіх бацькоў, чые сыны яны“.

— Праўда! Ну, мой Віцька, ведаеце, той добра чытае пабеларуску! Як рэпу рэжа. От, пачуеце, калі прыдзецца да нас. А я жонцы от цяперака гэтым самым у нас тыцну. „Чытай“, скажу. Я дзеля яе раней і газету лацінкай выпісаваў. Хоць крывілася, а часам і чытала, бо „папольску друкавана“. Ха, ха! Захадзеце-ж. — І вяселейшы ад першага разу пайшоў сабе ў свой бок.

Да пана Шабуневіча я йшчэ ніяк не ўлаўчыўся схадзіць. Нядаўна даведаўся, што наша з ім радасьць крыху пасьпяшылася. Беларускую мову яшчэ раз выкасавалі з ліку розных моў: напісалі, што роднай мовай маіх дзяцей (бо я не пакідаю надзеі жаніцца) павінна быць ці польская, ці расейская, ці жыдоўская, ці літоўская, ці іншая. Чаму-ж яшчэ не прылучылі францускай, японскай, нямецкай, ня ведаю. Усё-ж нічога сабе мовы. Гм, але досыць жартаў, я гэтага, панове, саўсім не хачу; і пач Шабуневіч ня хоча! Трэба мусі пайсьці да яго і пільна пагаварыць аб школьцы... „Беларускую школку. Пісаць, чытаць і крыху гісторыі“. Ах, мілы пане Яне, пэўне і ён невясёл, бо ў яго-ж ёсьць паня Янова. Яму пэўне яшчэ горш за мяне.

Бедны пан Шабуневіч з Стара-Папельскіх Шабуняў!

а) Ходнікі па баках вуліц у месьце.

Зьмітрок Бядуля.

Творчасць З. Бядулі стаіць вельмі блізка да творчасці сялянскіх пісьменьнікаў. Але ўжо з самых ранніх твораў заўважаецца і розніца.

Бядуля выступае, як поэт хараства. Ня ёсьць яшчэ гэта сьвядомае служэньне хараству, стварэньне культуры яго, як гэта будзем бачыць пасля ў пісьменьнікаў формы і прыгоства. Бядуля адчувае хараства душою, ён жыве гэтым хараством, для яго хараства — скарбніца поэзіі, крыніца натхнення. Вабіць яго прырода, неба, душа чалавека і прыводзіць да містэчных парываньняў.

Другое месца ў творчасці Бядулі займае быт сялян. Яго гора, злыбыды, перажываньні выступаюць у сваёй няпрыкрытай, рэальнай запраўдынасці. Часамі заўважаецца, што пісьменьнік пры гэтым зьяўляецца вышэй гэтага жыцця, падыходзіць да яго, як пабочны наглядчык, спакойны, яму сымпатызуючы.

Зьмітрок Бядуля.

ны кірунак нашаніўскае пары зрабіў і на Бядулю свой магутны ўплыў.

Каля 1920 г. у Бядулі стаўся пералом. Мотивы тыя самыя, але відно сьвядомае імкненьне ісьці ў тахт з жыццём працоўных беларускіх грамад.

Бядуля піша вершамі і прозай. Вершы падпісвае прозьвішчам—Ясакар. Запраўды і проза Бядулі мала чым розніцца ад вершаў. Не хапае толькі рыфмы.

Запраўднае імя песьняра—Самуіл Плаўнік. Сын дробнага гандляра і разам балаголы з м. Пасадзец, Вялейскага павету. Радзіўся 1886 г. Вучыўся ў жыдоўскім хэдары, ці эшыбоце, фактычна пачаткавай школе для падгатоўкі на рабіна, потым займаўся самаадукацыяй. Нямала зра-

біла ў гэтым кірунку «Наша Ніва», у рэдакцыю якое Бядуля 1912 г. пераяжджае і стала там праце. Потым пераяжджае ў Менск, дзе таксама праце ў рэдакцыях беларускіх газэт.

Апроч раскіданых твораў, маем выдання асобнымі кніжкамі:

1. **Абразкі**, Пецярбург, 1914 г.; зборнічак невялічкіх расказаў у прозе вялікай мастацкай вартасці.

2. **Пад родным небам**, Менск, 1922 г.; вершы апошняга часу.

3. **На зачарованых гонях**, Менск, 1922 г., расказы.

З большых раскіданых рэчаў трэба ўспомніць поэму „Ярыла“.

Апроч таго, Бядуля займаецца этнографіяй і выдаў да таго брашурку „Жыды на Беларусі“ і інш.

З ранейшых вершаў.

Сэрца прароча.

Месяц бледны глядзіць на нямую лагчыну,
Над затокаю вольха ківае галінай,
Пушча сьпіць ў зачарованым сьне...
Ой, чаму гэтак сьлёзы мне вочы туманяць?
Ой, чаму гэтак боль грудзі кволя раіць?
Ой, чаму гэтак жудасна мне?
Сэрца нешта благое прароча
І з грудзей яно вырвацца хоча...

*

Можа недзе, далёка, ў нязьведаным краю
Дарагая дзяўчынка мая памірае?..
Можа сам буду скоро канаць?..
Ой, рыхтуець мне нешта таёмная доля...
Ой, маўчыць, як-бы ведае, чыстае поле...
Ой, лес цёмны ня хоча казаць...
Сэрца нешта благое прароча
І з грудзей яно вырвацца хоча.

*

Ў самым сэрцы маім чараўніца трывога,
Ў самым сэрцы маім царства чорнага бога ^{а)}
Расьсявае атручаны мак...
І, здаецца, ўсё сьпіць пад цяжарам магілы,
І, здаецца — жыцьцё няцікава, няміла,
Смокча кроў мне з грудзей ваўкалак ^{б)}
Сэрца нешта благое прароча
І з грудзей яно вырвацца хоча...

^{а)} Ёсьць дагадкі, што старыя славяне верылі ў чорнага бога. ^{б)} Па народных перадаваньнях, гэта людзі, пераробленыя ў ваўкоў.

Д з і ц я р а я.

Схінуўшысь ^{а)} да крыжа, стаяла ў цішы
Дзіця недасьціглага рая,
Бо як-бы у чарах трымала яе ^{б)}
Прыгожая песьня зямная.
Нядаўна зусім ад вясьнянай зямлі
На неба яна паляцела,
Сарваная кветка ^{в)} жыцьця без пары
Завянуць яшчэ не пасьпела...
І быццам у вопраткі ночных цяней
Душа была гэта адзета:
Дзесь плакаў арган... неяк раптам зацх —
Занік сумны кант ^{г)} недапеты...
Анёлы ^{д)} чыталі гэрогліфы ^{е)} зор
І хвілі апошняй разгадку,
Анёлы ад нізкай зямлі да нябёс
Праводзілі дзіўную кладку...
Ўвакруг была ноч; яе цемра жыла,
Жыла яе ціхасьць нямая;
Сон сном астаецца, — ганебна і ён,
Як раніцай цень, прападае...
Здаецца, ўжо шмат чаго знае душа,
Здаецца, ёй ўсё зразумела,
Ды мара, ^{ж)} што сэрцу казалася свой сказ,
Ня кончыла і... анямела.

.....
Цяпер яшчэ большая мука жыве
Ў душы песьняра маладога,
Бо тайны магільнай раскрыць ён ня мог —
У замчышчы царства зямнога...

В а в і л о н ^{з)}.

І моліцца народ і шчыра неба хваліць,
І дудкі і званкі аж глушаць Вавілон.
У золаце жрацы ^{і)}. Агні сьвятыя паляць
І звязаных ахвар нясецца плач і стогн...
Гарачаю крывёй апырсківаюць хорам;
Набожны жрэц каштуе кроў, бы смачны мёд...
Ён падыймае твар к далёкім сьветлым зорам
І пачынае хутка дзікі карагод.
Як музыка, той плач вялікай страшнай болі...
Канаючых ахвар прыемны кожны рух.
„О, болей стогнаў, мукі... крыві йшчэ болей... болей!
Хай есьць сьвяты агон! Хай есьць галодны дух!

а) Прыхіліўшыся. б) Як відно—аўтар адносіпа „дзіця“ да жаночага роду. в) Лепей — краска. г) Лац. — песьня. д) Полён. — ангелы. е) Гэрогліфы — пісьмо ў старым Эгіпце. Складалася з мядзюнкаў і знакаў. ж) Пабел. — лятувак. з) Ужываецца і — бабіён; гэта яшчэ ня ўсталена. і) Ужываецца яшчэ — сьвятары.

„То выкуп за усіх! то ключ ад брамы рая!
„То радасьць для багоў! то сьвята для людзей!^а
І маці з радасьцю дзіця сваё кідае.
На полымя, дзе шмат лягло ужо дзяцей...

П р ы й д з е ц е .

Прыйдзеце вы, добрыя... Вечна кахаючы,
Шчасьце вы сьвету даруйце!
І гора-нуду і пракляцьці ахвараю
Вашай руйнуйце!...

Прыйдзеце вы, сьветлыя... Днём сямісонечным
Наша жыцьцё атуляйце!
І цені магільныя з ночнай паганшчынай
Ветрам пускайце!..

Прыйдзеце вы, шчырыя, сэрцам адкрытыя...
Праўда хай служыць вам мэтай!
І гніль фарысеяў^а) і хітрасьць распусьн каў
Счэзнуць са сьвету!..

Прыйдзеце вы, моцныя²), бурамі званья!..
Ворагам гібель грымеце!
І з нашай дарогі зыйдуць злыя шкоднікі...
Хутка прыйдзеце!!

В о л а т ³).

Сьмерць... Бура... Трывога...
Ня йдзі, ой, ня йдзі ты, асілак-юнача!
Ляжыць прад табою страшная дарога,
Пагінеш, пагінеш... няйначай!

Чырвоныя коні пад небам нясуцца,
Пярун і грымоты ўвакруг раздаюцца,
І страх і атрута ўвесь сьвет абляглі...
І нішчыцца ўсё на зямлі...

І кроў... І руіны..
Ой, горкая будзе, дзяцюк, твая доля!
Сьмерць зрэжа касою—бы кветку-расьліну,
Гурган зьнясе косьці па полю...

^а) Кніжвікі, вучоныя багасловы ў старой Юдэі. У хрысьціян слова гэтае сталася ад'
янакай людзей няшчырых, якія гавораць адно, а робяць другое. ¹) Дужы чалавек, асілак.

„Пайду! Я жадаю п'янец! загарэцца!
„Ўсім сьветам магу кіраваць я, здаецца,
„І пушчанай богам імэтнай стралой
„Памчуся ўгару над зямлёй!

„Мне полымя! Сілу!
„Люблю я лунаць, бы арол, па абшары...
„Віхор нясе гібель, капае магілу...
„І цемрай ахоплены хмары...

„І пруща, і рвуща, і пеняцца хвалі,
„І плачуць, і скачуць,—о, волю ім далі!—
„А мора шалёнае — брацейка мне,
„А бура—ў грудзях у мяне!

„Я—цар уладарны! а)
„Я—сьмерці таварыш! Я славай кірую!
„Я—сонца адвечнага сын сьветазарны!
„Я з сілай сьмяротнай ваюю...

„Я волю з жалезных зубоў вырываю!
„Свой гнеў праз мяне бог на сьвет пасылае!
„Я помста за мора няшчасьця і сьлёз!
„Мне шаг ад зямлі да нябёс!..

Памчаўся далёка...
Прапаў!.. І ня вернецца сьмелы ніколі.—
Яго ня убачыць ўжо матчына вока...
І грудзі парвуща ад болі.

Яму пахвалы за адвагу ня трэба —
Яму шлях агністы—зарніца у небе,
Ён—шчасьце, дыханьне адважных людзей...
Ён—песьня старых і дзяцей...

Ад крыві чырвонай...

Ад крыві чырвонай Нёман фарбаваўся,
Ладзіліся гаці ^{б)} з трупаў на вадзе;
Стогн разьні адважнай гулка раздаваўся...
Бітва, як ніколі... Бітва, як нідзе!
Людзі, коні ніклі каласамі ў полі, —
Малаціў галовы алавяны град.
Жартавалі з сьмерці — лезьлі яшчэ болей;
Топчылі жывыя няжывых грамад.
Затуманіў неба цёмна-дымны порак,
Жорлішчы гарматаў каркалі агнём;
Ціхія сялібы нішчыў дзікі вораг...
І дабро людзкое панясло віхром.

а) Старабайт. — валадарны. б) Грэблі.

У зямлі глыбока рыліся шрапнэлі, ^{а)}
Над зямлёй высока пёрся самалёт;
Сярод іх, над полем груганы ^{б)} ляцелі,
На гульнію — вячэру ладзілі паход.
Ой, для іх пажыва вельмі ўжо багата!
Ой, вісіць бязмерна гібель над зямлёй!
Ой, крыві залішне! Ой, крыві занадта!
Ажна ап'яnelі, патанулі ў ёй!...
Гэй ты, бацька-Нёман, бачыў ты спрадвек
Гэткія рабункі на сваіх вадах?...
Ці няма граніцы злосьці чалавека?
Ці ўвесь сьвет павінен гінуць у сьлязах?
А крывавы Нёман з берагоў падняўся,
Як-бы пасыцеў ён ад сваіх ахвяр,
Па пяску, каменьнях буйна разгнаўся,
У абоймах сьціснуў ён палёў абшар...
Нёман сказ свой гукнуў... „Хай гудзяць віхоры!
Хай грывяць гарматы! Хай пяецца стогн!
Хай шкілеты-косьці вырастуць у горы.
Я пішу крывёю вечны свой закон —
Да сваіх я добры! іх кармлю, гадую!
Да чужых я страшны, нібы пекла ліх...
З гэткаю любоўю, як сваіх шкадую,
З гэткай самай злосьцю нішчу я чужых!“

Прысяга.

Ўсей душой, гарачым сэрцам
Беларусь усю кахаем,
І за волю хоць памерці
Прысягаем! Прысягаем!

Родны межы бараніці,
Мець апеку над ратаем,
Аж пакуль мы будзем жыці
Прысягаем! Прысягаем!

Быць дзорчымі бязмежна
Хочам над гаротным краем,
Быць тут вартаю жалезнай
Прысягаем! Прысягаем!

Да апошняй кроплі сілы
Біцца з ворагам жадаем,
Бараніці край свой мілы
Прысягаем! Прысягаем!

Родну мову шанавачі —
Скарб багаты, што мы маем,
Ратавачі зямлю-маці
Прысягаем! Прысягаем!

Беларускім ясным небам,
Што блішчыць над цёмным гаем,
І мазольным нашым хлебам
Прысягаем! Прысягаем!

Беларускаю нядоляй,
Што усюды спатыкаем,
Нашай ніваю і полем
Прысягаем! Прысягаем!

Беларускай праўдай чыстай,
Што мы ведаем і знаем,
Нашым Нёмнам серабрыстым
Прысягаем! Прысягаем!

^{а)} Снарады, якія разрываюцца ўгары і падаюць дробнымі чарапамі, асколкамі.

^{б)} Птушкі з пароды ястрабавых.

Беларусь

I.

Ты—летапіс з аповесцяў вячыстых ^{а)},
Акроплены сьлязамі дудароў.
Ты—яснацвет ад водгульляў агністых
Жняёў, касцоў і старцаў-пастыроў.

У залатой кудзелі гучных сьпеваў
Дрыжыць твой бор, сумуе твой гушчар.
Дзед-чараўнік стаіць пад кожным дрэвам,
Балота сьпіць пад вэльмам ^{б)} зорных чар.

Твае лугі сьняць сны аб гуках ночных,
Аб вогнішчах начлежных дзяцюкоў.
Пад гуд віхроў, варожбаў сьвета-змрочных
Тчэ глебны дух абраднасьці вякоў.

Сам Госпад-Бог хадзіў тут па зямліцы, —
Усюль зіхцяць-відаць яго сьляды.
Па тых слядох красуюцца капліцы,
Па тых слядох брыдуць удаль Дзяды.

Зышліся тут Ярыла ^{в)} з божым Сынам,
Сьвятая Маці з Доляю жыве.
Ў цяні дубоў пад старадаўным тынам
Ільля й Лясун ^{г)} расьселіся ў траве.

Тут кожны крок ^{д)} абвеян казкай сівай,
Што ручаёк—жалосных сьпеваў жмут.
Шурпаты пень на лузе, ці на ніве —
Нязнаны дух, або таемны цуд ^{з)}.

Тут воўк—ня воўк, а чалавек закліты,
Тут корч—ня корч, а той-жа селянін.
А бусел-птах—ня птушка, а араты,
Вартуе Дзіў ^{е)} абшар лугоў, далін.

А курганы, а замчышчы, званіцы,
А пустыроў сьвятая цішыня;
А гнёздаў мест ^{ж)} ліхтарні-зараніцы,
А вышні гор, а рэчак глыбіня...

Усё жыве жыцьцём Дзядоў адвечных,
Тут кожны век пакінуў знак-пячаць.
Па тых знаках—па тых шляхах па млечных ^{з)}
Ідуць сыны свой край адбудаваць.

а) Правільна—адвечных. б) Лац.—пакрывала. в) Старадаўні славянскі бог цяпла і ўраджаю. г) Таксама—бог лесу. д) Полён.—шаг. е) Славянскі бог палёўж) Замест.
з) Полён.—малочных.

I край магіл, той край, дзе жыў Скарына,
Зноў парадзіў прарокаў і байцоў:
Ідуць-брыдуць, бы Нёман з месца рынуў,
Бы грамада узброеных касцоў.

Іх кліч грыміць, як зычны хор грывотаў,
Як буралом, імчыць у горны сьвет.
Дрыжыць зямля ад нізаў да высотаў,
Праменіць даль Купальскі агняцьвет.

Васкросьлі зноў багі сівых Калядаў ^{а)},
Ратай ім сьпеў кідае на агонь.
Хто на аўтар падсыпне зельле здрады,
Таму ўвесь край шле жудасны праклён.

II.

Ёсьць шмат такіх, што да Цябе плячыма,
Маць-Беларусь, адвернуты стаяць,
На Ёсход, Заход халопскімі вачыма,
Як вяпрукі здзічэлыя, глядзяць.

Грызуць яны тваіх дубраў насеньне,
Іх кпінаў ^{б)} гаць ^{в)} забрызгана ^{г)} гразьзёй,—
У глыб ^{д)} зямлі ўвайшло Тваё карэньне,
Лясы шумяць высока над Табой.

Ты зноў жывеш, бо Ты ня знала сьмерці,
Магутны дух мацней ^{ж)} ад роду ў род.
Твая душа, шчыр-думы Твайго сэрца
Расьлі-цвёлі з народу ды ў народ.

Сама, Сама наладзіш сваё веча, —
Разьбілі сталь адгукі вечных струн.
А хто пачне чыніць тут злыя рэчы, —
Таго заб'е наш волі бог-Пярун ^{з)}.

Сама, Сама ад'значыш Свае межы,
Без дапамог няпрошаных дзядзькоў.
Ты забярэш, што да цябе належа ^{жс)},
Маць-Беларусь, спакон глухіх вякоў!

На прадвесні.

Аздобіў Сакавік у златаблеск даліны,
Быў чысты, нібы шкло, абшар-прастор нябёс.
Сінь-даль адзела туль ^{з)} з сярэбранай тканіны,
Здалёку цёмны бор вяршалінамі ^{і)} трос.

^{а)} Ад лац. — календы, цяпер у беларусаў сьвяты, звязаныя з нараджэньнем Хрыста. ^{б)} Жартаў, насьмешкаў. ^{в)} Грэбля. ^{г)} Русіц. — запырскана. ^{д)} Лепей — у глыбіню. ^{ж)} Стары славянскі бог гromу і пяруноў, старшы між багамі. ^{жс)} Провінц. — належыць. ^{з)} Халаг. ^{і)} Вярхамі.

Крахтаў лядок — па ім ішоў Ярыла ^{а)} ціха,
На зімніку старым ляглі яго сьляды.
Над ім лунаў прамень агнёваю арліхай,
За ім ішлі-брылі прыслужнікі Дзяды.

Іх постаці расьлі, як дрэвы дзікай гушчы,
Трымалі на руках адвечную Вясну.
Чуваць быў лёгкі шум: шло набажэнства ў пушчы,
І патаемны звон будзіў зямлю ад сну.

На кожным дрэве-пні мігцелася бажніца,
Хаваў яе ад воч рухлівы аганёк.
Пад кожным дрэвам-пнём сьвязацілася крыніца,
Ляжаў на ёй бруском бурштынавы лядок.

Карчы плялісь вакол, цямнелі, як мурыны ^{б)},
Як дзікая ганьня няведаных зьвяроў.
Блішчэлі, як крыштал, пад лёдам азярыны
Туманілася ціш ^{в)} над каркам пастыроў.

Сьцяжарні ^{г)} тут і там на ўзгорках лугавінаў,
Як дзіды, тырк і тырк у ціхі карагод.
На лёдзе між кусткоў ірдзелісь журавіны,
Бы кропелькі крыві на чыстым люстры вод.

Увосені да іх пад невадам туману
Не дапушчаў дзяўчат багністы страх балот.
Як той закляты скарб, былі яны схаваны
Ад воч і рук людзкіх на ўвесь зімы пралёт.

Празрысты быў лядок, як з павуціны сетка,
Багно было пад ім відочна ў цішыне.
Пад жылістай лазой, дзе вадзяныя кветкі,
Русалка ў глыбі ^{д)} вод хавалася на дне.

Мяцеліцы яе за штосьці пакаралі, —
Пад лёдам да вясны ёй загадалі спаць,
Іскравілісь на ёй з суніц-брусніц каралі,
Вужаку на грудзёх прымуслі трымаць.

Разрэзаным грыбком былі адкрыты губкі,
А колеры на іх, як макаўкі, цвілі.
Як брызгі ^{е)} малака, бялелі яе зубкі,
Між іх вуглём чарнеў малы камок зямлі.

З-пад вадзяных лілей, пажоўклых і дрыжучых,
Чуваць быў лёгкі шэпт, дрымотны подых-згук.
З-пад залатой лускі, з-пад бурбалкаў бліскучых
Прыкметны былі ледзь абрысы ног і рук.

а) У славян бог цяпла, ураджаю, вяселья. б) Народ чорнае скуры, нэгры, жы-
вучь у Афрыцы. в) Лепей—ціша, цішыня. г) Месца, прыгатоўленае для стагоў. д) Ле-
пей — у глыбіне. е) Русіц, — пырскаўкі.

Русалка сон прарве, праб'е лядок рукою
І пайдзе расьсяваць пралескі па зямлі.
І запяе Вясна ў праменьнях над ракою,
Наладзіць шчодры баль на пухавой ральлі.

А ў бары.

А ў бары, а ў бары стаіць гуд.
Шэпты граюць на струнах-галінах.
Апранаюцца ў месячны суд ¹³⁾
Іглы-пні на пуховых купінах.

Кожны цень, кожны цень наускос
Каля пня дрэмле-сьніць кволай плямай,
Ўбіраецца ў пацеркі рос
Мох вакол — аксамітавай рамай.

Чуеш сьпеў, чуеш сьпеў з глыбіні,
Што плыве з лясуновых прысадаў?
Чырвануюцца макі-агні;
Ня ідзі ты да іх — гэта здрада.

-- Да мяне, да мяне ў мой шацёр! —
Пад карчамі праменіць альтанка... ^{a)}
Ашчасьлівішся музыкай зор
Усю ноч аж да самай заранкі.

Будзеш сьніць, будзеш сьніць дзіўны сон,
Зацалуеш русалчыны ^{b)} губкі;
Закрасуецца кветкай твой стогн
На грудзёх у дзяўчыны-галубкі.

— Ой, ня йдзі, ой, ня йдзі да яе,
Бо зацягне злы дух у балота;
Заварожаны кур ^{c)} запяе
Над чароўным, над чулым чаротам ^{e)}.

Ціхі сказ, ціхі сказ-загавор
Затуманіць цябе шэптам-хмелем;
Закалышацца ўпоўначы бор
Над тваім над таемным вясельлем.

Дзень за днём, дзень за днём рыне ў шлях,
Ночка пайдзе імглістай хадзьбою;
Зажалобіцца жудасны страх,
Будзе крыжам вісець над табою.

Тваю кроў, тваю кроў вып'е здань,
Выжме ^{d)} з жылаў яе да крапінкі.
Сьмелым вокам на бор гэты глянь
І ня йдзі да русалкі-дзяўчынкі!

a) Будка, хатка ў садзе. b) Русалка — рачная дзяўчына, па народных вераваньнях — угопленіца, або няхрышчоная. c) Певень. d) Тое-ж, што і трысьнік. e) Русіц.—
выпісьне.

С њ н я ж ы н а ч к і.

С њ н я ж ы н а ч к і-пушыначкі,
Як матылькі ляцелі;
Як красачкі-пралесачкі,
Над хаткамі блішчэлі.

Бялеліся-мігцеліся
У багатыя калёры,
Драбнютка-пакнютка,
Як зоранькі, як зоры.

Насіліся-кружыліся
Над ціхімі палямі,
Даліначкі-сьцяжыначкі
Пакрылі дыванамі.

Над ёлкамі, над хвойкамі
Шапталі свае песьні:
„Як смутна тут, пакутна тут,
Тут страшна, ах, тут цесна...“

„У хмараньках — пры матаньках,
У срыбным а) у замчышчы б)
Сьпявалі мы, скакалі мы
І ладзілі ігрышчы“.

С њ н я ж ы н а ч к і-пушыначкі
На бога наракалі:
„Нас кволенькіх-вясёленькіх
На полі растапталі“

С њ н е г.

Мо' гэта белыя лебядзі
Сыплюць са скрыдлаў в) пушыначкі,
Кропяць, як дожджык густы?
Мо' гэта срыбныя невадзі
Кідаюць з рыбак пыліначкі —
Лускі на дрэвы, кусты?

Мо' гэта сейбіт стрывожаны
Сее зярняткі маленькія
З хмарак-сявалак, з высот?
Мо' гэта скарб заварожаны,
Кволя пэрлы маленькія
Падаюць з неба, як шрот?

Мо' гэта белыя зорачкі?
Мо' гэта з воблачкаў д) пчолачкі?

а) Полён. — сярэбраным. б) Месца, дзе стаяў замак. в) Полён. — крыльляў.

Мо' гэта райскі бабок?
Мо' гэта кветкі ^{а)} крыштальныя?
Шлюбныя вэльмы русальныя
Тосьці скубе на пылок?

* * *

Сьнег...

Падае, падае, падае.
Ткуць абрусы на зямлі
Ведзьмы, ткачыхі старыя;
Ведзьмы вялікай грамадаю
Дрэвы і хаткі сплялі
Ў цуды-курганы сівыя.

Сьнег...

Сеецца, сеецца, сеецца
На расьцяробы, лугі
Праз невядомыя сіты.
Ў вочы мільгае, бялеецца;
Хорамы там — не стагі,
Волаты ўбраліся ў сьвіты.

Сьнег...

Кружыцца, кружыцца, кружыцца,
Беліцца мгісты абшар,
Стыгне, як бог мармуровы;
З ветрам між дрэвамі дужыцца,
Бухае белы пажар,
Млее асілак хваёвы.

Сьнег...

Сьцелецца, сьцелецца, сьцелецца
Божжа пярына — пасьцель
На адзінокіх пуцінах.
Ой, разгулялась мяцеліца,
Ў шматы рве гладкую бель
На барадатых купінах.

Сьнег...

Носіцца, носіцца, носіцца.
Ў дзікай шалёнай, гульні
Круціць на розныя лады.
Моліць гасьцінец і просіцца:
„Жартачкі, цэлыя дні
Будзь падарожнікам здрадай!“

„Вабіш іх бельлю сьнягоў,
Вабіш іх гладзьдзю ^{б)} бліскучай,
Каля лясных берагоў
Ёлкаю дражніш скрыпучай“.

а) Пабелар.— краскі. б) Лепей—гладзінёй.

„Дзін-дзін — званочак зьвініць.
Лясь-лясь — драцянка лясоча,
Дрыж-дрыж — каняка дрыжыць,
Стоп-стоп — у яму йсьці хоча“.

Кліча хтось з глыбі а) хваёў,
Кліча, заве па іменьні,
Кліча ў гушчар хурманоў, —
Проста, ня знойдзеш збаўленьня.

Гінуць у белых палёх
На мягкапушных пярынах,
Гінуць у белых агнёх,
Ў ярка-сівых дамавінах.

Вее-шапоціць ім сны,
Белыя, сьнежныя казкі.
Стынуць, гібеюць яны
Пад заварожанай ласкай.

Пяе струна...

Пяе струна натхнёная,
Варожыць па начы;
Ад шчасьця млею, стогну я,
О, сэрца, не маўчы!..
Папера — поле белае
Для літараў-зьярнят.
Цічыр-думкі сею сьмела я,
Я — сейбіт, я — багат.
Радкі — барозны роўныя
Вяду сахой-пяром.
Ратайскай сілай поўны я,
Магутнаю, як гром.

Псалмы паўночныя.

Псалмы паўночныя, — кветкі расістыя
Сэрца сьмяротнага сьпевы вячыстыя,

Птушкамі лёгкімі зьнізу насіліся,
Ў неба халоднае скрыдламі б) біліся.

Пчолкі маўклівыя — зоранькі пільныя
Іх сустракалі там цішай магільнаю.

Месяц палохаў іх сном-таямніцаю,
Скрыдлы кадзіліў ім злой агнявіцаю.

а) Лепей — глыбіні. б) Полён — крыльямі.

Хмары іх вабілі шэрай пуцінаю,
Путалі-блыталі цьмой-павуцінаю.

Далі трывожылі сінімі дахамі,
Процьмай бязьмежнаю, белымі страхамі.

Псальмы паўночныя—ягадкі сьпелыя—
З неба вярнуліся асірацелыя.

Песьня за песьняю ўніз пакацілася,
Сэрца ад жаласьці ціха разьбілася.

* * *

За мною курганы вячыстыя,
Наперадзе—далі квяцістыя,
На ростані я—дзед вандроўны.

Адкуль і куды, з якой мэтаю,
Пад тайнай якою плянэтаю ^{а)}
Мяне вядзе ўдаль шлях няроўны?

Іду я маленькай трапінкаю,
Плыву я драбнюткай краплінкаю
Пад бурай-віхурай жыцьцёвай.

Чаму і нашто, кім скірованы,
Пад зоркай якою захованы,
Хто шэпча над шляхам замовы?

... А досіць адзін прэмень ^{б)} слонка,
Бурлівага сэрца гамонка,—
І гінучь, як цені, пытаньні.

Усё тады ясна на сьвеце,
Жыцьцё разумеюць і дзеці,
Слабеюць душы нараканьні.

Жывеш, нібы краска на нізе,
Як дуб на паляне,—шчасьлівы,
Як бура—адважны і сьмелы.

Жыцьцём ты напоўнен, як хмелем,
Іскравым і шчырым вясельлем,—
Загадкі жыцьця зразумелы.

* * *

Я—спадчына вякоў, сын даўных пакаленьняў,
Я—быстралётны цень тысячаletніх ценяў,
Я—хуткамігі блеск ранейшых мігаченьняў;

Я тку далей узор няскончаных тканінаў,
Я—няпрыметны плынь стардаўных ручаінаў,
Я—кволая трава вячыстых лугавінаў.

^{а)} Нябесныя целы, якія сьведчаць не сваім сьвятлом; да плянэтаўналожыць і зямля.

^{б)} Лелей — коска.

Я рвуся ў даль ^{а)} зары да новых таямніцаў,
Хачу дастаць вады з няведаных крыніцаў
Хачу дастаць агню з высокіх зараніцаў,

Хачу парваць ланцуг тысячалятняй сталі,
Хачу прабіць сьцяну да новых сьветлых даляў,
Хачу, каб мерцьвякі ў адвечным сьне маўчалі,

А мерцьвякі жывуць у кожным маім кроку.
Іх водблескі мігцяць з майго жывога вока,
Ўва мне, і пада мной, і надя мной высока.

У голасе маім, у кожным маім стогне,
У думках, у крыві, ў трывожным забабоне
Яны кіруюць мной — я вечна ў іх палоне.

* * *

Сум сьмерці і радасьць жыцьця
У сэрцы на шалях ляжаць.
То сьмеласьць, — то страх забыцьця
А шалі дрыжаць і дрыжаць...

Цьма ночы і водблескі дня
Ткуць ніці цад ціхім агнём.
Ці хопіць надоўга агня?
А ночка праходзіць за днём...

Кайданы на кожны мой рух
Ці верыць, ня верыць — турма.
Пытаньні палоняць мой дух —
Адказу няма ды няма..

Гэй, на золак рана ўстаньце,
Ў полі бродзіць нейкі бог.
На зялёнай на палянцы
Сьлед расісты яго ног.

Аглядае рэчкі, кветкі,
Гладзіць-песьціць кожны пень,
Сее росы на палеткі
І лабуніць ^{б)} вешны ^{в)} дзень.

Як зданьнё да загуменьня,
Казка з лесу нам плыве,
Чуем казку ў кожным мгненьні,
Над травою ды ў траве.

У сьпяваньні птушкі малай,
У журчаньні ручаін,
У стагнаньні хвой мшалай,
Ў яўным водгульлі далін.

а) Лепей — далячыню. б) Лашчыць. в) Вясьнны.

3 ПОЭМЫ „Ярыла“ ^{а)}.

ПЕСЬНЯ.

(Адрывак з песьні дзевятай).

У „Ярылы“ вочы-сонцы —
Сэрца шчырага ваконцы,
Васільковыя магніты,
Два пажарышчы з блакітаў.
І „Ярыла“ не бядуе —
Ён задумаў песьню-думу.
Ён прабуе гусляў голас,
Залаценькі струнны волас.
Колік круціць, колік верне,
Ці той зык на струнах верны.
Гусьлі чулыя на волі
Загулі, як роі пчолаў.
Пальцы-дзівы, пальцы-чары
Сеюць песьні на абшары.
Гукі-сьмехі, гукі-стогны
Млеюць, сьпеюць няпрытомна.
Пальцы ўюцца матылькамі,
Дрыжаць белымі зьмяйкамі.
І, здаецца, іх тут соткі —
Стада беленькіх лябёдкаў.
А „Ярылава“ малжонка
Вядзе гутарку-гамонку:
— „Між аблочных ¹⁷⁾, між карунаў, ^{б)}
Пад віхром гуслярскіх струнаў
Аб тваёй жыцьцёвай сьдзежцы
Раскажу табе нарэшце.
У гуслярскіх гуках-граньнях
Твой шчасьлівы лёс схаваны.
Твая песьня ў цэлым краі
Ўзварухне усіх ратаяў.
Пры рабоце ў ліхалецьце
Тваё граньне адгукнецца.
Над гаротным чалавекам
Ты прыгоньніку у грудзі
Кінеш песьню ў дзіўным чудзе, ¹³⁾
Сыпнеш віхры дум бязбрэжных,
Дум агнёвых і мяцежных“.

* * *

І красуня кажа слоўка,
За прымоўкаю прымоўка:
„То ня дзяцел робіць стуку,
Ня зыгзыца ^{в)} вешчыць „ку-ку“,

Ня гудзіць гушчар-дуброва,
Ня шуміць лясок хваёвы, —
То па кузьнях ідзе грукат,
Па кавалах гучны стукат.
Молат бразьне па жалезе,
У жалеза спрытна лезе;
Лезе зубам гартаваным
І галоўкай сталяванай.
Прыганяты панскі кліча,
Кавалёў прыгонных лічыць:
— Гэй, гримні, каваль, па сталі,
Да работы ўсе каб сталі!
Вы ланцуг даўжэзны куйце,
Засталойце, загартуйце,
Каб ня рваўся, каб ня трэснуў, —
Ланцугом зьвяжэце песьню!
Словы песьні ашалелай
Раскідаюць клічы-стрэлы
І трапляюць простым людзям
Вастрынёю ў сэрца, ў грудзі.
Люд мяцежыцца ў мяцежы,
Хам на пана праўду рэжа.
Задушэце песьню тую —
Цэлы сьвет яна збунтуе.
Але гусьлі граюць сьмела,
Сыплюць песьні, сыплюць стрэлы,

Граюць з ветрам на раздольлі.
Гэй, лавце ветра ў полі!“
І таемная дзяўчына
Сказ зьвязала гэтакім чынам:
„Тваё племя — песьні-кветкі,
Люд па вёсках — твае дзеткі.
Лес — твой бацька, поле — маці,
Цэлы сьвет — тваё багацьце.
Замест жонкі, замест мілай
Аж да самай да магілы
Маеш гусьлі. Грай на ніве,
Людю роднаму на дзіва!“

* * *

На мяжыцы пад калінай
Сьпіць „Ярыла“, а галіна

^{а)} Стары славянскі бог цяпла, ураджаю, вяселья. ^{б)} Анталаяжыкі (рас. кружева).

^{в)} Зязюля.

Нібы пальцам зачэпіла
Струны гусляў з усёй сілы.
Гуслі гучна затрасьліся:
„Гэй, „Ярыла“—друг, прачніся!“
Ён прачнуўся. Што за справа?
Ці то сон, ці гэта ява? —
Пад калінавым кусточкам
Невялічкія сьлядочкі
Ножак дзеўчынкі-малодкі

Засталіся ў панарожках.
Рваў „Ярыла“ мяту-руту,
На сьлядочкі клаў у жмуты,
Каб адціскі пальцаў, пятак —
Ножак беленькіх пячатак
Буйны вецер не разьвеяў,
Каб пясочкам не засеяў,
Каб іх людзі не стапталі,
Каб дажджы не размывалі.

ВОСЕНЬ.

(Адрыўкі з песьні адзінаццатай)

Па шчаціне зжатай нівы
Восень чэша сваю грыву
І качаецца па лужах,
Муціць рэчку, кругі кружыць.
Пясок трусіць па рудаўках,
Пеніць сьліну па канаўках ^{а)}.
Медзяныя кудры клёнаў
Пазурамі рве і стогне.
Плюне лісьцем па каменьях,
Раптам змоўкне ў задуменьні.

Па вільготным ¹⁹⁾ агародзе
Восень смутна ходзіць-бродзіць,
Пераскочыць праз парканы,
Кіне вокам у туманы.
Ў зарасьняк зірне з журбою,
Кашляне па ім крывёю,
А з нябесных дробных вокнаў
Дожджык ніткамі валокнаў
Сыпле, падае на стрэці
Нібы кідае гарэці.

Купальле.

Гралі гусьлейкі ў дуброве,
Гаварылі чары-слова:
— „Хто тут з красак харашэйша,
Хто з дзяўчынак наймілейша,
У каго у вочах росы,
У каго, як мёды, косы,
Хто ад гусляў сьпеўных млела,
Хай бялюсенькае цела
Зграбна краскамі пакрые,
Хай на грудкі — цьвет лілеі,
Хай на ножкі кладзе ружы, ^{б)}
Хай для ручак ружа служыць
Белы плечыкі лябёдка
Хай цалуюць папароткі.
Хай на шыю — васілёчак,
На галованьку — вяночак.
У такім сваім убраньні
Хай стаіць пад сонца зьзяньнем
Гэта дзеванька удала.
Будзе імя ёй Купала“.

* * *
І зрабіла так дзяўчына,
І стаяла такім чынам
На вялікім папялішчы,
Дзе пагасла ўжо вагнішча.
Сонца краску цалавала,
Бела цела абвівала
Залаценькаю тканінай.
У калёры пераліўным
Голас дзеўчынкі-красуні
Ў тахт гуслярскім гучным струна^М
Зажаўроніў хмельным словам:
— „Гэй, выходзьце ўсе з заховаў,
Хто ў купальскім карагодзе
Тутка шчасьцейка знаходзіў!“
Вось у сонечным пажары
Павыходзілі к ёй пары.
З агняцветнага вяночка
Рвала парачкам лісточкі.

а) Русіц. — раўкох, рынштоках. б) Пол. — рожы.

І казала, гаварыла,
Як вучыў гусьляр „Ярыла“:
— „Шлюбавала вас Купала,
Цёмна ночка атуляла.
Вам пасьцелькай — шоўк травіцы,
Амывала вас расіца.
Кроў у жылах пламянела,
Нібы яблычак той сьпелы,
Кветку шчасьця вы зрывалі
На купальскім ночным балі.
Хай вам шчасьце назаўсёды
Свае кружыць карагоды!

* * *

Між палямі, між лясамі
Рэчка ўецца паясамі,
Багатырская сівай броўкай,
Гучна-срыбную падкоўкай
Ўецца, гнецца ўліва-ўправа.
То зірне ў гушчар кудравы,
То абцягне ўзгорак стромкі
Шлюбным кругленькім пярсьцёнкам;
А то роўным, простым шляхам,
Пазасланым белай бляхай,
Рэчка мерыць шыр пашніцы;
Сонцу, месяцу, зарніцам
Рэчка служыць люстрам ясным,
Калі сьвецяць, калі гаснуць.

З ранейшых расказаў.

Пяюць начлежнікі.

... Пяюць начлежнікі... Слоў не разьбярэш, — надта закацістая песьня, але зірнеш, адкуль плыве яна, і ўбачыш чырвоны слуп б) з чорнай каронай пад лесам — гэта вогнішча начлежнікаў...

... Пяюць начлежнікі... Зычная, маркотная песьня лунае пад неба, аж да зорак... Гэта стогн загнанага жыцьця, жальба крывавай працы, споведзь доўгай нядолі, кананьне веры пад ударамі цяжкай крыўды...

... Пяюць начлежнікі... Якая моцная 2) падмога ідзе да цябе, шчырая сьвятая песьня!.. І нудным і вясёлым часам ты паглядаеш у нашы душы! Ты лечыш наша беспатольнае гора, ты аблягчаеш нашу працу, ты абцірэеш кроў і пот, даеш надзею і моц і, малюючы шэрае жыцьцё, цешыш надзеяй на лепшае.

Чуе цябе душа наша і радуецца і лунае разам з табой да сьветлага неба... ... Пяюць начлежнікі... Шчырыя напевы іх поўны задумы, як цёмнае неба, каторае навісла над імі; як белыя туманы над рэчкай, атуляюць яны душу тваю, і на клік гэтай песьні зьвіняць струны твайго сэрца, а ў вачох сьлёзы блішчаць...

... Пяюць начлежнікі...

Ашчасьлівіла.

Вёска Жаброўшчына ляжыць у адным з самых глухіх куткоў Беларусі. Гэта гняздо ўсіх жабракоў нашай ваколіцы, тут вядзецца іхняя адукацыя і фабрыкуюцца жабракі для ўсяго сьвету, здаецца. Здаўна жывуць яны тутака сваім асобным жыцьцём і больш нічым не займаюцца. — Што-ж, і гэта праца! — як яны самы кажуць. Хаткі ў Жаброўшчыне страшэнныя, падгніўшыя, крывыя з сукаватымі падпоркамі і выглядаюць быццам жабрачкі старыя, абвешаныя парванымі торбамі. Здаецца — „дай! дай!“ стогнуць яны ўсякаму рэдкаму праежджаму.

— „Дай! дай!“ плача там вецер паміж сухастоек ^{а)} на пагорку. Само неба маець там колер мутнага бяльмістага вока сьляпога жабрака.

Людзі там маюць другі фасон, чым усюды; розныя храмыя ^{б)}, розныя крывыя, розныя сьляпыя, розныя нямыя; агульна кажучы — калекі на ўсялякія лады, калекцыя ^{в)} розных калек, якія толькі могуць быць на сьвеце.

Кажуць, што большая частка іх нават родзіцца гэтакімі. Кажуць, хто мае ў іх большае калецтва, той і фанабэрыцца гэтым і болей шчасьліў бывае.

— Калецтва — наша саха і барана! — кажуць самі жабракі.

Дзяцей сваіх яны ў хаце, перад выхадам у сьвет, навучаюць, як жабраваць, якім голасам, якімі спосабамі, як жаліцца кемна ^{г)}, як выставіць другім сваё калецтва.

Некаторыя з іх робяць гэта з вялікім штукарствам. Часам знаходзяць у Жаброўшчыне закапаны ў зямлі гладыш з грашыма, — чартоўскім спосабам запрацаваныя яны і чорту лысаму астаюцца яны.

Вось у Жаброўшчыне вялікае сьвята: бязноса, дурнаватая Магдуса выходзіць замуж за сьляпога Сідаронка, і народ разгуліваець.

Дайшло да таго, што некаторыя страшна храмыя выпрасталі ногі, некаторыя нямыя гаварыць пачалі, проста з панталыку зьбіліся, але скоро кончылася гульня, і жыцьцё ізноў пайшло сваім першым чарадом.

Жаброўцы йзноў распусьціліся, расьсеяліся па вёсках божых, хто скокам, хто бокам; хто каго на каламажцы ^{д)}, як бязногага, павёз, хто са сьляпым пацягнуўся; і беларускія жаласьлівыя кабеты енкі ^{е)} і стогны пачулі:

— Дайце родненькія! дайце, даражэнькія! дайце калеку галоднаму, халоднаму! дайце! дайце! — І дае народ беларускі.

Кабеціна перажагнаецца і апошняя яйцо, каторае трымала, ¹⁾ каб мыла ў краме купіць за яго магла, аддаець; даець ратай мазгалісты коўш жыта, потам крывавым запрацаваны, бо: сабе ўсё роўна мала... Гэтак Езус казаў рабіць, — думае ён, абціраючы сьлязу... Народ мой гаротны! ужо залішне даеш ты... Нават мозг касьцей тваіх дарэмна аддаў ты другім... Нават душу сваю аддаў ты, ня то што хлеб, ня то што жыцьцё сваё! Астаў што-кольвек і для сябе, бедны мой, беспатольны мой!

а) Сухое дзерава. б) Рус. — кульгавыя. в) Зборка. г) Удала. д) Маленькая брычка.

Пусьціліся дурнаватая Магдуся са сьляным Сідаронкам, дзед з бабай разам, і якая шчасьлівая пара гэта была! Як-бы хто медам мазаў па іхніх душах. На іхніх плячох торбы чуць ня трэскаліся, гэтак перапоўнены яны былі, анучкі з вузламі розных медзякоў, як вярэгі ^{а)}, абціснулі іх грудзі пад кашулямі. Яны толькі абгаварывалі ды высьмявалі суседзяў сваіх: той кленчыць, быццам у трубу дзьмухаець, а гэны быццам пацеры гаворыць, тая ажно лаецца, калі ёй не дадуць, а гэны зусім сароміцца прасіць, асалапень той! І гэтак караталі яны свабодныя хвілі свае. Найболей сьмяяліся яны з аднарукага дзяцюка Тодара. Малец ^{б)} мае гэтакі багаты талент пры сабе і пайшоў у пастухі! Ці ня мог ён гэтак сама, як бацькі яго, торбу надзець ды пайсьці ў сьвет жабраваць?

— Золата назьбіраў-бы, вось дурань, у людзі выйсьці ня хоча дзіваваліся шчыра . . . . .

Кажуць, прывычка — другая натура, а я скажу, што прывычка ня толькі першая натура ў чалавека, але ўся фастацыя ^{в)} яго жыцьця, бо душа яго, быццам смоўж, прылепліваецца да ўсялякіх рэчаў...

Мы з халоднай крывёй пазіраем на страшэнныя кавалкі жыцьця свайго толькі дзеля таго, што да іх прывыклі . . . . .

Магдуся з Сідаронкам пачалі радзіць заздасьць у сваіх суседзяў, бо яны зрабіліся самымі найшчасьлівейшымі ў Жаброўшчыне. Ніхто ня мог гэтак жаласна енчыць ^{г)} і пяць Лазара, як Сідаронак; ніхто ня мог гэтак мантожыць ^{д)} пад вокнамі ды прычытваць, як Магдуся: — самы найгоршы павінен быў даць ім што-колечы... Але не ўсягды, як на дзяды, бо шчасьце ня палец, у рукі ня возьмеш, вось і вырвалася яно ад іх на час.

Справа была вось якая: радзіла Магдуся дачку, і, здаецца, гэта яшчэ лепей, чым добра,—будзе памочніца пад старасьць. Але, як глянула Магдуся першы раз на дачку сваю, дык абамлела на месцы; зірнула другі раз, абмацала яе, абнюхала з усіх бакоў, заламала рукі свае, ды горка заплакала, загаласіла: — А, Езус! А, божухна-родненькі! Няшчасную, няшчасную дачку радзіла я на сьвет!.. Што мне рабіць з ёю?.. Ой, ня вытрываю!..

Якое вялікае гора для маці: ручкі цэлыя, ножкі цэлыя!.. Пачала яна прачытаваць, перахіляючыся на сяньніку, над дачушкай сваёй, каторая плюскалася ў начоўцы, дзе бабка Марыся купала яе.

— Ніякага калецтва! — стагнала Магдуся. — Хай бы яна хоць у бацьку пайшла ды сьляпой радзілася, а то з чаго яна будзе хлеб есьці? А, Езус! божухна родненькі!..

Пачалі яе суседзі ўцішаць: — Магда, годзі будзе табе калатырыць. Ну, перастань, у бога шмат чаго есьць, трэба спадзявацца на яго міласць, яшчэ невядома—можа яна глухая, ці нямая; гэта дрэнь, што вочы, як тыя гузікі, тырчаць, а ручкі і ножкі здаровенькія! Эт, будзе яна хлеб зарабляць мо' ляпей ад нас яшчэ, ды бацьком пад старасьць паможа, годзі безгалоўе і дурнату нейкую плясьці! — Але Магдуля ня ўнімалася.

а) Жалезныя абручы, якія надзявалі на сябе хрысьціяне, каб адяжыць свае цела.
б) Хлопец. в) Постаць, істота. г) Запрашваць.

— Што-ж, матчына-сэрца не з зялеза!—адказвала яна, выціраючы кашуляй сьлёзы. — Нашаму брату-жабраку, калі ня маеш на паказ калецтва нейкага, ніхто нават халоднай вады ня дасьць!

— О-ей! — пачалі зноў суседкі, — ёсьць чаго шкадаваць! дык яна і без жабрацтва карміцца будзе.

— Не! не! не! — ажно зачырванеўшыся замахала рукамі Магдуся, — не хачу ды не хачу! Хай жабруець, як бацькі і дзяды яе! Так якая-сякая праца не заўсёды-то людзям і патрэбна, а жабраваць заўсёды жабруюць!

Змоўклі кабаты, бо ў душы яны ведалі, што яна праўдзіва кажа. Пагутарылі суседкі яшчэ крыху і разыйшліся па хатах. Гэта было пад вечар. Сідаронак, хоць і быў сьляпы, але ў хаце сваей добра ведаў усялякі кут і куточак; цяперака ён падаў павячэраць жонцы сваей і сам, пад'еўшы, выйшаў на двор пагутарыць з суседзямі.

— Ат—думаў ён,—дачушка мяне некалі будзе вадзіць па людзёх і лагодненька! — А аб тым, што яна будзе пасья яго сьмерці рабіць, ён і не падумаў. У хаце асталася Магдуля з дачкой сваей. Сьлярша стагнала яна, ляжучы на сянніку сваім, пасья паставіла вячэру па зьдаль і давай уздыхаць: „Няшчасная! Няшчасная“!

Праз маленькую, брудную шыбінку часам відаць было, як па небе плылі хмары, шэрыя і разарваныя, быццам скуматы парванай торбы жабрацкай. Але скоро неба крыху праясьнілася, бо хмары пераплылі, і—залаты бліскучы месяц вынырнуў і глянуў у ваконца, абсыпаючы ўсё ў хаце дымэнтным пылам... Цішыню перарывалі тонкія, глыбокія ўздохі Магдусі. Вось, быццам няпрытомная, устала яна з ложка, выняла з ануч дачку сваю і давай зноў азіраць яе. Месяц асьвячаў голае дзіцятка на руках сваей маці.

— Якія вялікія вочы! — шаптала Магдуля, пужліва пазіраючы ёй у вочы, каторыя ў праменьнях месяца блішчэлі, быццам пара маладзенькіх пралесачак...

— Як глядзіць! як глядзіць! — шукаючы нечага, бурчэла Магдуля. Вось, палажыла яна дачку на ложак і сама пайшла шарыць і шукаць па сьценах. Нейкай страшнай марай выглядала яна і цень яе пад зьзяньнем месяца.

Чуць знайшла!—прагаварыла яна, змарыўшыся, трымаючы нешта бліскучае паміж сваіх пальцаў. Зноў узяла дачку сваю на рукі і паднясла к сьвету да самага ваконца.

Яшчэ болей заблішчэлі вялікія вочы маленькай Магдусінай дачушкі, здаецца, ціха яны ўглядаліся на красу першага вечара, здзіўлена расшыраючыся...

Але, вось Магдуля пачала нешта ёй спрытна ў тварык сьваць... Дзіцянё пачало плакаць нейкім працяжным слабым голасам душанага маладога зайчыка. Магдуля засапалася, панясла яе скорарна на ложак, кажучы:

— Ашчасьлівіла цябе, дачушка мая, даражэнькая мая! Ашчасьцівіла!

Яна асьляпіла ей вочы іголкай...

Малітва малога Габрусіка.

— А ведаеш што, сынку? — сказаў Ігнат свайму маленькаму Габрусіку, — рыхтуйся: абувай новыя лапці, бо паедзем на імшу! Няхай сягоньня Настуля ганяе ў поле, — патрапіць ужо; а мы з табой, каток, у царкву паедзем.

Гэта было ў нядзелю раніцай. Бацькі Габрусіка жылі далёка ад мястэчка, ладны кавалак ад вёскі, на адзіноце, над рэчкаю, ля цёмнага лесу. Ігнат служыў палясоўшчыкам у блізкага пана і цалюсенькія дні швэндаўся па лесе са стрэльбай на плячо. Маці хадзіла ў двор на падзённую работу; сястрыца Настуля аставалася няньчыць маленькага Міхаську, а Габрусік з торбачкай на плячо пасьвіў на балоце ды па асоцы бурую кароўку, цялушку, парасё і пяток гусей.

Надта ўсьцешыўся Габрусік: ніколі ён яшчэ ня быў нідзе. Пад'еўшы аладкаў, насёрбаўшыся заціркі, надзеў ён новую кашулю, бацькаўскую суконную камізэльку, новыя лапці з белымі анучамі і паехаў з бацькам на худой кабылцы ў мястэчка.

Новым і дзіўным здалося яму на дарозе ўсё: і вялікая вёска, дзе дзяцюкі ігралі на гармоніку, дурэючы з дзяўчатамі, і шырокія вуліцы мястэчка з вялікімі хатамі, і народ, каторы кішэў на рынку. Але ён маўчаў, вытрашчыўшы вочы, быццам дзікі зьвярок.

— Пастой! — кажа яму бацька, тпрукаючы кабылу, — пайду куплю абаранкаў!.. І, выняўшы з-за пазухі капшук з махоркай, дастаў адтуль некалькі медзякоў і купіў у жыдоўкі абаранкаў для Габрусіка: але той і ня думаў іх есьці..

Вось і царква.. Яны ўжо стаяць у сярэдзіне, і дзіўна блішчаць Габрусёвы вочы. Бачыць ён: поп у рызе, шытай золатам, стаіць на амбоне і пяе.. Шмат агоньчыкаў сьвеціць, як зоркі ў небе, а людзі бяз шапак стаяць і шэпчуцца, быццам вецер у бары... Зьвіняць званы над вялікай брамай, як-бы грымоты ў час страшэннай навальніцы на лузе.

Маўчыць Габрусік, — маліцца ня можа ён: ніхто яго ня вучыў; але ў яго маладым сэрцы ўжо даўно бог жыве... Даўно душа Габрусіка моліцца яму бяз слоў..

Помніць ён, як канаў стары дзядуля, Антон, з шырока расплюснутымі вачыма; угледзеўся ён, як хавалі на могільках старога, і пазнаў, што ёсьць бог на сьвеце.

Помніць ён, як радзіўся на сьвет яго маленькі брацейка, Міхаська, і быццам зірнуў на бога..

Бывала, раніцай, калі яшчэ ўсход чырвоным морам калыхаўся над сонным лесам, птушкі пялі над рэчкай, а вецер шаптаўся ў куток і калыхаў залатыя хвалі на панскім жыце, — тады нешта яго быццам рукамі хапала, і ён пускаўся бегчы, падбрыкаваючы, або клаў у губу пальцы і так моцна ²⁾ сьвістаў, ажна сам пасья пужаўся зычных водклікаў шырокай і прасторнай ваколіцы.

О, ён, пазнаў, што бог над зямлёй пануе. Душой прачуў..

Моляцца людзі і старыя, і маладыя, і бедныя, і багатыя — усе з паднятымі да неба вачыма... Моліцца і бацька яго, а Габрусік глядзіць і ня чуе, як абаранкі высыпаюцца ў яго з рук, глядзіць ва ўсе бакі і маўчыць.

— Та-та, тата! — кажа ён раптам.

Бацька ня чуе.

— Та-а-та, ня вы-ы-трываю!...

Ігнат штоўхае яго ў бок, каб ён маўчаў, і моліцца ізноў.

Людзі апускаюцца на калені, хінуцца ^{а)} ўсе ў адзін бок, як кветкі да сонца...

— Та-а-тачка! сьві-сну!

Ігнат ізноў штоўхае яго ў бок і злосна кажа: «ціха».

Гул ідзе ў царкве. Габрусік на ўсіх і на ўсё пазірае вялікімі снімі вачыма, а белая, як лён, галоўка яго ня кратаетца, ня ківаецца, як ува ўсіх.

Ціш ^{б)} у царкве...

Украдкам, каб бацька ня ўбачыў, улажыў Габрусік па два пальцы кожнае рукі ў губу, і... зычны, закацісты сьвіст раздаўся пад высокім скляпеньнем царквы...

Перапужаліся людзі, поп перастаў маліцца.

— Што гэта? Хто гэта?

Але Габрусік ужо даўно сарваў лапцёнкі з ног і барджэй кінуўся наўцёкі дамоў...

А хрысьціяне і не дагадаліся, што гэта была першая шчырая малітва малога Габрусіка ў царкве.

Пяць лыжак заціркі.

— Агата! Агата!

— Ну, чаго глотку ^{в)} дзярэш?

— Скура зацірка згатуецца?

— Маеш часу пачакаць трохі, не панясу прадаваць на кірмаш, пасьпееш насёрбацца!

Яшчэ ня ўсьпела яна адказаць свайму Антосю, каторы ляжаў на пяколку ^{г)} і стагнаў—ні то ад болю, ні то ад голаду, — як з усіх бакоў апанавалі яе дзеткі, няма ведама—хлопчыкі ці дзяўчынкі, бо яны былі адзеты ўсе ў доўгія да пят кашулькі... Запішчэлі яны ўсе ў адзін голас:

— Матка зацільку гатуе!

— Матка зацільку гатуе!

І давай скакаць кругом маці і шчыпаць за хвартух і спадніцу, як галодныя ваўчаняты.

— Матка, мне дасі!

— Матка, мне дасі!

І блішчэлі іх галодныя вочы ад радасьці...

— Ц-і-і-ха, каб вы падохлі! — крыкнула Агата. — Згатаваць не даюць, хоць ты тут на кавалкі рассыпайся! — і адагнала іх вілачнікам ад прыпечка...

Гэта было вясной, якраз у тую пару, калі самая страшэнная галыцьба пануе ў бедных вёсках, калі няма чым і муху накармаць. Леташні запас выйшаў, хоць зубамі ляскай, шчаўя яшчэ нямашака... Ня дай бог, якое цяпер жыцьцё ў гэткага гаспадара, як у хворага

а) Нахільюцца. б) Лесей—ціша, цішывя. в) Горла. г) Прыпеку ад малое печкі.

Антось, каторы сам рабіць ня можа, а толькі жонка адна працуе на яго і дзяцей.

Але учора бог ёй шчасьце даў: яна неяк выенчыла ў блізкай пані з фунт мукі на зацірку.

Вось і гатуець яна для сваёй сямейкі гэтае панскае сьнеданьне. У цёмнай, малой хатцы пануе сьвята нейкае... Пазіраў Антось на прыпечак і ціха бурчэў, бо ён ведаў, што цяпер то Агата валадарніца... Пазіралі дзеткі з-пад цёмнага тапчана на вясёлы агоньчык у печы і шушукаліся. Агата ўсё падлівала вады і мяшала зацірку вялікай лыжкай, мяшала, мяшала і паставіла на стол.

— Гатова! — крыкнуў Антось, быццам п'яны, і давай карабкацца з пяколка.

— Гатова! Гатова! — запішчэлі дзеткі і пусьціліся, як зайчыкі, да стала, дзе ўжо стаяла вялікая паліўная міска, у каторую Агата пераліла зацірку з гаршчка. Толькі густы пахучы пар круціўся над міскай і ўмацовываў ²⁾ галодны апэтыт ^{а)} шчасьлівай у гэты момант сям'і.

* * *

Шчасьце ня мае сваёй асобнай меркі для ўсіх людзей на сьвеце, але кожны чалавек мае сваю асобную мерку да шчасьця і свой асобны пагляд на самае шчасьце.

* * *

І шчасьлівая сямейка хваталася за лыжкі.

Сёрбі Сёрбі і — „ай! ай! ай!“ — запішчэлі дзеткі.

Антось маўчаў, толькі, вылупіўшы вочы, быццам канаць сабраўся.

— А каб вы падохлі, я-ж вам казала не хапайце, бо гарачая! — лаяла іх Агата.

Пазіралі, пазіралі яны на гарачую зацірку і ня вытрывалі — ізноў давай сёрбаць... Толькі сьлёзы каціліся ў іх ад шчырага сёрбаньня. Ня зьелі яны яшчэ і трэцяй часткі, як накруцілася суседка Сьцёпчыха.

— Дзень добры!

— Дзень добры!

— Хлеб ды соль!

— Дзе тут хлеб — зацірку сёрбаем, просім на сьнеданьне! — кажа

Агата.

— Ого! на зацірку і я ахвотніца, — адказала Сьцёпчыха, пазіраючы маркотнымі галоднымі вачыма. Узяла лыжку і спрытна падсела да міскі... Спахмурнеў Антось і толькі ніжэй апусьціў галаву да міскі са злосьці.

— Во', і нам самым мала! — падумаў ён.

Зьела адну лыжку і давай сёрбаць другую.

— Ой, каб цябе паралюш! — чуць ня злаяў Антось, але стрымаўся, толькі давай старацца! Дзеткі гэтак сама пачулі небяспеку і, скоса пазіраючы на Сьцёпчыху, спрытна запрацавалі лыжкамі...

— Тры! — чуць ня крыкнуў Антось, як Сьцёпчыха сёрбала ўжо трэцюю лыжку.

— Ратуйце! ратуйце! — здаецца, плакаў-бы ён, як яна ўзялася за чацьвертую лыжку. А як зьела пятую, то ўжо міска была пустая...

а) Жаданьне есьці.

— Ой, разбойніца! — крыкнуў Антось на сваю Агату, як ужо Сьцёпчыха падзякавала і пашла.—Каб ты прапала з ёй разам!

— Ці я вінавата, што яна гэтакая сьвіньня?... — чуць ня плакала Агата.

І папсулася сьвята ў беднай сямейцы, спахмурнелі твары. Кожын думаў: — Ого! каб гэта ляпей я зьёў гэтых пяць лыжак заціркі!

* * *

Няшчасьце ня мае сваей асобнай меркі для ўсіх людзей на сьвеце, але кожны чалавек мае сваю асобную мерку да няшчасьця і свой асобны пагляд на самае няшчасьце.

С о н А н у п р э я.

Лёгка зрабілася на сэрцы старому рыбаку Анупрэю, бо ён ухіт-рыўся цішком ад жонкі перагнаць на гарэлку колькі залатовак, ды пераліць у глотку а) гэтак шпарка, ажно галава хадыром пайшла. Дзеля гэтага ён сьмялей, як заўсёды, адправіўся нанач на балота паставіць венцяры б) „на шчасьце“. Праўда, зыбаўся ён у чаўне ад выпіўкі, як тонкая бярэзіна ад ветру, але нічагусенькі: ўладзіў ён усё, як мае быць, і вылез на бераг. На высокім пагорку, каля ня перавярнуў ён свой човен, разлажыў вялікае вогнішча з старых карчоў, накрыўся кажухом і лёг.

Ня чуў ён, як у блізкай пасецы завылі ваўчаты, як зашаптаў жудасны бор над сумнай, адзінокай пусткай, ня бачыў, як кругом яго, быццам запаленыя серчыкі поўзалі купальскія чарвячкі; ён храпеў на ўсе застаўкі в). Сон падобен да сьмерці, але Анупрэю толькі сьнілася, што ён памёр. Адпялі яго. Жонка галасіла, як мае быць; хаўтуры ўладзіла па людзку: не паскупіла ні выпіўкі, ні закускі.

Пахавалі яго, быццам пана якога, ў глыбокую яму, засыпалі пяском і — квіта, пане Мікіта!..

Не пасьпелі яшчэ людзі і з могілак зыйсьці, як прыляцелі крылатыя белыя анёлы, падхапілі яго, як лёгкую саломінку, і панясьлі на суд да самога бога. Бачыць ён — бог сядзіць на высокім пасадзе, пры ім стаяць усе сьвятыя, а кругом яго на цыпачках ходзяць пісары і падпіскі, якраз, як у воласьці.

— Вось ён — сказалі анёлы і падвялі Анупрэя бліжэй да бога. Ажно лапаткі ў Анупрэя задрыжэлi, як калісь то перад земскім. Жартачкі!...

— Прачытайце мне, што ён за чалавек? — сказаў бог. Ходырам пайшла ўся каманда пісарчукоў рыцца па шафах і сталох; рылі, рылі і знайшлі.

— Ёсьць! — і адзін спрытны грамзака з) падаў паважнаму, сур'ёзнаму сэкрэтару тонкі сшыток. Спужаўся Анупрэі, думаў ён, што вось, на безгалоўе, падаткі ў яго будуць спаганяць, бо якраз гэтакія паперыны, бывала, вураднік валок з сабой, як за падаткамі прыяжджаў, але баржджэй усхапіўся, што гэта ён ужо нябожчык, і супакоіўся.

а) Гарляк. б) Прылада для лову рыбы. в) Значыць — вельмі сільна. з) Той што грамзае, піша.

— Чытай! — загадаў бог. І пачаў пісар чытаць з самага пачатку, як калісь-то Анупрэі быў яшчэ пастушком у благога гаспадара, як гаспадар яму косьці цёр...

Слухаў, слухаў Анупрэі і дзіву даўся: — Спанатрыў а) такі ўсё! Хацеў ён сказаць, але ў час стрымаўся. Ціха было ў небе, усе прыслухалі, як пісар чытаў:

... І быў Анупрэі заўсёды спакойны, паслухмяны, ня краў, не сварыўся. Усе яго крыўдзілі, а ён маўчаў. Чужы хлапец краў яблыкі з панскага саду — лупцавалі Анупрэя... Самыя цяжкія работы загадывалі рабіць Анупрэю... Анупрэю на палудзень хлеба не давалі, Анупрэі вячэру прапусьціў, Анупрэі маўчаў, калі яму балела.

Не пажаліўся ён і тады, як хатка яго згарэла... Ніхто ня ведаў, калі яго сямейка душылася посным шчаўём бяз хлеба...

— У каго каня ўкралі?—у Анупрэя. У каго кароўка здохла?—у Анупрэя. У каго воўк авечак пабіў?—у Анупрэя. Каго ў воласьць на работу выправілі?—Анупрэя. Дрэнна жылося яму, а ён нават баяўся самаму богу пажаліцца на гаротнае жыцьцё сваё,— баяўся, бо ўсе з яго сьмяяліся, і ён думаў, што і ў бога ён горшы за ўсіх! — Ня плакаў ніколі: я горшы за ўсіх — думаў ён... Тапталі твар яго бруднымі ботамі, зьдзекаваліся над ім... Часам кроў з вачэй лілася, сэрца было ранена. Твар скрыўлены быў ад страшнай болі, а ён маўчаў, бо што-ж, — думаў ён сабе, — ці я маю вартасьць якую, каб мяне шанавалі?..

І да апошняй мінуты ён аб сваёй крыўдзе нікому слаўца не сказаў і гэтак богу душу аддаў...

Змоўк пісар.

— ... Сынok мой! — прашаптаў бог, і шэпт той чуцен быў з аднаго канца сьвету да другога канца; і добрыя вочы божыя напоўніліся сьлёзамі...

— Сынok!.. прагаварыў ён гэтак жаласна, што нават сам Анупрэі чуць не заплакаў з жалю... Усе сьвятыя плакалі, а пісары і пісарчукі—тыя ўжо даўно ў рукавы сморкаліся.

І лёгка зрабілася Анупрэю на душы, нават лягчэй, чым тады, калі ён раз дасыта абаранкаў наеўся...

— Першае месца паміж сьвятых займеш, Анупрэі!.. сказаў бог.

— Скажы, Анупрэйка, чаго яшчэ хочаш—дамо!

Анупрэі толькі патыліцу чухаў. Неяк ён усё сваё жыцьцё маўчаў, ажно язык яго зрабіўся быццам пяціпудовая вага...

— Кажы, кажы! Ня бойся! — казаў бог.

— Дзякую, божухна, за ўсё! —асьмеліўся адказаць Анупрэі, але, калі ўжо гэтак, дык загадай Сорцы, каб яна кожную раніцу давала мне чарку гарэлкі і селядзец!..

Апусьціў галаву бог. Спахмурнелі сьвятыя...

— Ці ты здурнеў?...

— Ці ты ачмуцеў?...

Шапталі яму пісары і падпіскі. А чэрці ў пекле, падысподам, страшэнна рагаталі...

а) Зразумеў.

Прачнуўся Анупрэй з пераляку з туманам у мазгох ад учарашняй выпіўкі.

Вогнішча даўно пагасла.

Над высокай сасной закаркалі вароны, і недзе далёка ў вёсцы забрахалі сабакі. Анупрэй пацягнуўся раз, другі і, устаўшы, сьпіхнуў човен у ваду і паехаў вытрасаць венцяры.

З зборнічка „Абразкі“.

Плач пралескаў.

Плакалі пралескі, дзеці вясны...

— Гэта раса на кволых лепястках! — паяў жаўранак і кружыўся над імі...

Фарбаваныя небам, узгадаваныя сонейкам, яны на чорнай зямлі не хацелі перажыць нават ад маладзіка да ветаха ^{а)} вясеньняга месяца... плакалі ды плакалі... Месцамі на лагчынах лядок стаяў, месцамі траўкі зазеленеліся.

Новыя нарогі панёс на плячох араты ад каваля; дзяцюк ахвотна быкоў накармаў. Палала зарніца над бярэзнікам. У вёсцы з закураных комінаў круціўся ўверх, быццам кудзеля, белы дым — гаспадыні сьнеданьне гатавалі. Выйшла дзяўчына першы раз босая ў чыстае поле; убачыла, як пралескі сьлёзы льюць, ды сама заплакала.

Ой, мяне за нямілага замуж выдаюць!

Ой, пагубіла я леты маладыя свае!.. — Абхапіла рукамі бярозку маладую ды абамлела разам з ёй, а вакол плакалі пралескі, дзеці вясны...

Бяссоннасьць.

Маці ўжо вугальлё выгарнула з ямки на чалесьнік, раздзьмухала, запаліла лучыну і села за прасьніцу, а я яшчэ нават не заснуў. Цёмна была даўгая асеньняя ноч. У млыне за возерам блішчэў агонь, і чуваць было, як у канцы вёскі шумела малатарня. Я накінуў кажух на плечы і вышаў з хаты. У блізкім фальварку загаўкалі сабакі, як пачулі мяне. Брыў я па вуліцы, чапляючыся часта за мокрыя кусты. Гэтак дабраўся я да маняжа, дзе жыта малацілі; спрытна і складна ішла праца ў таку, вясёлымі і здаровымі выглядалі твары.

У гэты самы час успомніліся мне першыя словы бога: „у поце твару твайго будзеш ты есьці хлеб свой“.

Во', калі толькі чалавек можа быць шчасьліў на зямлі...

а) Першая і апошняя кадры месяца.

М а ц і.

Доўга брыў я па чужых людзях, далёка ад роднай вёскі сваей. Доўга ня бачыў я знаёмых і блізкіх мне людзёў, ня чуў родных, сумных песень...

Нацярпеўшыся, заўсёды адзінокі ў цяжкай працы сваей, я ўздыхаць нават сароміўся, бо чужыя людзі асьмяялі мяне з ног да галавы. Ня то, што з парванай бравэркі а) маея жартавалі, але і з праўдзівай душы маея...

Я цярпеў і маўчаў.

Як цяжарная гіра, схіліла крывавава крыўда мой крыж; мозг б) у касьцёх маіх высах. Нешта смактала кроў маю, і чуў я нейкі голас таемны ўпоўначы:

— Маці старая кліча цябе, чакае пястуна свайго. Па начах ня сьпіць, ды ўсё плача: чаму ты аб яе забыўся? Чаму ты яе пакінуў? Тваё поле не арана, благія суседзі каменьямі закінулі межы твае. Нават цыганой ахвота не прабіраець пераначаваць у пустцы тваей...

— Хадзі!.. маці старая завець в) цябе дамоў у родны куток... Яна сьлязьмі сваімі абмые твае крывававыя раны... Сівымі валасамі прыкрыець апухшыя ногі твае і прытуліць цябе...

Вырваўся месяц з-за блакітнай хмаркі, і яшчэ сумней зрабілася мне...

Павесіў я торбу на плечы, тужэй аперазаўся, убіў новы цьвек у свой новы кій і павярнуўся тварам схудалым з) да роднага краю... Разьлезьлі атопкі д) мае, ногі мае аб вострыя каменны калечыліся...

Але кожны кавалак дарогі ўліваў нейкую жудасную асалоду ў душу няшчасную маю, бо з кожным часам блізіўся я да сонейка майго, да маці маея, да ўбогай вёскі, дзе я радзіўся...

І пагоды і непагоды панавалі над небам...

Зайшло сонейка, ды ўзноў узыйшло. Іграў пастух у трубу, дамоў жывёлу гонячы і ў поле гонячы...

Вось, дзякаваць богу, знаёмы, шырокі гасьцінец... Вось тая самая бярозка ля крушні е), той самы ўзгорак, дзе жвір капалі, той самы хмызьняк ля выгана.

Людзі едуць з поля — мяне не пазнаюць. Кажу — „Дзень добры!“ — маўчаць.

Нейкім агнём напоўнілася душа мая, нешта сьпёгла я ў горле, і вочы туманам пакрыліся, убачыўшы рабункі ў гаспадарцы маея. Дзікі крык зарэзанага вырваўся з грудзей маіх, і ў няпрытомнасьці абхапіў я дрыжачымі рукамі стары, абросшы мохам крыж, каторы ўжо нязлычаныя годы стаіць на ўзгорку сярод вёскі...

Яшчэ, як я малым хлопцам гусей пасьціў у ваднэй зрэбнай кашулі, быў ён ужо гэткі стары. Цяпер на старасьці лет толькі ён адзін прыймаець мяне, нібы дзіцянё сваё... Яшчэ бліжэй прытуліўся я да яго анямелы...

Ой, вялікая ахвяра людзкога беспатольнага гора... Толькі ты плаціў каханьнем за крыўду і здзекі...

а) Куртачкі. б) Пабелар, правільна — мазгі. в) Лепей — кліча. г) Лепей — схудзелым. д) Абутак, вобуй. е) Кучы жалеза, цэглаў і г. д.

На шмат крыжох ужо мучылася сэрца маё акрываўленае... Шмат разоў душа мая поўнай смагай піла горкі напітак атручанай несправдлівасьці...

Шмат могілак выкапаў я ў грудзях сваіх для нявыпаўненых малядых жаданьняў і цяпер бяз нічога астаўся...

Доўга я плакаў пад старым крыжам у роднай убогай вёсцы, пакуль ужо і людзям надаела стаяць і дзівавацца, і сабакам брахаць надаела...

Ці я вінават?

Думы, дзеці душы маея, мне супакою не даюць.

Ці ўжо пад гэткай плянэтай дзяцюк радзіўся?..

Ці мо' я сам вінават у нядбаласьці сваёй?..

Саху я ў рукі ня браў; сякера вышчарбілась, нават і лучыну рашчапаць ахвоты нямашака. Суседзі сьмяюцца, што мазалёў як-бы ня было на руках маіх.

От, пазіраў-бы, як сонейка на балоце заходзіць і стагі залаціць... Як канюх ^{а)} плача над яварам... Цягаўся-б начамаі па хвойніку, апусьціўшы галаву на грудзі, заламаўшы рукі на плечы... Заўсёды ад маладзіка да ветаха гэтак рабіў-бы...

Ці я вінават, што неяк люблю пазіраць, як жудасны лес моўчкі калышацца пад зьзяньнем зорак паўночных. Ці я вінават, што люблю на чоўне па шырокай плёсе плысьці... Над маея галавой дзікая качка кружыцца, і салодкі смутак напаўняець душу маю, нібы келіх чыстай крынічнай вадою... Ці я вінават?..

Над сажалкай.

Толькі-што маладзік узыйшоў, і купаўся ён у сярэбраных хвалях, нібы шчупак... Быццам мармурныя белыя авечкі, выглядалі хмары ўвакруг... Смачна спала вёска апасьля цяжкай працы летняга дня. Косы навостраныя, клепаныя віселі пад стрэхамі, прырыхтаваныя на заўтра... Толькі высокаяк вярбіна, над сажалкай пахіленая, адна адзіносьенька ня спала...

Бліжэй падыйшла яна да сажалкі і цуды ¹³⁾ ўбачыла ў гладзі люстранай вады: купаўся там анел з распушчанымі шаўковымі валасамі. Над галавой яго каронай быў залаты маладзік. На грудзях блішчэлі дыямэнтавыя ¹⁴⁾ пацеркі зорак. Плоткі маленькія плылі ўвакруг, пазіраючы яму ў ясныя галубыя вочы...

Не разумела дзяўчыннка вясковая, што яна гэта воблік свой бацьчы у вадзе, і зашаптала малітву — тую самую, каторую калісь-то стары дзед вучыў яе...

а) Балотная птушка. б) З дарагіх каменяў.

Гэтак стаяла яна здзіўленая, пакуль туман усё атуліў: і ваду, і высокі чарот, і белыя кветкі з блакітнымі кантурыкамі, ^{а)} і доўгія пляценкі траў вадзяных...

Далёкія аганькі.

Сярод густой цемры паўночнай, сярод бесканечна налэгшых цянеў, калі нельга ўбачыць, дзе вёска, дзе хмура, а дзе чыстае поле,— блудзіць змардаваны небарака і ўбачыў здалёку дрыжачыя аганькі...

Акрыляецца душа новай надзеяй, асьвячаюцца вочы яго новым сьветам, забываець ён боль апухшых, пакалечаных ног, хатулёк на схіленых плячох робіцца лёгкім — ён ідзець толькі ў вадзін бок: да гэтых далёкіх, залатацудных аганёчкаў, каторыя, быццам зваліўшыся зоркі, нешта баюць яму, абваражываюць...

Ідзець ён — ніколі ня можа дабрацца да іх... Здаецца, вось-вось ужо блізка, хоць рукой падаць. Аглядаецца: ані троху бліжэй не дабраўся да іх... Твар яго потам халодным пакрываецца, млеюць рукі і ногі, а ён далей ідзець—доўга ідзець...

Ня можа пераканацца, што ён ніколі не дабярэцца да іх... ідзець, — і весялей яму, соладка яму, хоць ногі ня служаць, але ідзе ўсю доўгую, доўгую, цёмную ноч...

А калі ўжо анёлы пачынаюць пяць песню раніцы сьветлай, а калі ўжо палаючая зорка пачынае гарэць за рэчкай над борам, змардаваны чалавек ужо ляжыць на халодным камені, разьвесіўшы рукі абамлеўшыя ўніз...

Далёкія аганёчкі нават ня сьняцца яму ўжо, бо сэрца навекі біцца перастала, і вочы навекі заплюснুলіся...

А р а т ы.

Была цёплая вясна. Над сьвежай ральлёй кружыўся жаўранак і пяяў. Баразна за баразной лажылася пад сахой змардаванага ^{б)} аратая. Гарачы пот капаў з твару яго.

Тпрукнуў худой кабылцы і затуманіў люльку. Як затуманіў люльку, захацелася прылегчы. Лёг аратай на сьвежую мяккую ральлю, быццам на падушку. Ня вытрымаў, ды заснуў.

Ой, ня сьпі, малойча, разгарачаны на голай зямлі. Маці-зямелька да сябе цягне бедных людзей. Сям'ю асіроціш.

Смачна спаў аратай, і страшэнныя сны сьніліся яму — ўсе нябожчыкі і цені падмагільныя...

Прачнуўся ён з цяжарам у галаве, з колькай у левым баку. Але дзеля таго-ж ён яшчэ фанабэрыўся ды араў да вечара

а) Абрысамі. б) Полён.—змучанага.

Эй, малойча! зямліца цябе цягне да сябе... сям'ю асіроціш.
На старых могілках з'явіўся новы курганок жоўтага пяску.
Лёг у магілу сырую без пары аратай малады, нібы дуб падсе-
чаны...

Кружыўся жаўранак над сьвежай ральлёй пад блакітным небам...

Шчасьце ня ў золаце.

Мыла дзяўчынка бялізну кужэльную ў крыніцы. Стаяла яна на
кладцы, закасаўшы рукавы з вышыўкамі, распусьціўшы валасы ру-
сыя, пяючы песню дзявочую.

Ехаў гасьцінцам багаты паніч, ехаў ды застанавіўся — відаць,
дзяўчынка спадабалася яму. І давай ён гэткую гутарку вясці:

— „Я маю зямлі сем валок, стады мае багатыя, коні мае дарагія,
парабкі мае адзін у адзін — як тыя дубы на ўзгорку. — Пайдзі за
мяне зямуж, дзяўчынка“.

— „Ой, не пайду замуж за цябе: ня трэба мне золата, серабра,
ня трэба багатага малайца. Я кахала аднаго — кахаць буду. Цала-
вала аднаго — цалаваць буду. Ён у цябе парабкам служыць, па мне
заўсёды тужыць“...

Кланяўся пан нізка да зямлі — не памагло.

Кленчыўся, як той жабрак пад вакном — не памагло.

Ой, шчасьце ня ў золаце, паны!

Я е д у ш а.

Яе шчырая душа ўвайшла ў сваю кемнасьць ^{а)}, нібы канаўка ў
рэчку... Новы ўзор выткала яна.

Маладыя пралескі расцьвіталі ў разарваным сэрцы, каторае было
абведзена вянком бярозавых лісткаў. Увакруг вянка блішчэлі на бла-
кіту шоўка залатыя кроплі сьлёз... Здавалася, што гэта адсьвечы-
ваецца ў сажалцы вячорняе неба, засеянае залатымі зоркамі... Зда-
валася, што плыве гэты ўзор ды нешта дзіўнае баець аб вёсцы і полі
абшырным...

— Або-о-о! — узьдзівіліся ўсе — вось залатыя рукі ў Агаты!

І нейкім няземным шчасьцем зьзялі вочы маладой дзяўчыны...

З зборніка „На зачарованых гонях“.

На зачарованых гонях.

Калісьці на гэтых зачарованых гонях шуткавалі дзяўчаткі—калінікі
лесавыя, прыгоньніцы панскія; шуткавалі зазубленымі сярпамі-палу-
месяцамі. Сярпы жорстка глымзалі жытнія гоні, прагна глыталі ка-
ласы, сноп за снапом, мэндлік за мэндлікам. ^{б)}

Хай гікае панскі прыганяты, хай ляскае раменны гадзюка-бізун,
— красуні маладыя перакідваліся вясёлымі жартамі.

^{а)} Здольнасьць тут азначае— каляіну. ^{б)} Копы па 15 снапоў, чэцьверць капы.

Грэх не жартаваць, калі жар-сонейка грае, калі птушкі-званочкі двукрылыя зьвіняць, калі вакол хмялеюць шклянныя далечы і мітусяцца палосы зялёна-кудзерных гайкоў.

Грэх не жартаваць, калі ў далі-дальняй шэрыя купінкі хатак вясковых у самыя воблакі лезуць, калі з гладышоў-комінаў коціцца дымок ружова-сівосенькі і верціцца рухліва-бурштынавымі клубочкамі-яблыкамі...

А познымі змкамі йдуць маладыя жнейкі да хаты, ідуць грамадкай цеснай, босыя. Чырванеюць кветкі-вышыўкі на белі востракантовых хвартушкоў. Бялеюць хусткі на ільняна-русых польнях валасоў.

Ці не лябёдкі гэта перакінуліся раптам у залачона-валосых дзяўчатак?

Ці не чарадзеініцтва рэй вядзе на вытапанай сьцяжынцы-каруне?

На сьпінах камень-боль вісіць. На тысячы міль цягнуўся летні дзень. Ад цямна да цямна працавалі — пан скардзіцца не павінен.

Пелі яны хорам, усе разам. Шчыры смутак, як мёд ліповы, кадзіліў а) змрочнасьць. Волі жадалася:

„Дайце вы мне вольку —
Я ў зязюльках апынуся;
Дайце вы мне крылкі —
Я да пташак прылучуся“..

„Вольку!“ — адгалосівала мутна-цёмная шыр сваімі чатырма старанамі.

„Вольку!“ — вышываў нехта любавабнае слова на небе чырвонымі пчолкамі.

* * *

Гарачы кісель льлецца з высотаў уніз. Сонечна-варны дзень. Зачарованыя гоні во' во' растопяцца ад гарачыні, як сала на патэльні. Пад трыма хвоямі гудзіць цёмнае воблака кусьлівых аваднёў. Зярняткамі-лятункамі носяцца яны ў паветры на адным месцы.

— Ой, ратуйце, людзюхны добрыя... ра-туй-це... — жаласьліва-жудасна вохкала глеба.

Ра-туй-це!

Стогн дзікі, працяглы, як асеньняя ноч, вырываўся з-пад тройцы хваёвай, з-пад трох дрэў нямых. Пад дрэвамі быў курганок-мурашнік. Вялікім ахапкам сіўца здаваўся ён хвойкам. У ім і па ім ёрзаліся рудыя, зухаватыя мурашкі. З мурашніка тырчэла гола-меднае цела мужыка. За рукі ён быў моцна прывязаны вяроўкамі да яловага пня, так моцна, ажно рукі трэскаліся і выварачваліся з суставаў. Па жывым карчы чалавечага цела капашыліся сотні мурашак...

Хадыром хадзілі сукі-рэбры, „чорныя“ мужыцкія косыці пад скурай бруднай; не хадзілі, а скакалі. Валасы ў мужыка былі скалмачаныя, потныя ды абсыпаны чорнай мукою-пяском. І твар скрыўлены быў, аблеплены зямлёй: не даваўся мужык, не хацеў лезыці голы ў мурашнік...

— Ратуйце-е-е...

а) Атуляў дымам, быццам ад кадзіла.

Разъязвіўся моцна 2) мужык. Чорнай трубою глядзіць скрыўлены рот. На языку таксама пясок. На носе — таксама. Упарты, 17) відаць, быў мужык, не даваўся. Яго галавой, як сахою, аралі людзі па зачарованых гонях. Вунь і сьлед ёсьць на прухкай зямлі. Якраз ба разна.

Яго цягнулі за ногі галавой уніз.

— Іначай нельга было, — казалі панскія найміты, — брыкаўся, шэльма!

— Рат...

Тут хрыплы голас абарваўся. Нібы бочка трэснула і... ама! Толькі вочы вылезлі на лоб, мужыцкія вочы — шчырыя, жаласьлівыя страшныя й нямыя. Сьлёзы—кап-кап з іх, і мокрыя сьцежачкі расціраліся па зямлістым твару мужыка.

— Хліп-хліп! Хліп-хліп! — ціхі плач рваўся з валасатых грудзей.

Да самага вечару прыдзецца галышком пасядзеццё у мурашнік. Праступак быў вялікі — прыгоннік украў булку хлеба з панскае пякарні. Надта ўжо дзеці есьці хацелі — жаласьць прабіла.

* * *

Чорнай дзяругай вісіць асеньняя ноч над зямлёй. Ні зоркі аднаў зверху, ні іскрачкі нідзе. Вые вецер асеньні, вые, як галодная зьярына. Рыскае вільготны 19) гад пад буйным дажджом і кідае з пазухі гнілой жмуты страхоўцяў ва ўсе бакі. Стогне пустое поле. А дождж плюхае аб жорсткае іржаньне, якое тырчыць на зачарованых гонях, як няголеная барада старога дзеда. Войкаюць тры хвойкі, ківаюцца ўва ўсе бакі і крэкчуць.

Жуць і няпрытул спацыруюць на цёмных абшарынах. Золкасьці коціцца атрутным макама над зямлёй. Доўгая-доўгая асеньняя ноч Канца ёй няма.

Упрыся вухам у цемру і пільна прыслухайся: шэпт, чалавечы шэпт пад трыма хвоймі хаваецца. Трывожнае, жутка-злоснае „шу-шу-шу“ гойдаецца адтуль...

Кінь моцна 2) вокам у цемру і рупна пазірайся: цені, тры чалавечыя цені шавеляцца пад трыма хвоймі. Хто іх клікаў сюды а поўначы глухой? — Лёс, нядоля мужычачы!

Дзікі, прадсьмертны крык нырнуў з-пад хвоек; такі крык, ажніўся зямля закародзілася. Рэзалі чалавека, мучылі яго ў глушы.

Цішыня...

Рыдлёўка глуха соўвалася ў зямлю, шорчалася, дзынкала аб каменьне. Доўга шапталіся тры цені, а потым утанулі, расплыліся ў чорнай вільготнай воўне асеньняй ночы.

Назаўтра трывога пайшла гуляць па ўсёй ваколцы:

— Пан прапаў... пан прапаў...

Канстанцыя Буйла.

Прымкаючы блізка да сялянскіх пісьменьнікаў, К. Буйла стаіць ужо зусім на пераходзе да пісьменьнікаў інтэлігэнцкіх. Асабісты разважанні ў яе стаяць на першым пляне. І тут Буйла вельмі арыгінальная. На першым месцы ў яе эротыка, песні каханья. У гэтым кірунку Буйла чуць не адзіная прадстаўніца ў нашаніўскай пары. Інтэлігэнцкасьць Буйлы відна і ў выбары тэмаў: чары, зусалкі, курганы, легенды, хараство. Тут агульна-чалавечыя мотывы. Інтэлігэнцкім зьяўляецца і патрыятызм Буйлы. Яе Беларусь — у большасці ёсьць Беларусь былой славы і сучаснага чароўнага хараства. Як пісьменьніца сялянская, Буйла выступае ў некалькіх вершах: „Дзень сканаў“... і інш. Потым сялянская ідэялёгія выступае ў сцэнічным абразку: „Папараць-кветка“ ды ў п'есцы „Сягоньняшнія й даўнейшыя“, хоць тут яна ў сваіх сымпатыях аднальковая, як па інтэлігэнцыі (перадавое), гэтак і да сялянства.

Усё-ж, з увагі на агульны тон яе поэзіі, носячай усе ад'знакі нашаніўскай пары з найбольшым уплывам Янкі Купалы, і яе трэба паставіць поруч з сялянскімі пісьменьнікамі.

Нарадзілася ў двары Вішнева, Ашмянскага павету. Адукацыя дамова, але, паколькі можна судзіць з твораў, даволі добрая. Працавала ў прытулку ў Вільні, потым вучыцелькай у вёсцы, далей загадчыцай беларускай кнігарні ў Полацку, а падчас вайны — на фронце ў Земскім Саюзе. Тут пабралася з нейкім Калечыцам. Далейшых вестак аб яе жыцці ня маем.

Амаль усе творы К. Буйлы сабраны ў кніжцы „Курганная кветка“.

Канстанцыя Буйла.

З зборніка: „Курганная кветка“.

У л е с е.

Як я лесам іду — на душы лёгка мне:
Я адна у лясной цішыне;

Аддыхаю душой. Тут, між елак, бяроз
Ня чуваць ані енкаў, 5) ні сьлэз;

Тут між іх я люблю так хадзіць і хадзіць,
Слухаць толькі, што лес гаманіць.
Часам хочацца птушкаю ўвысь ^{а)} узьляцець,
Між зялёных галінак запець,
І щчасьліва пажыць, і ня відзець бяды,
Што пануе ў людзей заўсяды.
Тут люблю я глядзець, як дубочак з сасной
Ціха шэпты вядуць між сабой;
Як з расою-сьлязінай бярозка адна,
Як-бы мужа схаваўшы жана,
Да зямлі валасы апусьціўшы, стаіць,
Чагось сумна і нудна шуміць...

Л ю б л ю.

Люблю наш край, старонку гэту,
Дзе я радзілася, расла,
Дзе першы раз пазнала шчасьце,
Сьлязу нядолі праліла.

Люблю народ наш беларускі,
Іх хаты ў зеленыя садоў,
Залочаныя збожжам нівы,
Шум нашых гаяў і лясоў.

Люблю раку, што свае воды
Імчыць ў няведаную даль,
І жоўтасьць берагоў пясчаных,
І яснасьць чыстых яе хваль.

Люблю вясну, што ў кветкі, ў зелень
Прыстроіць цэлую зямлю;
На гнёздах буслаў клетатаньне
І сьпеў жаўрончкі люблю.

Люблю гарачу сьпёку лета
І буру летнюю з дажджом,
Як гром грыміць, а ў чорных хмарах
Маланка зігаціць агнём.

І восень сумную люблю я,
І першы звон сярпоў і кос,
Як выйдуць жнеі збожжа жаці,
А касары — на сенакос.

Люблю зіму з яе марозам,
Што вокны прыбярэ ў вузор,

а) Лепей — увышыню.

І белы сьнег, што, ўсё пакрыўшы,
Ірдзіцца бліскам ясных зор.

Люблю ў пагодную я ночку
Дапозна на двары сядзець,
Сьлядзіць за зорачак дрыжаньнем, ^{а)}
На месяц залаты глядзець.

Люблю, як сонейка заходзіць
І бераг хмаркі залаціць,
Вячорнага як голас звону
К нам з ветру хваляю ляціць.

І песьню родную люблю я,
Што дзеўкі ў полі запяюць,
А тоны голасна над нівай
Пераліваюцца-плывуць.

Усё ў краю тым сэрцу міла,
Бо я люблю край родны мой,
Дзе з шчасьцем першым я спазналась
І з гора першаю сьлязой. ^{б)}

Да працы.

О, не кажы ты мне, што жыцьце надаела
І што на сьвеце жыць ня хочаш болей ты,
Бо ўжо ад мук жыцьця душа твая збалела,
А ў сьвеце столькі ёсьць гразі і цемнаты!

О, не кажы, што ты ў жыцьці ня маеш мэты,
І што яе ніхто ў жыцьці сваім ня меў;
Павінна мэтай быць усіх — шырыць прасьвету,
Усіх, хто цьму жыцьця убачыць ўжо пасьпеў!

Нам сьветачамі быць! У цемнаце ніводнай
Ня бачна зорачкі?... Мы будзем распалляць!
Да працы час, браты! Ніхто няхай ня сьмеє
Магутную руку бясьсільна апускаць.

Да працы час, браты! Мы туманы разьвеем:
Бо, як ў пялёнках, ў іх наш сумны край ляжыць;
Каханьнем маладым мы дух яго сагрэем, —
Нізіны кіне ён і вышай узьляціць.

Да працы, гэі, браты! Мы з верай маладою,
З сарцамі поўнымі мар ^{в)} сьветлых і агню,
Мы сьвята выпаўнім жаданьне ўсесьвятое,
Аж злосьць адвечная пакіне нас, зямлю.

^{а)} Няправільны зварот — за дрыжаньнем зорачак. ^{б)} Таксама — і з першаю сьлязою гора. ^{в)} Полён. — лятункаў.

Аж больш ня будзе ўжо тых Каінаў на сьвеце,
Што ў братняе крыві ^{а)} маглі руку мачаць...
Як братняга каханья сонца нам засьвеце,
Тагды ўжо па трудох мы пойдзем аддыхаць.

Цяпер да працы! Нам з адвагай і надзей
Ў сарцох людзкіх добра насеньне засяваць!
Да працы ўсе, браты! Ніхто няхай ня сьмее
Магутную руку бяссьільна апускаць!

* * *

Ціхім гоманам гордых вяршын,
Шапатаньнем зялёных галін
Лес адвечную казку казаў;
Казкі той зразумець не маглі
Птушкі, што у ім гнёзды вілі,
Ані вецер, што там пралятаў.

Казку ту ^{б)} зразумеў чалавек:
Лес казаў пра даўнейшы той век —
Ён гісторыю пеў старыны,
Што была таму сотні гадоў,
Аб жыцьці-быцьці нашых дзядоў —
Як і дзе пражывалі яны.

Ён аб войнах крывавых казаў —
З кім і дзе прадзед наш ваяваў, —
Пеў аб долі-нядолі яго;
Ён аб веры яго гаварыў:
Ў што той верыў, каго другам быў
І за ворага меў ён каго.

Ціхім гоманам гордых вяршын,
Шапатаньнем зялёных галін
Лес казаў пра ад'жыты ўжо век,
І хоць казкі спазнаць не маглі
Птушкі, што у ім гнёзды вілі,
Яе ўсю зразумеў чалавек.

* * *

Дзень сканаў за гарой, а над соннай зямлёй
Выплыў месяц пурпурна-кывавы;
Над разлогамі ніў хутка-шыбка ён плыў,
Прытрымаўся ¹⁾ над соннай дубровай.

Між адвечных дубоў асьвяціў рой крыжоў,
У высокай траве прытаіўся;
Плямай яснаю поўз па курганах, як смоўж,
То малюнкам на небе лажыўся.

а) У братняй крыві. б) Тую.

Ціш усюды — спакой.. Над званіцай старой
Звон зыклівы ^{а)} гаптоўна раздаўся;
Разам з ім — пад дубом — над старым курганом
Трэснуў камень і з гукам распаўся.

І ад дзіваў такіх вецер, зьмёршы, заціх,
Месяц хмаркаю ў небе закрыўся;
З-пад раскопаў зямлі цені шпарка ішлі, —
Во' адзін з іх к крыжу прысланіўся.

У мазолях рука — верны знак мужыка,
Сьвецяць дзіўным агнём яго вочы;
І з грудзей гукнуў кліч: „Брацьця! ўсе, хто тут сьпіць!
„Брацьця, ўстаньма усе гэтай ночы!

„Сярод ніў ды палёў карагодаў-кругоў
„Мы натворым, успомнім былое;
„Песьню так завядзём, як тады, як агнём
„Ў нас кіпела жыцьцё маладое.

„Хай-жа песьня ляціць, хай-жа песьня гудзіць,
„Разальлецца па долях, па нівах!
„Нашай песьні такой ня чуто з пары той,
„Як ляглі мы у цёмных магілах

„Прахадзілі гады, заціралі сьляды,
„Заціралі сьляды нашых сьпеваў;
„Над разлогамі ніў іншы голас паплыў, —
„Сьпеў чужы плыў над нашым засевам.

„Брацьця! Ўсе, чым хутчэй, хай з магілы сваей, —
„Брацьця, кожны на сьвет з вас выходзе!
„Мы ім песьню сьпяём, песьню зычну, як гром;
Ў ёй раскажам аб нашым народзе.

„Ў ёй пець будзем аб тым, што было, ды, як дым,
„Расплылося у віхравай хвалі, —
„Тую славу-пачот, якой слыў наш народ,
„Ды ўсё злыдні яму паскрывалі.

„Каб ніводзін із іх ня чураўся сваіх,
„Рук пакрытых карой мазалістай;
„Мовы дзедаў, бацькоў для гаворкі паноў
„Ня чураўся ў хацінцы айчыстай. ^{б)}

„Хто зямлі гэтай сын, ўстаньце ўсе, як адзін!
„Гэй, раздайся ты, песьня ўдалая!
„Хай твой зык паплыве, дзе народ наш жыве,
„Долю-мачыху дзе праклінае. ^{в)}

„Як забыўся пяць, ўмее толькі стагнаць;
„Песьні болем яго налітыя.
„Хай-жа зычны наш сьпеў ўспомне ўраз, неўспадзеў
„Яму прошласьці дні залатыя“.

^{а)} Зычны, гучны. ^{б)} Полён. — бацькаў.кай. ^{в)} Правільна трэба. — Дзе долю-мачыху праклінае.

Чуць магутны прызыў да магілаў даплыў,
Разамкнуліся мігам магілы;
З-пад раскопаў зямлі цені шпарка ішли
Карагодам між крыжаў пахілых.

Зычны родны напеў з іх грудзей паляцеў,
Словы радасьцю дзіўнай пяялі;
К волі, к шчасьцю прызыў дзесь над сёламі плыў,
Рассыпаючысь рэхам удалі.

І замоўк дзіўны хор. Плыла песьня ў прастор,
Тоны доўга ў паветры зьвінелі;
Прадзядоўскі напеў над палямі ляцеў,
Посьле сосны аб ім ліш а) шумелі.

Лебядзіная песьня.

Плыла яна, лілась, як громы, так магуча
З прапоўненых грудзей, з прапоўненай душы;
Як ветры, лёгкая, як буры, так кіпуча
Прамчалася кудысь ў пустынныя цішы.

Мільёны тонаў там, у песьні тэй спляліся:
Любоў, ненавісьць, гром, агонь і бура ўраз.
Той, з чыйх б) грудзей такія зыкі паліліся,
Раз першы у жыцьці пяяў, ды ўжо ў вапошні раз!

І зьмерлі тоны дзесь ў пустынной сумнай далі,
Бяз рэха расплылісь ў няведамым краю
І горны вецер там высока ўскалыхнулі...
А лебядзь?.. Ён умёр, сьпяўшы песьню в) сваю...

Я шукала.

Я шукала цябе, мілы мой, ўжо даўно,—
Я шукала цябе—выглядала
Вось такога, як сьніўся ў дзявочых мне снох,
Хоць тагды я цябе йшчэ ня знала!

Хоць ніколі цябе йшчэ ня бачыла я, —
Ты мне сьніўся штоноч такі самы,
Як цяпер вась стаіш поўны дзіўнай красы,
З прамяністымі ўзгляду лучамі з).

Ты мне сьніўся што ноч — такі пекны, як бог,
Твае вочы так мякка ясьнелі.
І здавалася мне, што то анел сьвяты
Прыбыў сон мой сцярэгч у пасьцелі...

а) Русіц. — ўсяго, толькі. б) З чыйх. в) Правільна — песьню. г) Русіц. — косамі.

Дай руку мне—будзь братам маім дарагім,
Пойдзем разам жыцьцёвай дарогай,
Мо' тады чужь ня будзем так моцна 2) цярнёў,
Што калечаць бязжаласна ногі.

Хадзі, пойдзем па гэтай пуціне вузкой —
Нам гасьцінец адкрыецца біты,
Тканы золатам кветак, брыльлянтаў расой,
Траўкі шоўкам зялёным расшыты...

Дай мне руку! З далоняй ў тваёй далані,
Сэрца з сэрцам, а душа з душою
Пойдзем, моцныя сілай каханья свайго,
Мы жыцьцёвай дарогай-красою!

Д з я ў ч ы н а.

Ўжо сьвечка пагасла, ўжо ноч за вакном...
Ў пасьцелі мне душна, ня сьпіцца...
О сон! Ты самкні мае вочы скарэй,
Мо' мілы сягонья прысьніцца!

Гадзіны ідуць, я ў пасьцелі ляжу,
І сон ня змыкае мне вочы,
А месяц праз вокны лье сьвет залаты,
Малюнкамі сьцены залоча... а)

Устану з пасьцелі, вакно адчыню, —
Мо' вецер, што ў полі гуляе,
Мне скажа, што робіць мой мілы цяпер, —
Мяне, як даўней, ці кахае?..

У небе спакойна так зоркі дрыжаць,
А ветрык лісточкам шапоча;
Запеў салавей звонкай трэльлю сваёй, —
Заплача, то зноў зарагоча...

І ветрык, і зоркі, і месяца сьвет,
І звонкая трэль салаўіна,
Здаецца, што гэта гукае ўсё мне:
— „Цябе ён кахае, дзяўчына“...

А ночка халодна: ўжо чую, як мне
Дрыжаньне пабегла па целе;
Іду ўжо, лажуся у цёплай маёй
І мяккай і белаў пасьцелі...

.....
Заснула дзяўчына, а месяца сьвет
На вочы і вусны лажыцца.
Праз сон штось сьмяецца дзяўчынка мая;
Відаць, што ўжо мілы ей сьніцца.

а) Провінц. — залочіць.

Не глядзі...

Не глядзі на мяне... Маё сэрца так б'еца, дрыжыць;
Твае вочы ў крыві у маеі запалюць агонь.
Ты глядзіш на мяне — без цябе мне ня хочацца жыць,
А з табой не магу, — не магу жыць ніколі з табой!

Не глядзі! Твае вочы ясьнеюць, як неба удзень,
Як-бы зоркі у небе — так ясна, так мякка блішчаць;
Мой пагляд у іх тоне, бы ў той у марской глыбіне...
Не хачу ўжо глядзець, а вачэй не магу адарваць.

Не глядзі! Ты глядзіш, а тады так хацелася-б мне
Мой распалены твар да грудзей да тваіх прытуліць
І глядзець ў твае вочы ўвесь век і на яве, і ў сьне...
Не хачу... А цябе не магу, не магу ня любіць!

А д н а

Адна, ізноў адна, як колас той у полі,
Ня сыцаты ў час жніва нагостраным сярпом,
Зламаны ветрамі, гулячымі на волі,
Між апусьцелых ніў, спалосканых дажджом.

Адна, ізноў адна... Тужліва сэрца ные.
Наўкола пуста, глуш ^{а)}. Ноч цёмная стаіць.
А за вакном віхор так жаласьліва вые,
Як-бы сканаць ня мог, ня хочучы больш жыць.

І сумна, сумна мне. Дзе-ж той, каго любіла?
Дзе-ж тыя, што мяне любілі так даўней?!...
Адны забыліся, другіх ўзяла магіла...
І жаль мне прошлых мар, шчасьлівых шкода дней. ^{б)}

Адна, ізноў адна... А вецер думцы ўторыць
І стогнамі мяне ўцяшае ён сваймі:
— Я — брат табе, я друг, — мне, стогнучы, гаворыць,
Адзін нас ломіць боль — дык плачма-ж разам мы!...

Мне сьніўся сон.

Мне сьніўся сон, што ты у нас,
Што ня чужы мне, як даўней,
Пагляд тваіх жывых вачэй
Вярнуў надзею мне йшчэ раз.

Ізноў шчасьлівай я была,
І сэрца радасна так біла...
Ў душы маеі была вясна,
Бо ты са мною быў, мой мілы.

^{а)} Лепей — глушыня. ^{б)} Русіц. — дзён, днёў.

Кветка Папараці.

Фантастычны абразок у адной дзгзі.

А С О Б Ы:

Хам — Русалкі.

Рэч дзеецца на Яна Купалу. Лес.
Месяц сьвеціць. Хам у мужыцкай
вопратцы выходзіць на акраіну лесу.
Пагляд яго мутны; павароты пера-
палоханья.

Кам. Гадзіны ўюцца кругом,
Выюць ў імшарах ваўкі...
Во!
(*Адступаючы*).

Чорт ляціць за чартом,
Б'ючы хвастамі ў бакі...
Ведзьмы з балота паўзуць —
Ўсе у балотнай ціне —
Штосьці жудліва пяюць.
(*Сьцеражэцца, быццам ад удару*).

Гразьню кідаюць ў мяне.
Енча ⁵⁾ пад ногамі мох,
Штосьці так вые ў кустах ^{а)},

Валожнік ліпне да ног,
Па сьпіне бегае страх.
(*Адходзіць*).

Пайду...
(*Астанаўліваецца*).

Во' ведзьмы — за мной!
Вочы гараць іх агнём...
Во' як лятуць грамадой!
(*Слухае*).
Во', во', аж стогне дзесь лом.
(*Бяссьільна*).

Не, я ўжо больш не магу!
За што-ж мук столькі здарма?!
Выбіўся з сілы ў бягу —
Кветкі-ж няма і няма.
(*Аглядаецца*).

Лягу лепш; ўрыюся ў мох,
Вочы схаваю ў руках,
Мо' не ўглядзяць, дзе я лёг,
Мо' крыху ўвоймецца страх.
(*Кладзецца і пачынае драмаць*).

Лес раптам асьвечваецца сьветла-зе-
ленаватым сьветам. З горкі ўніз да
Хама спускаюцца русалкі. Валасы іх
распушчаныя, белыя свабодныя вопрат-
кі спадаюць да зямлі; на шырокіх ру-
кавах доўгія разрэзы, на галовах —
зелень. Наперадзе ідзе адна і тры-
мае ў руцэ Кветку Папараці.

1-я Русалка (*становячыся над Хамам*)

У верас прыкрыты,
На сілах разьбіты,
На моху, як сонны ляжыць,
А над галавою
Цьвет-шчасьце зарою
Сьвятлістай, ірдзістай гарыць.

2-я Русалка.

Ачнісь! Гэта кветка
Адзін раз улетку
Хвіль колькі, адно, бач, цьвіце.
Цяпер твая доля
Праміне — ніколі
Ня зловіш, ня згоніш нідзе.

3-я Русалка.

Сон мёдам заклеіў,
Сон макам засеяў,
Сон вочы мароча ^{а)} яго;
Сон сілы папутаў,
Сон думкі пابلутаў,
А ён?—ён ня чуе таго.

4-я Русалка.

Ты сьпіш, але скоро
Прачнешся...

а) Лепей — у кустах. б) Провінц. — марочыць.

2-я Русалка.

Ня ў пору.

4-я Русалка

Другая сьвітае пара.
Тагды лес румотам,
Ні ведзьмы балотам
Цябе не пражэне мара.

5-я Русалка.

Ты сьпіш, як дзяціна,
А прыйдзе часіна —
Устанеш—твой прыйдзе чарод;
Бліск зор залаценькі,
Луч сонца ясьненькі
З блакітных дастанеш высот.

Усе Русалкі *(бяручыся разам за рукі)*.

Раскажма, сястрыцы,
Пра ўсе нябыліцы,
Каторыя збудуцца з ім;
Хай чуе, хай знае,
Што яго чакае,
Што збудзецца скора—аб тым
Раскажма, сястрыцы!

4-я Русалка *(выпускае рукі, пасля працягвае іх над Хамам, быццам у гіпнотычным сьне)*.

Шырока граніцы
Раскінулісь ўладства твайго,—
Далёка, шырока,
Ня скінуці вокам,
Вумом ^{а)} не абняці таго!..
Во', рэчныя хвалі,
Сінёвыя далі,
Палёў каласістых абшар;
Барок во' зялёны
Дрыжачай каронай
Купаецца ў небе бяз хмар
Жыцьцё б'е крыніцай,
Ажыўчай вадзіцай,
А чыстай, вось, быццам сьляза!

1-я Русалка *(бярэ 4-ю за руку)*.

Дзе бачыш ты гэта?

4-я Русалка.

Там вечнае лета,
Там вечная шчасьця краса!

2-я Русалка

Чый край той шчасьлівы?

4-я Русалка.

Зноў бачу, о, дзівы!
Штось рушыцца, сыплецца ў пух.

Русалкі *(да сябе)*

Аб чым гэта мова?

4-я Русалка.

Разьбіты аковы.
(Радасна).

Свабодна ўзлятае...

Русалкі.

Хто?

4-я Русалка.

Дух!

Русалкі.

Ды чый?

4-я Русалка.

Чалавека!

Русалкі.

Якога?

4-я Русалка.

Ад века
Што лямку няволі цягнуў.

Русалкі.

Дзе, дзе?—мы ня бачым.

4-я Русалка *(выпрастоўваючыся, з сьлай)*.

Досьць енку, досьць плачу!
Ўладар к сабе ўладства вярнуў!

Русалкі.

Ды дзе ён?

а) Русіц. — розумам.

4-я Русалка.

Зарою
Над роднай зямлёю
Усходзе... во'—сонцам гарыць,
Высока пад неба
Азьвецца, і глеба,
Бы ліст на вышыне, дрыжыць.
З чала дзьве зарыцы—
Дзьве родны сястрыцы—
Праменьні сплятаюць свае.
Да хмар даланёю
Дастаў ён адною,
Другой да зямлі дастае.

Русалкі.

Ўладар наш! О, мілы!

Хам (*пачынаючы варушыцца, бармоча праз нос*).

Мяне—да магіль? —
Да раю?.. Чакайце!..

4-я Русалка (*наігнаючыся над ім і ўпёршы ў яго вочы*).

Чаго?

Хам (*громка*).

Я жыць, жыць хачу я!..

Русалкі.

Сон думкі бунтуе,
Сон марамі страша а) яго.

4-я Русалка (*як вышэй*).

Кажы, чаго трэба?

Хам (*бармоча*).

Крывавае неба!..
Га! Ведзьмы дзьве душаць мяне...
Во' — кажа — цалуе.

4-я Русалка.

Кажы больш!

Хам.

Хачу я
Сваб...

(*Абрывае і бармоча*).

Русалкі.

Зморы дзьве бача у сьне...

Хам (*бармоча*).

Во', ведзьмаў шчаняты,
Во' во' чарцяняты
Масьцяцца, каб як укусіць—
Вон!..

Русалкі (*паміж сабой*).

Што, што ён кажа?

Хам.

Вон, племя уража! б)
Вон! Сонца маё ўжо гарыць...

4-я Русалка (*бярэ кветку з рук І-й і становіцца над мармочучым Хамам*).

Ўстаў дух твой, ды цела
Тваё абамлела,—
Яму йшчэ ня час уставаць;
Ды йдуць часы тыя,—
Яно ўміг ажые в)
І пойдзе ствараць, будаваць.

Рэха.

Як цемра загіне,
Як ночка праміне,—
Тагды пара прыйдзе ўставаць!

Русалкі (*усе колам*).

Глянь,—месяц бялее,
Глянь,—цемра радзее,—
Ўраз пойдзем ствараць, будаваць.

(*Русалка кідае кветку яму на грудзі. Месяц гасьне. Хвіліна—цёмна зусім. Русалкі пляюць*).

Глянь,—месяц бялее,
Глянь,—цемра радзее,—
Ўраз пойдзем ствараць, будаваць!..

(*Русалкі разбязгаюцца; голас ціхне; удалі—за лесам—разгараецца зара раніцы*).

З а с л о н а.

а) Провінц. — страшыць. б) Старабаўг. — варажае. в) Полён. — ажыве.

Сягоньяшнія і даўнейшыя.

(Драма ў 3 актах. Даўнейшыя — гэта старая шляхта, якая цэніць усё датуль, пакуль гэта дае выгаду. Гэта — бацька Рамана, гэроя драмы, і яго суседзі. Сягоньяшнія — іх дзеці, якія цэняць навуку, паколькі яна дае заспакаенне душы. Даўнейшыя цэняць над усё свой шляхоцкі гонар і з вялікай зьявагай адносяцца да селяніна, „хама“ па іхняму. Сягоньяшнія ня дбаюць аб сваёй шляхоцкай вышасьці і любяць сялян, хоць неяк пасвойму, пайнтэлігэнцку. Яны бачаць у сялянах працілежнасьць сабе, людзям з вечнымі душэўнымі мучэньнямі і неспакойнасьцю. Але запраўднага сялянскага жыцьця ня ведаюць. Гэта — Раман.

Кароткі зьмест: Бацька Рамана гутарыць за чаркаю з суседзямі аб дамовых справах і просіць рады, што зрабіць з сынам, які адбіўся ад іх і нават улюбіўся ў сялянскую дзяўчыну Ганну. Вырашаюць аддаць яго ў вучэньне за ксяндза.

Раман любіць Ганну. Вучэньне для яго — толькі большая мука. Ад страшэнных душэўных перажываньняў ён захворэў на сухоты. Тымчасам Ганна з адчаю ад немагчымасьці зьйсцьціся з Раманам паступае ў сёстры міласэрдыя. У шпіталі — адбываецца бачаньне. Але гэта толькі прысьпяшае сьмерць Рамана і губіць таксама Ганну).

З ІІ АКТУ.

Раман (з дзіўным смуткам і каханьнем у голасе).

Гануля мая, мая дарагая,
Мой сьветлы праменейчык сонца
Ў жыцьця майго цёмным ваконцы! а)

(Паўза. Горка).

Пракляты той дзень і гадзіна,
Як пана радзіўся я сынам,
Як зводнай навукі туманы
Зацьмілі мой сьвет счараваны,
Даўнейшую веру забралі,
А новай — ні ў вошта ня далі!...
Бывала, шапталі мне зоркі
Знаёмыя сэрцу гаворкі,
І сьніўся ўгары мне дом бога
З праменнай малочнай дарогай,
Палёў шыр, луговы б) каберцы —
Наўкол ўсё так блізкае сэрцу...
Сягонья усё ўжо іначай —
У іншых калёрах ўсё бачу.

.....

а) Правільна — у цёмным ваконцы майго жыцьця. б) Прав. — лугавыя.

Гануля.

Ты, мілы Раманка, сын пана,
Разумны ты, адукаваны, —
Ня ўсё я пайму ^{а)}, што учую,
Ды, бачыш, я гэтак мяркую:
У бога ліш ^{б)} верыць нам трэба...

Раман (*цалуе галаву Ганулі*).

Мая ты галубка малая,
Гануся мая дарагая,
Чаму-ж я ня маю тэй веры?
Чаму-ж мой сьвет гэтакі шэры?
Як гляну я розуму вокам —
Там неба ня бачу высока,
Абшар там, як сажа, так чорны
Раскінуў хтось дзіка-праворны,
А зоры у гэтым абшары
Палаюць адвечным пажарам;
Іх хтось запаліў там адвеку,
На што? — знаць ня даў чалавеку.
І дарма на загадкі сьвету
Даём мы разгадкі ўсе гэты,
Бо мром, не згадаўшы нічога...
Там блудная вельмі дарога.

Гануля.

Ты дзіўна гаворыш, Раманка, —
Ня пойме цябе твая Ганка...

Раман.

Хай, Ганю душа маладая
Твая лепш аб гэтым ня знае;
Ўсё гэта ня дасьць нам нічога,
Ліш будзіць у думках трывогу...
Я часам хачу так забыцца
Ўсяго, чаго мусіў вучыцца,
І жыць, як той люд наш вясковы,
Спакойны, вясёлы, здаровы, —
Ніводная думка благая
Яму сну з вачэй не зганяе;
Хоць гора часамі акруціць,
Хоць голад, хоць холад дакучаць, —
Яго дух, як тая крыніца,
Бурлівай вадой ня бурліцца.
Яго боль — то верхнія хвалі
На рэчкі спакойным крышталем; ^{в)}
Як хвалі — і ён так праміне,
Ня змуціўшы вод на глыбіне, —

^{а)} Рус.—зразумео ^{б)} Таксама—толькі. ^{в)} Правільна—на спакойным крышталем рэчкі.

Ды йзноў з ціхай моцай²⁾ струіцца...
А іншы ёсьць дух, як крыніца:
З нутра яго бурны патокі
Лятуць, грывіць хваляй высока,
Пакуль унутры сіл хапае;
Няма іх — і ўсё замірае,
І гіне жыцьцё чалавека...
Так ёсьць і было так адвеку.

(Паўза. Спакайнай).

Мяне да вясковага люду
Дух цягне іх — вольны ад жуды;
Яны ня цікуюць нічога —
Ім простая ўсюды дарога:
„Усё даў нам добры бог з неба,
Затое кахаць яго трэба“.
Ім сьвет аб сабе сам гавора ^{а)}

Гануля.

Ты кажаш: няма у іх гора,
Раманка міленькі. Дарэмна:
Яны больш паноў церпяць — пэўна.
Ці ёсьць горшы боль, калі ў хаце
Няма куска хлеба дзіцяці;
Калі ў вачох чахне дзіцятка,
Ці-ж мала цярпіць тады матка?
Раманка! ты толькі ня бачыў:
Сьлязьмі яны горкімі плачуць.
Паны?.. ім усёга хапае,
З іх голаду жадзен ня знае.

Раман.

Бач, Ганю, ёсьць голад дваякі:
Адзін — яго знае усякі,
Хто хлеба у хаце ня мае;
Другі — яго той толькі знае,
Хто духам з зямлі адарваўся —
Да неба-ж высот не дастаўся.
Ды знай, хто раз неба убачыў,—
К зямлі не павярне іначай,
Як з голадам страшным у душы,
Што мозг, душу, сэрца ўсё ссуша.

З а с л о н а.

З Ш А К Т У.

Раман (адзін).

Разьбіўшы жыцьцё—й з тых астаткаў
Жыцьця стварыць хочуць пачаткі.
(Сьмяецца горка, пасьля ішчэпляе у рос-
пачы рукі).

^{а)} Пров. — гаворыць.

Сам болей нічога ня маю, —
Чаго-ж ім яшчэ не хапае?
Жыцьцё толькі-толькі што тлее;
Ўсе чыста разьбіты надзеі,
Ўсё згасла,—яны-ж на тым зглішчы ^{а)}
Разьвесьці йшчэ хочуць вагнішча,
Шак ^{б)} дроў там няма ўжо, эх, людзі!
Шак попел гарэці ня будзе...
А бацька ў сьмяртэльнай гадзіне
Хацеў бачыць біскупа ў сыне, —
Ды ўбачыў ліш ^{в)} плямы во' гэты.

(Паказывае на твар).

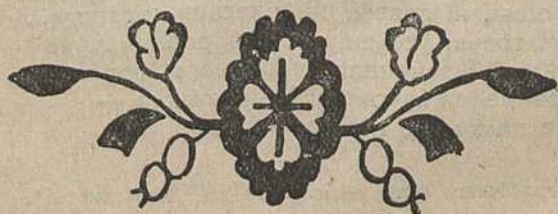
Мест ^{г)} біскупскіх строяў, ф'элетаў, —
Сканаў, як-бы жоўці напіўся, —
Так твар пачарнеў, выкрывіўся.
Няшчасны, сваімі рукамі
Скапаў сыну роднаму яму,
І сам, бедны, лёг у магілу: —
Крыж стаў уканцы не пад сілу,
І сэрца ў грудзях разарвалась, —
Зашмат, відаць, сьлёз там набралась!
Бяздольны!..

*(Ходзіць нэрвова па пакоі; у вачох паяў-
ляюцца няпрытомныя бліскі).*

Татуля! Ўраз сына
Ў жалобнай убачыш краіне.
На гэтай бяздольнай зямліцы,
Стаючы ў парозе грабніцы,
З табой прымірыцца ён хоча;
За ўсё — за бяссонныя ночы,
За душу маю катавану,
За мукі Ганулі каханай,
За сьлёзы жаўцёвай гарычы,
Каторых сам Бог не паліча, ^{д)}
За моладасьць, ўжо разьбітую, —
Татуля, за ўсё я дарую!
Судзьдзёй табе сын твой ня будзе,
Хай лёгка Хрыстос цябе судзе.

*(Апускаецца бяз сіл на сэфу з глухім
стогам).*

^{а)} Полён. — папалішчы. ^{б)} Таксама—гэта-ж, то-ж. ^{в)} Русіц.—толькі. ^{г)} Замест.
^{д)} Провінц.—палічыць.

Гальляш Леўчык.

Гальляш Леўковіч (псэўд. — Леўчык) у адным з вершаў, пасьвечаных Я. Коласу, прызнае яго найрадным сабе. Па гэтым можна судзіць, што ён залічае сябе да пісьменьнікаў сялянскіх. Трэба ўсё-ж прызнаць,

Гальляш Леўчык.

што з Коласам Леўчык сходзіцца найбольш хіба толькі ў выяўленьні смутку, які ўсцяж пранізвае яго поэзію. Колькі разоў ён сіліцца вырвацца ад гнятучага яго жалю, часам нават бадзёра ўдарае па струнах, але дзеля таго толькі, каб зараз-жа зноў вярнуцца да таго, з чаго пачаў. Сялянскі грунт у яго ня ўсё-ж выяўлены. Наагул Г. Л. — тыпчны пісьменьнік нашанівец з найбольшым прыбліжэньнем да сялянскіх пісьменьнікаў.

Радзіўся ў м. Слоніме 20 ліпеня 1880 г., куды пераехаў яго бацька з роднае вёскі (Шайпякі, Слонімскага пав.). Хадзіў у прыходзкую школу, а потым у г. зв. павятовую, якую скончыў. З 1896 г. служыць у канцелярыі Міравога Судзьдзі і Звезду Міравых Пасярэднікаў. Потым працуе ў якогась каморніка. У 1904 г. пераяжджае ў Варшаву і працуе, як рэсавальнік у мескім магістраце. Тут жа ходзіць на лекцыі ў Школу Магистратства. У Варшаве знаходзіцца цяпер, прымаючы вучасьце ў грамадзкім жыцці а).

Пісаў толькі вершамі, якія раскіданы па часопісах. Асобнаю кніжкаю выйшаў зборнічак:

„Чыжык беларускі“, Вільня, 1912 г.

Мая прадмова.

Нічога ня хочу... нічога, нічога —

Ні грошы, ні славы, ні шчасьця сьляпога...

А толькі ўсё жду я, каб родная мова

Хутчэй дачакала свабоднага слова!

Пакуль не даждуся багацьця такога —

Нічога ня хочу... нічога, нічога!

а) З аўтабіяграфічнага ліста, прысланага для „Хрэстаматы“.

Ч Ы Ж Ы К.

— „Чыжык, чыжык, дзе ты быў?“ — Чыжык, чыжык, дзе ты быў?
— „Я на Белаі Русі жыў: Што ты бачыў, што ты сьніў?“
Бачыў сьлёзы, жалю крык,
— „Ох, шмат гора ёсьць там, шмат,
Як гаруе там мужык...“ Выглядае беднасьць з хат...“

— „Чыжык, чыжык, дзе ты быў, — Чыжык, чыжык, — дзе ты быў?“
Што ты чуў там, што рабіў?“ — „Па магілках я блудзіў,
— „Сярод вёсак я лятаў, Па курганах, ля дарог,
Песьні сумныя зьбіраў...“ З жалю вытрымаць ня мог!...“

Падаюць лісьці.

(Ноктурно).

Лісьці пажоўкля падаюць, Бачучы долю гаротную,
Ўбраныя кроўю і золатам, Капаюць сьлёзы прагоркляя,
Дыша зямля ужо холадам, Жальбамі думкі маркотныя
Птушкі ўжо сэрца ня радуць... Душу ўсьцілаюць сіротную...
Дрэвы ўсе сумны, прамокляя. Падаюць лісьці пажоўкляя...

Ніхто маіх ня знае сьлез...

Ніхто маіх ня знае сьлёз, Ніхто ня знае... проч магіл,
Што ў сэрцы схованы глыбока, Што траўкай-мохам зарастаюць,
Проч а) роднай хаты там — далёка, Што столькі сумных дум хаваюць,
Гдзе я радзіўся, бегаў, рос; Нязбытых дум, прапаўшых сіл...
Гдзе шоў касцоў праз горы, долы Дзе жджэ мяне дзярна ўзгор чысты
Зык-звон вясёлы. На сон вячысты... б)

Ніхто маіх ня знае сьлёз, Ніхто маіх ня бачыў сьлёз.
Ніхто маеі ня знае долі, Ніхто ня знаў мяне ў нядолі...
Апроч крыніцы тэй — у полі, Апроч тэй пасекі пры полі,
І вербаў сумных, і бяроз, Апроч ракі, плытоў і лоз
Старэнькай грушы у садочку, І тэй дарожкі, што пры рэчцы
Старых кляночкаў. Шнурком пляцэца.

* * *

Калі ка мне сьмерць набрыдзе, Каб Духам зноў ў свой родны кут
Спакойна ўсім скажу: „прашчай!...“ Прысьці — да ніў, лясоў і гор!...
І з ёй пайду ў той сьветлы край — „Прашчай усё, што я пазнаў,
Гдзе сонца ўсход, дзень ясны дзе. „Што сэрцу любым так было, —
У сьветлу даль, у выш да зор „Усё, што хутка так прайшло,
Пайду, а цела кіну тут, „Усё, што цяжка пражываў!...“

а) Апроч. б) Пол. — вечны, адвечны.

* * *

Каб усе так сьлёзы нашага народу
Раптам сабраліся ў дажджавую воду,
То такім бы ліўнем хлынулі,плылі,
Што другі патоп зноў быў-бы на зямлі:
Сорак дзён і начаў дождж тагды ўсё ліў-бы,
Цэлы сьвет вадою зноў ён затапіў-бы!

Каб усю так крыўду беднай Беларусі,
Стогны, боль, загубу (зносіць што ў прымусе),
Жальбы ўсе і гора сонцу паказаць,
То ад грому неба стала-бы дрыжаць,
З пяруноў-маланак хутка-бы аглухла,
Ад пракляцьця-ж сонца яснае патухла!...

* * *

Хто адрокся сваіх,
Хто стыдацца нас стаў
І прыліп да чужых,
Каб ён сьвету ня знаў!

Мову родную хто
Пазабыў ^{а)}, асьмяяў,
Загубіў за нішто,
Каб ён сьвету ня знаў!

Сваю родну зямлю
Хто чужынцу прадаў —
Скрыўдзіў вёску сваю,
Каб ён сьвету ня знаў!

Хто з народам ня жыў
І карысьці ня даў,
Хто сваіх ня любіў —
Каб ён сьвету ня знаў!

Дудачка.

(Пасьвячаю Р. Зямкевічу).

Ранкам дудачка прачнецца,
Як пераначуе, —
Кіне плакаць, засьмяецца,
Хто яе працуе.

Зараз хуценька зайграе,
Думкай загарыцца,
Бо няшчасну долю мае —
Сьмерці не баіцца!...

Думка ўсюды йдзе за мною,
З беднотай зжылася.
Хто-ж з людзей згадае тое,
Скуль яна ўзялася?...

Хіба крыўда — родна маці?
Жаль — прыхільны бацька?
Хіба шчасьце — толькі лапці,
А плач — родны дзядзька?..

Мне яна пацеха тая,
Што не ўмірае,
Так, як зорка залатая,
Ў ночаньку мігае!

Цяжка ў сьвеце ёй жывецца
Горкаю навывчкай —
Беларускаю завецца
Дудачкай мужыцкай!

а) Рус. — забыўся.

Льлецца дожджык.

Льлецца дожджык, льлецца,
Хмарка йдзе па хмарцы.
Цяжка нам жывецца
Тут на гаспадарцы...

Часам сумным вокам
Мігам месяц гляне,
Згіне за аблокам,
Зіркаць перастане.

Дождж бубніць па шыбах,
І трашчыць лучына,
Настае па жнівах
Сумная гадзіна...

Лепш таму, хто мае
Збожжа гумно поўна,
Бедны-ж наракае,
Што жыцьцё няроўна.

Г о д з і.

Годзі плакаць наракаць —
Трэба падымацца;
Час нам гора адганяць
І за розум брацца!

Жальбай, сьлёзамі ніяк
Мы тут не паможам;
Загрызе жуда-чарвяк
Нас на сьвеце Божым.

Дружна, брацьця!...

Дружна, брацьця, будзьма ўзгодзе,
Ці ў нядолі, ці ў прыгодзе
І злучэмся ў шнур, як гусі,
На дабро ўсей Беларусі.

Бо ці хто калі патрапіць
Венік паламаць адразу?
Не здалее, — толькі страціць
Многа поту, сіл і часу!

Дык і мы, калі ў грамадзе
Разам станем, як сьцяною,
Дружна будзем жыць і радзіць,
Не застрашаць нас бядою!!!

А, калі яго разьвяза,
Кожну ён тагды галінку,
Як вазьмецца, як наляжа,
Пераломіць, як былінку!

* * *

Усё праходзе, ўдалі занікае,
Маланкай мігне, прабяжыць...
Адно толькі гора ніяк ня мінае,
А вечна на долі ляжыць,

Ды крыўда адвечна наднамі пануе
— Ад сьлёзаў душа аж баліць,
А жаль нашу сілу і гарт наш марнуе
І сэрца ад болю шчыміць...

З раскіданых вершай.

Жальбай зноў спатыкаю вясну.

Вось і птушкі пяюць, вась і кветкі а) цвітуць —
Прыляцела вясна!
Ратай ў полі гарэ, вясло на дварэ,
Зелянее трава...

а) Пабел. — краскі.

А ў мяне у грудзях стогне сэрца ў слязах —
Журба мучыць душу...
Ах, чаму-ж гэта мне жыцьцё сумна пыве, —
Жальбай зноў спатыкаю вясну...

Мы жывём надзеяй.

Хай марозны вецер завывае жудка,
Хай старонку родну сьнегам занясе —
Мы жывём надзеяй! Хутка ці ня хутка —
Радасную пору бог нам прынясе!
Хай імгла зямельку ў путы спавівае,
Хай цямнее сонца з бураносных хмар —
Мы надзею маем: край наш прычакае —
Лепшу долю дасць нам бог—наш гаспадар!
Хай пануе ліха, цяжкія пакусы,
Хай бяда прыцісьне, чмуцяць махляры —
Ў нас жыве надзея! Будуць беларусы
Бедаваць, цяпець ўжо толькі да пары.

*З ненадрукованага зборніка:
„Беларускі жайранак“.*

Я багат, багаты.

Я багат, багаты —
Аж да сьмеху сьлэз:
Ні кала, ні хаты,
Ні каня, калёс;
Ні гумна, адрыны,
Пуні, ні хлявоў,

Ні зарнят, мякіны,
Ні сьвіней, кароў;
На адзежы латы,
Хворы, худ і бос —
Я багат, багаты,
Аж да сьмеху сьлэз...

В о с е н ь .

Паспадалі жоўты лісьці
З галінак дзярэў;
На край сьвету—ў сіне мора
Плач іх паляцеў...

„Чаму плачаце?“—пытае
Сіне мора ў іх —
„Ці ня хват вам сьвету сонца,
Капель дажджавых?“ —

— „Не, нічога—сонца сьвеціць,
Дождж нядаўна шоў, —
Толькі ў грунце, дзе расьлі мы,
Чырванее кроў“...

Н а д з я д ы.

Мы за тых, што ніколі ня мелі падмогі:
Абяднелых, зблудзіўшых з праўдзівай дарогі,
Што бяз праўды, патолі жыць ня мелі сілы —
Супачыць паляглі ўжо на век у магілы —
Па жыцьці сваім цяжкім, бадзячым...

І за кволяы душы, і за хворыя целы,
І за тых, што спаганілі вопраткі белы,
Што зракліся сваіх і народнае волі,
І далі нам больш сьлёзаў, бяды і нядолі —
Мы памолімся, ўспомнім, заплачам...

К о н ь - р а т а й.

Сярод шэрай ральлі конь-ратай трупам лёг,
А на трупе яго села сіва-варона:
„Эх ты, бедны мой конь-гаспадар, на палёх
Праца цяжка была ўся твая абарона...

Аж твой труп у плугу на ральлі скаладзеў —
І зярнят на пасеў прывязьці не пасьпеў...

Сон на Нёмне каля Шчары.

Далёка на Захадзе сонца заходзе
І месяц глядзіць ўжо з Усходу,
Плыву я па Нёмне і з чоўна насподзе
Ўзіраюсь на ціхую воду.

Здаецца мне: „сонца зноў бліснула й стухла
І вечар наўкола пачаўся —
І бачу: як, быццам, сьвечкамі бухнула,
Далёка сьпеў сумны раздаўся.

Зусюль навакола званіць ў званы сталі,
Аж лісьці ад дрэў затрасьліся,
А над ракою крукі закрычалі —
Высока ўверх падняліся.

Я бачу: плывуць ось платы за платамі —
І шмат на іх домікаў-будак,
І чую і бачу я, што між агнямі
Шмат плытніцкіх скрыпак і дудак.

На чорных плытох там харугваў дуброва
Паціху сабе шалясьціць,
А бліжай канца дамавінка кедрова —
І ў ёй Беларусь там ляжыць.

А на абодвух берагох Нёману
Сыны Беларусі ідуць,
За імі радня іх — бяз плачу і гоману
І сьлёзы з вачэй ня плывуць.

Ўсе ціханька хваляць Нябожчыцы сілу
І славу, што мела даўно —
Цяпер праваджаюць Яе у магілу:
У Балтыцкае мора на дно...

Званы ўжо апошні раз Ёй загудзелі,
Апошні паклон дасца Ёй,
Глыбока паложачь на морскай пасьцелі
І будзе Ёй вечны пакой...

Нідзе ня чутно ані плачу, ні энку —
Халодныя сэрцы, як лёд.
Дзе-не-дзе ўздыхаюць дзяды памаленьку,
Ды дзівіцца іншы народ.

Аж зьбеглісь на бераг зусюль каля Нёмана
Дзяцей беларускіх гурткі,
І з берагоў крыху, дзе рака заломана,
Ёй кідаюць з кветак вянкi.

І міла так слухачь іх голас дзіцячы,
Што роднай душой аддае:
„Хай Матухна ўстане, нас крышку пабачыць,
„Мы ўсе тут жывём для Яе!

„Мы ўмеем маліцца пабеларуску,
„Пяяць, і пісаць, і чытаць, —
„У вопратцы роднай, ў школе ўжо нашай
„Народныя танцы скакаць.

„Дык выйдзі-жа, Матухна, ўстань, падзівіся,
„Мы хочам пабачыць Цябе
„Пабагаславі нас, пацеш, памаліся —
„Ды потым паедзеш сабе!“

.....
Тым часам мой човен аб камень ударыў,
Аж скалыхнуўся ды стаў —
Вачом сваім доўга, прачнуўшысь, ня верыў,
Што плыў я на чоўне і... спаў.

„Дык гэта быў сон толькі?.. Мілы мой божа!“
Я, вочы працёршы, пытаў. —
Вось сон часам многа паказываць можа:
Калі што, як прыдзе на яў! —

УВАГІ:

Ніжэй паданыя словы, будучы вельмі папулярнымі ў беларускай мове, з боку фонэтычнага і морфалёгічнага аднак выклікаюць спрэчку што да прыналежнасці іх да мовы, а таму патрабуюць асаблівага аб'яснення. Аб'ясненні гэтыя, пэўна-ж, ня вырашаць лёсу паданых слоў у мове, бо жыццё сільнейшае за стаўленьня яму правілы і па свайму вырашыць гэты лёс. Словы і аб'ясненні падаюцца, як дыскусійны матар'ял для знаўцаў беларускае мовы, бо дасюль гэтыя словы ўжываліся ў беларускай літэратурнай мове бяз ніякіх засьцярэжанняў. Некаторыя з паданых слоў уведзены тут з іншых прычын.

Словы паданы ў парадку, у якім яны ўжыты ў папярэднім тэксьце. З увагі на брак пад рукой падхадзячых матэрыялаў для азначэння крыніц справак, аб'ясненні падаюцца ў форме папулярнай. Усе гэтыя аб'ясненні будуць прыложаны і да наступных выпускаў з далучэннем, пэўна-ж, новых слоў.

1) **трымаць і дзяржаць** — ужываюцца поруч. Добра было-б прыняць якоесь адно. Лепей было-б — апошняе, ад караня якога можна ўтварыць болей тэрмінаў, напр., дзяржава. Дзяржаць — ужываецца значнаю большасцю славянскіх народаў.

2) **моц, мацней і г. д.** — з фанэтычнага боку не беларускае, заходняславянскае. Утварылася з праславянскага — $mog + j$. Праславянскія злучэнні — $m + j$, $gm + j$, $km + j$ — у беларускай мове далі — ч. У слове з даным каранём маем — немач. Іншыя словы — ноч (*нокт + j), печ (*пект + j), свечка (*свѣт + j + ка) і г. д. Слова — моц — не знаходзіць сталага сыноніму ў беларускай мове. У паасобных выпадках з ім сходзіцца — сіла, дуж(ы), магутнасць, крэпкасць (у Насовіча) і інш.

3) **надта, натта** — выглядае на полёнізм — $nad + to$. Пры другой ступені прыраўнання — беларусы ўжываюць „над“ таксама, але больш усяго — „за“. Слова — надта — лёгка замяняецца ў беларускай мове словам — вельмі.

4) **жагнаць і благаслаўляць** — абодва чужыя. Першае — ад нямецкага — *Segnen*, другое — старабугарскае. З увагі на тое, што першы складнік другога слова — *блага* — мае ў беларускай мове зусім працілежнае значэнне, чым у буўгарскай (таксама ў іншых паўднёvasлавянскіх і чэскай), беларусы ўжываюць — *благаславіць*, якое фактычна замяняе свой арыгінал толькі з неабходнасці і ўжываецца хіба толькі з чуцьця славянскай солідарнасці.

5) **енк** — фактычна, польскае — *jęk*; немагчымае ў беларускай мове, якая юсаў (насовак) ня мае. Мела-б быць — юк, як... У беларускай мове амаль з тым-жа значэннем ужываецца — *стогн*, але з адценкам — жалобны стогн (Насовіч). *Енк*, аднак, вельмі папулярнае ў народзе, як нападабляючае гукі.

6) **слуп, аслупець і г. д.** — фанэтычна заходняславянскізм. Паходзіць ад праслав. — *стъл б(п)ъ. Прасл. *ъл + зычны — у беларускай мове даюць — оў, напр. — доўгі, коўтаць і г. д. Тады данае слова пабеларуску правільна мусіць быць — *стоўб(п)*. Так у многіх мясцовасцях і ўжываецца; маем мястэчка — *Стоўпцы*. Тады — *стоўп, стаўпа...*

7) **быдла** — трэба лічыць за полёнізм з увагі на канчатковае злучэньне — дл, як падобна-ж у—widłem, szedłem і г. д. У беларускай мове тут—чыстае л. Калі глядзець, што карэнь слова—быт—(да-быт-ак), то пераход глухого—т—у звонкае—д—перад звонкім—л—мог стацца і ў беларускай мове, але маем вельмі шмат слоў з роўным значэньнем, што бяз спорнага слова (быдла) можна зусім абыйсьціся. Маем—дабытак, статак, жывёла, гаўяда, скаціна і інш.

8) **тлумачыць** — падобнага паходжаньня, як і слуп. У старых беларускіх актах—толмачить, толмачь, тады правільна было-б—таўмачыць, таўмач, але апошня ў беларускай мове мала ўжываюцца.

9) **Владзімі(е)р** — трэба ўважаць за старабаўгарызм, перайшоўшы праз царку, як і адведзеныя адсюль — Ладзімер, Ладымер, Ладзік і інш. Пабеларуску трэба было-б — Валадзімі(е)р, (поўнагалоссе), як ужываецца і ў украінскай мове (Володимир)

10) **натхненьне** — з каранём — тх,— фактычна—д(о)ых. — Першы — польскі. У апошні час дзе хто ў беларускай мове пачаў ужываць —надыхненьне, якое зусім выходзіць з духу беларускае мовы.

11) **скарга** — з увагі на злучэньне — ар — трэба ўважаць за полёнізм, як — targ, гарды. У беларускай мове тут—ор. Слова—скарга—лёгка замяняецца іншым — жалба.

12) **пагарда**—таксама. Хіба лепей ўжываць — пагорда, пагордлівы? У Насовіча — погоржение, тады — пагорджаньне, пагарджэньне; блізкае сюды слова — грэблівасьць

13) **чуд**, чудны і інш. — заходняславянizm, полёнізм. Паходзіць ад праславянскага — *tjud. — Так славяне называлі суседні, усходні ад сябе народ, найхутчэй фінаў (у велікарусаў—,чюдь белоглазая“). Адсюль утворана — а) штюдь (старабаўгарскае — вялікан, асілак); б) чуда (у палякоў — cud); в) чужы, чюдь (фінскае плямя). Цяпер у беларускай мове маем, апроч слоў ад караня—чуж—: чудны, чудзіць, чудака. Тады правільна — чуда. Ужываецца яшчэ — дзіва.

14) **апovesць**, апавяданьне — выглядае на полёнізм з лексычнага боку: powiast і г. д. У беларусаў адназначныя словы твораца з каранём — ка з. — Тады лепш — расказ, расказваць.

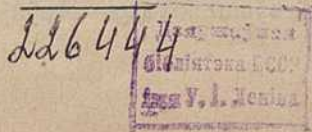
15) **пяшчотны** — замяняе прывітанае аднойчы слова з гэтым значэньнем — кволы (рас. — нежний). Трэба прызнаць, што другое слова (кволы) ня зусім замяняе рас. — нежний; яно мае асаблівы адценак — слабы, ломкі, вялы... Першае — адказвае больш. Тут маем і — пястун (неженка), пясціць і г. д.

16) **абяцаць** — Заходняславянizm, полёнізм. Праслав.—*обѣт+і+ать(и) У нас мела-б быць — абяцаць. Але так зусім ня ўжываецца. Ёсць — дакляраваць, прыракаць.

17) **упарты** — полёнізм, падобна, як пагарда і інш. Лепей—упорны, упорлівы.

18) **воблака** — у некаторых мясцовасьцях мае форму — вобалака, што зусім згаджаецца з законамі мовы.

19) **Вільготны** — фонэт. польскае. У некаторых мясцовасьцях ужываюць — волгкі, воўгкі; у Насовіча — волкі(й), волко, волковатый, волкость. Усё — згодна з законамі беларускае мовы, мусіла-б толькі—л — перайсьці ў—ў—. Ужыванае ў расейскай літэратуры — влажны — пэўна старабаўгарызм.

В. К. 239/15

ЗОН

✓ Б9226444

◀ ЦАНА — 1 зл. 50 гр. ▶

Галоўны склад: Кнігарня Беларускага Выдавецкага Т-ва
(Вострабрамская вуліца, № 1).

Бел. 2005

8000000 1954899